

יהודה ליב ביאלר

מן הגנזים

תאור של כתבי יד ותקנות

ב

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

ירושלים, תשכ"ט

קהלת באסקוויץ

העיר באסקוויץ (Boskowitz, או Boskovicz) היא אחת הערים העתיקות בגליל העליון של מדינת מעהריץ (Moravia, Mähren), בשטח הריפובליקה הצ'כוסלובקית, שיהודים נאחזו בה כמעט מראשית הווסדה. יש מן ההיסטוריונים, שעל יסוד כתובת על מצבת קבר משנת ד'תתכ"ט (1069), משערים ומקדימים את תחילת הישוב היהודי שם עד למאה ה"א לספירה הרגילה. תלאות רבות וקשות עברו על הישוב היהודי בבאסקוויץ במשך תשע מאות שנות קיומו: אי סובלנות מצד השלטונות, יחס עוין מצד העירונים והמעמדות, דיכוי כלכלי ודתי, פרעות וגרושים, ונוסף לכך: אסונות טבע, דליקות ומגפות, שפקדו את הישוב היהודי הצפוף מומן לזמן. גלי הפורענות דלדלו ורוששו את האוכלוסיה היהודית, אולם אחרי כל אסון ופגע באה התאוששות, כלכלית וחברתית, והיהודים שבו והקימו את ישובם מהריסותיו ואירגנו מחדש את הקהלה, שהתפתחה והיתה לאחת הקהלות המכובדות באירופה. כך המשיכו יהודי באסקוויץ לחיות את חייהם הקהלתיים. הרבנים הרביצו תורה, הפרנסים פעלו לבטל גזרות, יסדו והחזיקו מוסדות צדקה וחסד ושמרו על משטר פנימי בכח התקנות שהתקינו.

על סף המאה ה"ט חדרה לבאסקוויץ רוח התרבות הכללית ובמשך השנים הוקמו בתי ספר חדישים, נתרבו בעלי השכלה אקדמאית, קמו ארגוני נוער ונתגבשו דפוסי חיים מודרניים, אבל צביון החיים בכללו נשאר מסורתי. כך שטפו החיים במסלולם עד שעלה הכורת הנאצי בשנות ת"ש—תש"ה, שדד, רצח והגלה את שארית היהודים למחנות השמדה. הישוב היהודי ומוסדותיו נחרבו עד היסוד, והקהלה העתיקה נמחקה ואיננה. לא רבים מיהודי באסקוויץ נצלו מן המחנות ומן השואה, בודדים חזרו לעיר, הנצולים נתפזרו על פני העולם וחלק מהם זכה להיאחו בארץ.

מעטים הם המקורות ההיסטוריים, העומדים לרשות חוקרי תולדותיה של הקהלה וקשה לקבל תמונה רצופה על חיי היהודים

והשתלשלותם בעיר עתיקה זו. כפי שאפשר להסיק מן הידיעות המקצועיות, בעיקר ממקורות לא יהודיים, הצטופפו היהודים, בימי הביניים, על שטח מוגבל מחוצה לעיר הנוצרית וחוט העירוב, שנמתח סביב הישוב היהודי, שימש סימן גבול מפרדי, שאסור היה ליהודים לחצות אותו בימי חגי הנוצרים. בגבולות העיר היהודית התקיים שלטון קהלתי כמעט אוטונומי עם שיפוט עצמאי, אם כי בכפיפות לשלטונו של ראש העיר הנוצרית ולבעלי האחיזה (הדוכס) שהעיר נמצאה בגבולותיה. בתעודות משנת 1567 מוזכר שיפוט יהודי שנבחר על ידי יהודי המקום ושיפט על יסוד סמכות שניתנה לו על ידי השלטונות. יש יסוד להניח שבאותו זמן כיהנו בקהלה גם רבנים חשובים, אם כי שמותיהם נעלמו מאתנו ורק רב אחד בשם בייניש נזכר בשנת 1597 כראש ישיבה בבאסקוויץ. במאה הי"ז מופיעים כבר במסמכי השלטונות שמות של יהודים שחדרו לעיר הנוצרית ורכשו שם נכסים.

עד עכשיו אפשר היה לשאוב חומר היסטוריוגרפי, מקורי יהודי, בנוגע לקהלת באסקוויץ, משני פנקסים כלבד, אחד של בית הכנסת ואחד של החברה קדישא, שהידיעות בשניהם הצטמצמו לשטח פעולה מוגבל ביותר. כעת מתווסף, מתוך אוסף כתבי היד שלנו, חומר אותנטי, בצורת תקנות קהלת באסקוויץ משנות ת"פ—תפ"ח (1720—1728), שתוכנן לא היה ידוע עד כה. את התקנות, המקיפות את מרחב חיי היהודים והקהלה בבאסקוויץ, מבחינה דתית, כלכלית וחברתית. אני מפרסם לקמן בפעם הראשונה ככתבן ובלשונן עם קצת הערות והסברים.

פנקס בית הכנסת במקורה, שניצל בנס מן הכיליון, שמור בארכיון הכללי לתולדות ישראל בירושלים (C.S./1) ובו רשומים: כתבי רבנות, חוזים על מכירת מקומות בבית הכנסת, תקנות פנימיות מנהליות, אזכרות לנפטרים וידיעות על תרומות ומתנות, כמו ספרי תורה, פרוכות, בגדי קודש ותשמישי מצוה, שנתרמו לבית הכנסת או לצדקה על ידי בני הקהלה בנסיבות שונות. הירשומים בפנקס מתייחסים גם לבית הכנסת הישן, שלא ידוע מתי הוקם, וגם לבית הכנסת החדש שנבנה בסוף המאה הי"ז (1698). לזכרה של הקהלה שנחרבה ולזכר בתי הכנסת שלה שחוללו, ולזכרם

של קדושי באסקוויץ, אביא מתוך הפנקס כמה מן הרשימות המשקפות את ההוי היהודי בבאסקוויץ בימים הרחוקים ההם.

בשנת ת"א (1651) תרם ר' ישראל קלונמוס ב"ר אהרן ספר תורה לבית הכנסת והתנה עם "ראשים וטובים, טובי העיר ועיקורי הקהל, שיעשו לו ולאשתו קילה בת מרכי "מי שברך" כל ימי חייהם מדי שבת בשבתו והזכרה אחרי מותם עולמית בחנם" (עמ' 84). מזה אנו למדים שעוד לפני הקמת בית הכנסת החדש ולפני תקופת התקנות היתה קיומת בבאסקוויץ קהלה מאורגנת. לא רק האמידים שבציבור תרמו לבית הכנסת אלא גם פקידי הקהלה, שאינם נמנים עם העשירים, היו בין התורמים, כדוגמת החון ר' לייזר שהטיל על עצמו, בשנת תס"ט (1709), נדר "לתת כל שנה חצי ליטרא שעה לצדקה כל זמן שלא יקדיש פרוכת ומעיל שלו" (עמ' 304). בשנת תמ"ה (1685) נדר הרב אב"ה, רבי דוד בן הלל, כוס של כסף לקידוש בבית הכנסת, בתנאי "שהקהל והגבאים ואפילו כל הקהל אינם רשאים למכור". תנאי זה בא למנוע מן הגבאים וראשי הקהל מכירת חפצי קידש בשעת הדחק, כפי שקרה הרבה פעמים בחיי הקהלות שנאלצו למכור אותם כדי לבטל גזרות או לכסות את העונשים שהטילו עליהם השלטונות. בשנת תנ"ט (1699) נכתב בפנקס לזכרון "הספר תורה של הרבנית טשרנה אשת הרב המנוח מוה"ר דוד זצ"ל העומדת אצל שאר ספרי קודש של צדקה, התקשרנו אנחנו ח"מ עם האלוף כהר"ר הלל העומד בכת אמו הרבנית, באם שתמצא הרבנית הנ"ל או ב[א] ב[חנה] למכור הס"ת הנ"ל, אזי מתויבת למכור לאלופים הגבאים דמתא בשני זהובים בפחות מה שירצה אחר שיתן בעדה" (דף 303). הלל זה, שהוא, כנראה, אביו של משה בן הלל, החתום על התקנות שלנו, התחייב "להגיה ספרי קודש שימצא החון איזה טעות כתובה, דהיינו אותה טעות ולא להגיה כל הס"ת מריש' לסופה" וכשכר זה "יש לקרוא בס"ת זה בחזור חלילה" (השוה התקנות, סי' פט).

בראש קהלת באסקוויץ עמדו במשך כמה דורות, ביחד ובוה אחר זה, עסקנים בני משפחה אחת, ששמה כשם העיר. הם נמנו עם הפעילים ביותר בכל שטחי החיים: בכלכלה, בקהלה, במדינה, בבית הכנסת

ובחברה קדישא. במאה ה־יח שינו את שם משפחתם לדאנאט (Donath). כתולדה משם דן, על שם ראש המשפחה דן יעקב בן שמשון באסקוויץ, מגילי וינה, המכונה בפנקס החברא קדישא בתואר החסיד. נכדו דן יעקב בן יהודה ליב (ליבוש) באסקוויץ, תעשיין ובעל נכסים, מילא תפקידים ציבוריים רבים, שימש כראש מדינה, כראש הקהלה כמשך שנים רבות, היה בין ראשי החותמים על כתבי המינוי של רבני העיר ועל תקנות המדינה, נבחר כרואה חשבון ראשי (ראה תקנה קטו) וחתם על תקנות המדינה ועל התקנות שלנו. סבו הנ"ל, "האלוף דן יעקב בן הר"ר שמשון" קנה בשנת ת"א (1641), בבית הכנסת הישן בבאסקוויץ, את "המקום הראשון אצל ארון הקידש לצד מזרח", ומקום נוסף בעזרת נשים, במחיר עשרים וחמשה זהובים, נתן שלשה והתחייב לשלם כל חודש חצי זהוב (דף 75), מקום לירו קנה בנו שמשון.

למרות העצמאות המסויגת שניתנה לקהלה היו עיני הדוכס ופקידיו פקוחות על כל הליכותיה ואף הסדרים הארמיניסטרטיביים בתוך בית הכנסת היו כפופים להם, כמו במקרה ששני מקומות בכית הכנסת נפלו בירושה לשתי יתומות, שאחת נפטרה והשניה "הרחיקה נדוד ולא רץ אחרת יצאה... והנה נודע הדבר הזה לאדוננו הגדול החסיד הגראף יר"ה וכרוב טובו וגודל חסרו נתן רשות והורמנא לאלופים ר"ט יצ"ו שימכרו מקומות ההם לפי בינתם וערך שווים לטובת היתומה שלא תצא נקיה מעזבון אביה". הוא צוה למכור המקומות לבן אחי אם היתומה: "ויהי כאשר צוה אדוננו יר"ה כן עשו האלופים ר"ט יצ"ו ומכרו מקומות הנ"ל לכמר ליב בן יחיאל בעד שלשים זהובים ריינש והנה כמר לייב הנ"ל נתן מיד להשררה שלשה אדומים שפעצי עבור שתהא היתומה משוחררת מתחת ידו מחמת אונטר־טעניגייט (נתינות אורחית) ועוד נשאר חייב י"ח זהובים ריינש ואותם מחוייב ליתן ליד הקהל יצ"ו קודם".

כמה מן התקנות הרשומות בפנקס בית הכנסת בשנת תל"ח (1678) כלולות בתקנות שלנו וכמה תקנות נזכרות כעתיקות, מזה יש להסיק שכבאסקוויץ היו מקובלים מנהגים וסדרים עתיקים שסוכמו וסודרו בתקנות בשנת ת"פ ותפ"ח (ראה סי' קבח מן התקנות הישנות ודברי הסיום שלהן). בפנקס נרשם פרוט המלאי של

חפצים שנמצאו בבית הכנסה בשנת תק"כ (1760): ספר תורה, מעילים, פרוכות, ביניהן אחת מהודרת משנת תצ"ט, וכלי קודש, וככללם: ביקס של כסף (קיפסה), הכדלה של כסף, הדס של כסף (לבשמים), כוס לקידוש, שני זוגות עצי חיים של כסף, עץ אחד של יד (כנראה יד להכדלה הידועה בשם "הכדלה האלק"), האנטפאס (כלי לרחיצת ידים), קנקן של כסף, תהלים על גויל, אומגיי שיסלה (קערית לאיסוף דמי צדקה), קלפי של כסף ועוד. החפצים האלו מהרומות אנשי באסקוויץ במשך דורות נשדדו או אבדו, אומרים שהפרוכת נמצאת באוספי פראג, ואולי כמה מהם ניצלו ולא ידוע מקום הימצאם.

בשנת תנ"ח, כתקופת שלטונו של הדוכס Leopold von Dietrichstein (קובץ גולד, מאמרו של הוגי גולד, עמ' 130) ובתמיכתו נבנה בית הכנסת הגדול בבאסקוויץ, ולאות תודה למשפחת הדוכסים האלו, שנטו חסד באופן יחסי ליהודים, ציירה הקהלה כגובה הכיפה בכית הכנסת את הדגם המשפחתי שלהם.

הפנקס של החברה קדישא נפתח במחצית המאה הי"ז באותו זמן בערך שהותקן הפנקס של בית הכנסת. הטופס המקורי אבד באנדרלמוסיה של שנות השואה, כשם שהרבה פנקסי קהלות, חברות ומוסדות יהודיים ברחבי אירופה, ירדו לטמיון. עם השמדת הפנקסים אבד לנו אוצר של חימר היסטורי לחקר קהלות ישראל וידיעות על חיי דורות, חבל על דאבדין ולא נמצאו להם גואלים לפני בוא הסערה. שפר גורלו של פנקס זה שתוכנו נשאר לפליטה על ידי התרגום הגרמני של ד"ר ה. פלעש שפורסם ב-Jahrbuch d. Jüdisch-Literarischen Gesellschaft (Frankfurt 1930), וXX, עמ' 217—258.

מן הפנקס שנערך בסדר כרונולוגי אנו יודעים על המסגרת האירגונית והנהלית של חברה ציבורית חשובה זו שהתקיימה כשלש מאות שנה: על סדרי בחירת גבאים, גזברים ושמותיהם עד המאה הי"ט, על דרך קבלת חברים חדשים, ביניהם ילדים מתחת לגיל בר מצוה, על שמות רבנים ופרנסים החתומים על מסמכי החברה ועל כמה אירועים היסטוריים שקרו בימים ההם בבאסקוויץ. לקמן כמה מובאות בתרגום שלי לעברית.

כפתיתת הפנקס קינה על המגפה הנוראה (כולירה) שפרצה בשנת 1715, התפשטה ועשתה שמות בתושבי העיר. הקינה הפיוטית, שחוברת על סדר א"ב מספרת, במלים נרגשות, על האסון שירד כמויחד על העיר היהודית הצפופה. היא מקוננת על כך, שביום כ"ו באלול שנת תע"ה נכדה קבר אחים לעשרים וארבעה קרבנות המגפה, אנשים, נשים וילדים, שבגלל הסכנה והבהלה לא נעשתה להם הטהרה והרחיצה כדיני ישראל. לפי המקורות הרשמיים (Pardovsky) מתו אז בעיר הנוצרית 136 איש ובעיר היהודית, עקב הדוחק והתנאים הסניטריים הגרועים, נספו 892 נפש. סביב העיר היהודית נצבו שוטרים והעיר היתה מבודלת, סגורה ומסוגרת, אין יוצא ואין בא למעלה משנה, עד כ"ב בטבת שנת תע"ה, ונרשם לזכרון סימן "ועת גאולה לפי'ק".

תנאי המגורים בגיטו היהודי ומחסיר בפיקוח רפואי גרמו לריבוי מקרי המות שלאחר הלידה והנשים שמתו בלידתן באו לקבירה בתלקה נפרדת, נוהג נדיר ביותר בקהלות. לפי המסורת המקומית נמצא הישוב היהודי בבאסקוויץ, בימי הביניים, בעמק ליד ה"בילה" ושם היה גם מקום בית הקברות הראשון. החלק ההררי, שנקרא בזמן האחרון "יפה נוף", נקרא בפי היהודים "הר הכהנים", כי עד המקום הזה מותר היה לכהנים להגיע בעת הללויות. הרבה שנים דרשו הכהנים בבאסקוויץ להתקבל כחברים בחברה קדישא, אולם דרישתם נדחתה בטענה "מה לכהן בכית הקברות" (מדרש תנחומא וארא. ה). רק בשנת תע"ד (סימן דעת), בימיו של הרב נחמיה יפה מקראקא ששימש אז ברבנות באסקוויץ, הוחלט ונכתב בפנקס שמותר לקבל כהנים בחברות ולהם הזכות הבלעדית להבין את הארונות לנפטרים "מקרשים שלמים וטובים", כי "אין עניות במקום עשירות" (שבת קכ), ועליהם היה לבחור לעצמם גבאי שיעמוד בראשם וייקרא "ארון-גבאי".

לכבוד גדול נחשב להיות נמנה עם חברי החברה. אפשר היה להתקבל לחבר רק בהסכמת כל יתר החברים ובתשלום מסוים לקופת החברה, והמינוי קיבל תוקף רק אחרי שהרכב במו ידיו רשם את שם החבר החדש בפנקס החברה. רבים היו המיעמדים

לחברות, אבל תקנה עתיקה הגבילה את המספר השנתי לשלושה בלבד, משום כך התקיימה הגרלה ומי שעלה בגורל הוכרז כחבר.

עם החברים נמנו רבנים, דיינים, עסקנים, בעלי מלאכה ופשוטי עם. בשנת תקנ"ח (1798) נרשם בפנקס: "היום היה לנו האושר שהתקשר אתנו להיות חבר שזה לכל החברים כחברא קדישא האיש הקדוש ה"ה הרב המפורסם וכו' מוהר"ר שמואל קולין", הוא הרב מחבר ספר "מחצית השקל". בשנת 1770 נתקבל בחברות הרופא אליעזר בן גוטמן. בתנאי שירפא חולים בין שהם חברים ובין שאינם חברים. ואם עני הוא עליו "להקיז לו דם ללא כל תשלום" ובשכר זה הוא פטור מלהשתתף אישית ברחיצת מתים ושמירתם. בשנת 1793 נתקבל בחברות שומר לילה, ברוך בן שמעון, ונרשם לצדו: "וגם הרבונה זכור לטוב" (?) (פסקא מתוך השיר "שושנת יעקב"). לבחירת גבאים וקבלת חברים חדשים נבחר לסימן טוב יום שושן פורים, והאיש שהיה ממונה על שמירת המתים נקרא בלשון מליצית "ששון ושמחה" (?). בחברה שרר משטר קשה, במקרה של מות בעיר היהודית, אסיר היה לחבר לצאת את העיר עד אחרי ההלווה, מלבד במקרים דחופים וזאת בהסכמת הגבאים. כל חבר חייב היה למלאות תפקיד פעיל בעת הטהרה והקבורה, לפי פקודה בכתב (פלעט) מצד הגבאי, או להעמיד איש אחר, בתשלום, במקומו ותמסרם הוצא מן החברה.

תמיד ריחפה סכנת גרוש על הקהלה וכשנת 1744 נדחו בחירות הגבאים בחברה בגלל פקודת המלכה מריה תרזה לגרש את היהודים ממדינת מעהרין. היהודים ככל זאת המשיכו לנהל את חייהם המאורגנים מתוך תקווה שהגזירה תבוטל ואמנם בוטלה.

הקיסר שזוכר בתקנות הרבה פעמים (קיר"ה = קיסר ירום הודו) הוא קרלוס הששי, קיסר האימפריה הרומית (1711—1740), אביה של המלכה מריה תרזה. יחסו ליהודים היה בדרך כלל עויין. הוא שפקד על הגבלת מספר היהודים בערי מעהרין, ממנו גורת הגשוואין. בן אחד בכל בית יהודי, וכן הפרדת המגורים בין יהודים ללא יהודים; בכל זאת יש לרשום לזכותו כמה הקלות כלכליות שניתנו ליהודי מעהרין במסחר ובמלאכה. הוא גם חור והעניק

בשנת 1720 פריבילגיה להדפסת התלמוד בפרנקפורט דאדר, שהמקור בשפה הגרמנית בחתימת ידו ובחותמתו הממלכתית נמצא באוספנו ואני מפרסם אותו, בצילום ובתיאור, בחיבור זה.

הרב של באסקוויץ. הנזכר הרבה פעמים בתקנות שלנו, הוא החתום על תקנות ח"ק: "הצעיר ארי יהודה ליב בא"א הרב הגדול כמוהר"ר מענדיל נר"י נכד הגאונים המהברים צמה צדק ועבודת הגרשוני ובית חדש, חופק"ק באסקוויץ ואגפית'". הוא כיהן בבאסקוויץ עד שנת 1740 ונפטר בניקלשבורג בשנת 1755. מלכד הרב הג"ל, שימשו בבאסקוויץ במשך השנים רבנים מפורסמים. מחברי ספרים ובעלי שם: רבי דוד בן הלל שהזכרתי לעיל; רבי יהודה ליב בן יששכר בער אפנהיים מווארמש, מחבר ספר "מנחת יהודה", קרובו של הרב דוד אפנהיים מפראג; הרב המקובל נתן בן יעקב שמעון הכהן אדלר, הוא רבו של רבנו משה סופר, הידוע על שם ספריו "חתם סופר". הר"ן אדלר שימש ברבנות באסקוויץ כשנתיים בלבד (1783—1784), כשהגיע לבאסקוויץ מפרנקפורט דמיין אחרי סכסוך חריף עם ראשי הקהלה. הר"ן אדלר, מן המפורסמים בדורו, התנהג בחסידות, עסק בקבלה והתפלל בהברה הספרדית. שלמד במשך שנתיים מפי חבמי המזרח, מכיון שלדעתו אי אפשר לכוון כוונות האר"י ז"ל כשמתפללים בהברה אחרת. בני קהלת באסקוויץ, שלא היו רגילים לכך, חשדו בו שהוא נוטה לשבתאות וכשיצא פעם בשמחת תורה בריקודי התלהבות ברחובות העיר עלתה ההתרגשות לשיאה והרב נאלץ לעזוב את העיר ולחזור לפרנקפורט. אחרי הרב אדלר שימש ברבנות באסקוויץ הרב יששכר בער בלאך (עד 1796), בן הרב שמשון, המכונה החסיד מהמבורג. הוא חיבר ספר "בינת יששכר" בדרוש ודיני דוכן ופדיון הבן בהרזוים (נדפס בפראג תקמ"ח) וגם היא הלך בדרכי הקבלה. לסוף ימיו ישב במטרסדורף בהונגריה ונפטר שם.

אתד מהרבנים שהשפיע כמיוחד על עיר באסקוויץ היה הרב שמואל הלוי קולין הג"ל, נכדו של הרב המקובל ר' נתן שפירא מקראקא בעל "מגלה עמוקות". רבי שמואל התחתן עם בת באסקוויץ וישב בה עד פטירתו בשנת תקס"ו (1806), התפרסם בצדקתו ובעיקר בספרו "מחצית השקל" המסביר את התמיהות בספר

„מגן אברהם“. בית המדרש בבאסקוויץ שהיה מרכז ללימוד תורה נקרא על שמו, עד שהקץ הקץ על העיר היהודית והכית נתייחס. גם הרב מנחם מענדיל ב"ר משולם זלמן אויערבאך, מחבר ספר „עטרת זקנים“ על ארבעה חלקי שולחן הערוך, כיהן ברבנות באסקוויץ, ואחרון הרבנים שישב בה שבע עשרה שנה עד השואה והחורבן הוא שריד מיצל מאש הרב ד"ר יחזקאל רייך יב"ל, היושב אתנו היום בירושלים ומכהן כרבה של שכונת טלביה, חיבר ספר *Die Geschichte der Chewra Kadischa zu Boskowitz*. הרב רייך הוא מגזע רבנים דור אחרי דור, אביו הרב ישראל רייך היה אב"ד בכטרבס, ואבי אביו הרב המפורסם ר' קאפל רייך ז"ל היה רבה הראשי של בודפשט, וחבר הפרלמנט בווינה.

*

תחינה נא השורות האלו לשם ולזכר לאחת הקהלות העתיקות והמפוארות במדינת מעהרין, בלבה של אירופה, ולעילוי נשמתם של המעונים, הקדושים והטהורים, שיחד עם קהלתם עלו בלהבות על מזבח האומה. הי"ד.

תקנות הקהלה

א **בראשית** כשביל התורה וכו' להשגיח מאוד על מלמדי תורה שיעסקו במלאכת שמים כאמונה שלמה, א' מלמד של הלכה תוס' לא יהי' יותר מעשרה תלמידים ובתוך אותן עשרה אינו רשאי ליקח נער הלומד חומש ומכ"ש סידור וא"ב. ושכירות לא יהי' יותר מחמשים זהוב' על חצי שנה ואם יהי' לו שכירות סך חמשים ז' מן ג' או מן ד' או אפילו מן א' אינו רשאי ליקח יותר תלמידים. והמלמד שהוא מחויב מידי שבוע בשבוע לשלוח התלמידים צום פר הערץ² להרב אב"ד דקהלתנו זהרב מוזיא פר הערץ.

1. פתיחה לתקנות של קהלות בעיקר לפרק העוסק בלימוד התורה. בשביל התורה שנקראה ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכי (משלי ח) וראה פסחים נד, א והשוה רש"י בראשית א, א.

2. לשמוע, כלומר לבחון. ראשי הקהלות ואנו תמיד לרמת הלימודים בבתי הספר ובמיוחד במוסדות תלמוד תורה, שהיו מוזהקים על חשבון הקהלות והתלמידים שבהם באו בעיקר מבתי עניים. בבוסקוביץ נהנו כלפי האחראים בעניין זה בליברליות בהשוואה למקומות אחרים. המלמדים חויבו לשלוח את תלמידיהם לבחינה לרב המקום באיום של קנס חצי ליטרא או ליטרא נרות לבית המדרש והרב אם אמנם חייב היה לבחון בעצמו את התלמידים פעמיים בשבוע או למנות ממלא מקום אולם לא הוטל קנס עליו. אף על פי שלפי תקנות המדינה הוטל קנס של שני אדומים על הרב המסרב למלא תפקיד נה (תקנות מעהרין, מהדורת היילפרין, פי ט). לפי טופס תקנות המדינה שבאוספנו חייב היה הרב לבחון לא רק את התלמידים, אלא גם את העוזרים למלמדים (ביהעלפרס) באיום של קנס הג"ל. ברוב הקהלות התקיימו הבחינות כימי שני וחמישי ולפעמים בימי חמישי וששי, היו מקומות שהבוחנים היו באים לבתי הספר או לבית המדרש ובמקומות אחרים נשלחו התלמידים לבתי הברונים. לפי תקנות פתון משנת תס"ז (1707) נתמנו שלשה תלמידי חכמים שבעיר לתפקיד זה והם בחנו את התלמידים בכל יום ה' בקביעות והשמש היה מכריז ברחובות היהודים „צו פרהערין" בהנחת שמו של הבוחן לאותו יום. שם הייב היה הרב לבחון דק את הנערים

והמלמד ההוא דער ניט שיקט התלמידים שלו צו פר הערן אזוי ימחול הרב אונ' זולכש אן טייטן⁴ להגבאים דמחא והגבאים יקנמי לאותו מלמד בלטרד נרות⁵ ויוגבו ממנו מיד

הלומדים גפ"ת (גמרא, פוסקים, תוספות. — פנס פון, סי' תשעב). המלמד שיסרב לשלוח את תלמידיו לבחון „ענוש יענש להעבירו מלכד שאר עונשים“ (מקורות לתולדות החינוך לש' אסף, כרך א, עמ' קטז). היו מקומות בפולין ואוקראינה שהפעילו כלפי ילדים שלא עמדו כמבחן אמצעים דרסטיים, הילדים היו מחויבים להופיע לפני הגבאי תלמוד תורה בכל יום חמישי „ומי שאינו יודע דבר ממה שלמד או שטעה בדבר אחר השמש היכה אותו בשבטים גדולים“ (יון מצלה לנ"י הנזכר). בוארמס (גרמיא) שנאשכנו הרחיקו לכת, שם הכריז השוליה של השמש ברחיבות „אלי יונגי זול צו ור הערין קומן“, כלומר כל הנערים יבואו לבחינה בבית הרב „והרב חוקר ודורש ותוהה בקנקנו של כל אחר, נערו נערו ופסטיה, ומי שאינו מבין מכה אותו, ולפי צורך השעה עושה לו חרפה ומשים על ראשו מצנפת השוטים או צובע לו כפנים צבע שחור וכהאי גוונא כדי ליראם“ (ספר המנהגים לר' יוסף שמש, וראה רמב"ם הל' תלמוד תורה פ"ד ה"ג ושו"ע יו"ד סי' רמא סעי' י ורמז סעי' יב), בפולין שלפני השואה לא היו בוחנים בשכר, אלא המלמדים או ההורים היו שולחים את התלמידים לרב המקום או לאחד הלומדים שביקר להשמיץ לפניהם לימודם, את הילדים היו מקבלים במיני מתקה ופירות שבת. בורשה התקיימה חברה בשם „הרמת קרן התורה“, שנוסדה על ידי רבי ברוך גלברד הי"ד, לשם עירוד ילדים לומרי תורה, ואלו שהצטיינו כבחנינות קבלו מתנות חשובות. לרמזו, להצביע, ומכאן המונח ביידיש טייטל או טייטהעלצל שקורין למחזה של עץ, שהמלמדים מראים בהם את האותיות לילדים (ספר חסידים, סי' תתקנז). בפולין נהגו מלהשתמש במחזה של ברזל כגלל הפסוק „לא תניף עליהם ברזל“, בבוכארה היו עושים אותם כסף בצורת יד עם כתובת מתאימה.

4. כלפי העוברים על תקנות המדינה או הקהלה היו מפעילים סנקציות שונות, חכרתיות, כמו גרוש מן הקהלה, חרם, נדוי, מניעת בניסה לבית הכנסת ועליה לתורה וכדומה וכן עונשים גופניים כמו תפיסה, עמידה ליד עמוד הקלון (קונה) ומתיחה על העמוד למלקות (פנסק ליטא, מג), כמו כן היו מסילים קנסות בשווי כסף בצורת שעה ונרות לבית הכנסת, תכלינים וכשמים לשררה וכן עונשי כסף שלפצמים היה בהם משום סמליות כמו ארכעים והובים למי שנתייב מלקות (שו"ע חושן משפט סי' כ סעי' א כהנהגה) או נ"ג גראשן כמנין אבן, למי שורק אכנים לבית חברו (B. Wachstein, Urkunden, עמ' 367), ראה ספר העונשין אחרי חתימת התלמוד לש' אסף.

ולאחר בלי שום הנחה כלל וכלל וישגיו ע"ז מאוד הגבאים דמתא. והמלמד מקרי דרדקי עד גמרא ולא עד בכלל. דארף ניט מעהר תלמידים אן נעמין או ט"ו ואם יהיה לו ריש דוכנא⁵ אלזו מאג ער נעמן עד עשרים תלמידים. המלמד

5. מונח תלמודי (נבא בתרא בא, א), כלימר ראש הספסל „ראש האיציטא ששם מושב הנערים“ (ערוך וכן), תפקידו היה לשמוע „עם התינוקות מפי המלמד וחזיר ומשגירו כפי התינוקות“ (רש"י שם וראה גם רבנו גרשם). הקריאה הנכונה היא „דוכנא“ (דוכנא, רי"ף שם) וכן ש' קרויס „דכאן, ממש כתיב ערבי“ (תוספות לערוך השלם, 141). בתקנות נקרא רישדוכנא גם ביהלפר, עזר, מסייע ולפעמים מתורגמן (חקי התורה מן המאה ה"ג, פורסמו ע"י מ' גידמן, התורה והחיים ח"א, פ"ג וראה גם מקורות לש' אסף ח"א, יג, ד). לפי התלמוד מקבל רישדוכנא את שכרו מקופת הקהל (שם ב"ב) ולא על חשבונו של המלמד וכן היא ההלכה, אולם בתקופות מאוחרות היה „משכיר עצמי למלמד“ וכל מקום נהג לפי דרכו (השוה תקנות נ"ש משנת תנ"א, מהדורות אנ"צ רות, ס"י קנ וגם שו"ע יו"ד ס"י רמה, טו). גם מספר התלמידים, כ"ה לכל מלמד, נקבע בתלמיד והקהלות נהגו לפי הסדר מקומי במסגרת המסורת הקדומה, כ"ה למקרי דרדקי, ט"ו ללומדי גמרא ועשרה ללומדי גמרא עם תוספות (הלכה) וכן נהגו גם בבוסקוביץ. מצניין ההסבר טנתני חכמי צרפת במאה הי"ד, ששם היו מושיבים רק עשרה תינוקות לפני המלמד למרות קביעת ההלכה: „ואע"פ שאמרו חכמים מקרי דרדקי כ"ה, וחזקא בארץ ישראל דאורא מחכים ובזמן שישראל שרויין על אומתם ויום תקיפה, כי נפש החפשיה היא גבוהה וחזקה וצולה ויכולה לקבל שכל וזרע על שאינה משועבדת לזולתה ונפש אשר משועבדת היא שפלה וחלשה... על כן נזהרו המלמדים שלא לקבל למעלה מעשרה תינוקות“ (מקורות לש' אסף ח"א, יא לפי כ"י אוקספורד). היו מקומות שהתחזקו לארבעים תלמידים שני ראשי דוכנא (קראקא, שלג) שיעזרו בלימודים ועוד רישדוכנא קטן להביא את הילדים לבית הספר. תפקיד זה מילא, לפי ספורי חסידים, הבעש"ט בעצמו. ראשי דוכנא היו מנוצלים לפעמים לשירותים צריים של הקהלה, גם היו מארגנים עם התלמידים הצנות פורים „ומכטלים כמה חדשים בביטולים רבים“, משום כך עשו סיג „מהיום והלאה... הבהלפר לא יעשו שום שעשועים כלל רק באותה שבוע שחל פורים להיות בתוכה ולא יותר“ (תקנות המלמדים כ"ש, פורסמו ע"י מ' גידמן), וכן הקפידו עם ראשי דוכנא שלא יגלחו זקנם ולא ילכו „ביארמילקי של סמיט וסמאדיק מחופה סמיט או שאר מיני משי“ (פנקס דוכנא, בספר דוכנא דכתי למרגליות, עמ' 60).

ההוא דארף כלל קיינה גמ[רא] תלמידים נעמין. רק ווען ער גמרא מיט אים אן היבט דארף ער אים נאר דען זמן אויז האלטן ואח"כ קומט ער ליד המלמד הלכה תוס'. ושכירות של המלמד ההוא לא יהי' לו יותר שכירות מסך שבועה ושלשים זה' וחצי על חצי שנה ואם יהי' לו סך זה מג' או ד' או אפילו מן אחד אזי אינו רשאי ליקח יותר תלמידים. והמלמדים האלו מחויבים לשלוח תלמידיהם הלומדים מקרא בכל שבוע ושבוע צו פר הערין לא' מהמגיידים בבית המדרש או לא' מהדיינים אם לא יהי' מגידים בתוך הקהלה. והמגיידים מחויבים צו פר הערין ואם יעברו ע"ז המלמדים אזי ימחלו המגיידים זולכש אן צו טייטן להגבאים דבית המדרש ויוקנס המלמד ההוא כלי הנחה חצי ליטרא נרות [לבית] המדרש וישגיתו ע"ז הגבאים דבית המדרש. וכשיזכר שהמלמדים הנ"ל עשאו מלאכת ה' ברמ[יה] רשות ביד הב"ב אוועק צו נעמן בתוך הזמן וא"צ לשלם לו שום שכירות מאותו חודש. אכן אין שום מלמד דארף קיין תלמיד אן נעמן בתחילת הזמן ביו צו פאר המלמד העבר כצאלט איז ווארדן מהב"ב ואם יש איזה טענה ותביעה לבין הב"ב והמלמד העבר יקוב הדין ביניהם.

ב מלמדים ת"ת לא יהי' יותר משני(ה)ם א' לגמ' ותוס' וא' לחומש וסידור וא"ב ואם אי אפשר להספיק שני מלמדים אזי יקחו א' והגדול של הגבאים דת"ת ישגית מאוד על הנערים בכל שבוע ושבוע צו פר הערין ובאם המלמד ניט רעכט באמונה לערינט יכולים הגבאים לסלקו בתוך הזמן ושכירות להמלמד יהי' ע"פ הגבאים הנ"ל כפי ראית עיניהם בצירוף ר"ט.

ג בכל ערב שבת מוזין הגבאים דת"ת אום גיהן מבית לבית דהיינו שנים ואם יהי' אינה אונס דו ניט שני גבאים

6. תלמוד תורה, בקהלות שונות היו הסדרים בנוגע למספר התלמידים, שעות הלימוד וגובה שכר המלמדים בבתי ספר (חרדים) של בעלי בתים, ששלמו מכספים למלמדים, שונים מאשר בבתי תלמוד תורה לבני עניים שהוחזקו על חשבון הציבור.

קענטין אום גיהן אזוי החיוב מוטל עכ"פ על אי מהם אום צו גיהן ולצרף עמו איש אי מן השוק ההגון לזה. ובעלי הישובים השייכים לקהלתנו יצ"ו המה מחויבין ג"כ ליתן לסיועת ת"ת בכל חצי שנה לפי ערך וואו ער מידי שבוע בשבוע העט מוזין איין ווירפן ועכ"פ העשיר לא יפחות מאחד צל' לשבוע ובינוני ג' פשטים והעני חצי צל' והגבאים הנ"ל מחויבים זולבש איין צו פאדרן מבלי הנחה. ואיזה מקרי עשיר או בינוני יבואר לקמן אצל התמניות.

סדר הגבאים דצדקה :

ד אין שום אדם רשאי להיות ג"צ⁸ אם לא שהי' לו מקום איזה התמנות ומוסמך בשם החבר⁹ והוא עומד בתור

7. צלמר, צלמים, כך נקרא מטבע Kreuzer (צל) בפי היהודים.
8. גבאי צדקה, תפקיד מרכזי בכל הקהלות. התיאר נזכר בתלמוד (נבא בתרא ת, ב) ונפסקה הלכה "כל עיר שיש בה ישראל חייבים להעמיד מהם גבאי צדקה, אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזירים על העם מערב שבת לערב שבת" (רמב"ם, מתנות עניים ט"ט ה"א). כבוסקוביץ נהגו בהתאם להלכה זו וגבאי צדקה, הנקראים גם גבאים דמחא, נבחרו מבין חשובי העיר וחוייבו "לסובב בכל ערב שבת בכל בית ובית" (לקמן סי' יב). בתקנות נדרש שגבאי צדקה יהיה נשוי, בגיל למעלה משלושים וישא בעול המסים. בהרבה קהלות קבעו התקנות במפורש שגבאי צדקה יהיו בין "הראשים והטובים". כאמסטרדם, לונדא, היתה הראשות מורכבת משבעה אנשים, ששה פרנסים וגבאי צדקה אחד (תקנות ק"ק אשכנזים, חצו, סעיף א). באייזנשטט היו בין שבעה טובי העיר שני גבאי צדקה (B. Wachstein, Urkunden, עמ' 144). כקהלת מסרסדורף היתה מצויה טבעת של זהב שניתנה כאות כבוד לגבאי צדקה כעת בחירתו והוא נשא איתה על אצבעו בפידים בעת קריאת המגילה. שכאיתו זמן היו משלמים את הנדרים והחובות לצדקה.
9. תואר כבוד הנזכר בתלמוד (מגילה כז, א) ופירושו "תלמיד חכם המתעסק בצרכי ציבור" (רש"י ספ). לחבר נתמנה אדם נשוי, תלמיד חכם שלמד מנצוריו ביישובה, על ידי רב רשמי בצרף דיינים וראשי ישיבות ובהרבה מקומות רק בהסכמת הפרנסים, סמיכין לכך במסורת עתיקה מתקופת התלמוד בנוגע לסמיכה "שהתקינו שלא יהיו ב"ד ממנים אלא מועת הנשיא" (ירושלמי, סנהדרין פ"א ה"ב). כתואר זה היו מכתירים ביום התופה (תקנות מעהרין, תק"ד) ולפעמים לעת וקנה (שו"ת

הסכום¹⁰ שני פשטים לב(י)נים וחצי וב"ת¹¹ ויא"א¹² דינם

זקני יהודה למדינה, עמי קעט). על המינוי הבריוני כהיגיונות בבית הכנסת בחג הראשון, פסח או סוכות, שחל אחרי ההסמכה, התואר היה נפוץ מאד בכל קהלות ישראל בכל התקופות ונזכר בהלמוד, בספרות הגאונים, בשו"ת של ימי הביניים וכמעט בכל תקנות הקהלות. היו שחתרו לקבל את התואר בתחבולות ערמה ונתקנו תקנות למנוע מעשים אלו, כדוגמת התקנה בקניא משנת של"ז, שבה נאמר: "חיות קשה הוגד לנו שקצת מתלמידי עירנו היות לבם גס כהוראה קודם בא עתם", יוצאים ומופיעים בפני חכמים מחוץ לקהלתם. "לגנוב דעתם כמרמות ותוך להשיג כתב סמיכות אשר כי בשם רב או בשם חכם או בשם חבר יכינו", משום כך החליטו שכל סמיכות שתכוא מחוץ קהלת קניאיה "יהיה בטל ומבוטל כאלו לא היה" (תקנות קניאיה להרשום וקאסטור, ס"י קטו. וראה לקמן תקנות חרשית, ס"י טו). בתקופת הנוהר של הפצת תורה במזרח אירופה, לפני גזרות ת"ח ות"ט, מצויים היו בקהלות של חמשים ב"ב עשרים מוסמכים בתואר חבר או מורנו (ניג הנוכח ביון מצלה), ומתקנות שלנו אנו למדים שגם בביסקוביץ בתחילת המאה הי"ח היו הרבה בעלי תוארים אלו. למוסמכים התייחסו בקהלות ביראת הכבוד והיו נהנים מזכויות יתר, איבודיות וחברתיות ומהנחות במסים. התואר חייב את נושאיו להתנהגות מופתית, אסור היה לו להיות ממונה על מסי המלך שהטיל על היהודים (בכורות לא, א), אסיר היה עליו לבוא לבתי משתאות של גויים (נהג כצאן יוסף ערך דרך ארץ ע"פ הסמ"ע ותקנות ווא"א משנת שס"ז להילפרין, עמ' 16) וחייב היה לקבוע עתים לתורה בכל יום (פנקס ליטא, ס"י קלה). היו מקרים ששללו מנושא התואר את זכויותיו בגלל אשמו שהתלבשה לא לפי שהיה נהוג בקהלה ובעלה לא מחה בה (B. Wachstein, Urkunden, עמ' 427). במקרה אחר החליטו "ליקח ממנו כבוד החבר שיהי אסור לקרותו בשם החבר" מפני שערך מדינים והבה לאשה (שם, עמ' 423). בתקנות קבעו גם תעריפים בעד ההסמכה, כמה לשלם לרב ולקופת הקהל, וכמה לשמש ולחון עכור. האכאופרופען, כלומר בעד הקריאה החגיגית לעלות לתורה בפעם הראשונה בתוארו החדש, בדומה לחתן. כזמנו נזרקו תואר כבוד זה ממשמעותו המקורית והפך לתואר שיגרתי המעיד על השתייכות לאגודה, לחוג או למפלגה מסוימת.

10. סכום או ערך, מונחים מקובלים בתקנות לסך הכולל של המסים שבני המקום חייבים לשלם לפי הערכה מדי שנה בשנה להחזקת הקהלה ומוסדותיה.

11. בעלי תקנות, מוסד מרכזי בארגון הקהלות, שיש לו מסורת עתיקה בחיי היהודים, ישנן תקנות הקיימות עד ימינו שמיחסים אותן

כמו ג"צ ואם אינו חבר צריך להיות לו בית או משכנתא

למשה רבנו (נדרבות מה), לרוד ושלמה (שם), לנביאים, לעזרא, להכמי התלמוד, לגאונים, לבעלי התוספות והמשיכו אחריהם חכמי הדורות ומנהיגי הקהלות בכל תפוצות ישראל. התקנות הותקנו "לתקון העולם", לתקון המדות, להסדרת דרכי מסחר ומלאכה (תקנות השוק), להבטחת זכויות סוציאליות ולהגנת חלשים מניצול על ידי תקיפים. לתקנות יש תוקף של חוק וכבר בתקופת התלמוד הסתמכו עליהן בעל דבר תורה (ירושלמי, גיטין ב, א). לבעלי תקנות היתה סמכות מחוקקת רחבה, מוסמכים היו לנסח את התקנות, לפרשם במקרה של ספק, להציע בהן שינויים שהומן גרמם, לקבוע תעריפים בעד שירותי הקהלה ולסווג את בעלי השכלה תורתית לשם הענקת הנחות במסים. בתקופה מאוחרת היה עליהם גם להביא את התקנות לאשור בפני הרשויות המוסמכות, כך בקהלה עצמה וכך בשלטון העירוני והמדינה. התקנות קבלו תוקף בהתייחס ידיהם של בעלי התקנות באשור הרב, ואחרי קבלת ההסכמה מצד השלטונות נשמר המסמך בחיבת המדינה או הקהלה. מספר בעלי התקנות לא היה שווה בכל מקום וכל קהלה בחרה לפי הקנון משלה. בליטא נבחרו ע"י "ד"ך אנשים כדעות נעלמות", כלומר בהצבעה חשאית (פנקס ליטא, סי' תתקצט). התקנות נתקבלו לפי רוב דעות של בעלי התקנות (היילפרין, תקנות מעהרין, סי' שלה), אולם היו מקומות, כמו ק"ק אשכנזים באמסטרדם, שלא בחרו בבעלי תקנות מיוחדים, אלא כל תקנה נתקבלה ברוב דעות של הפרנסים המכהנים באותו זמן יחד עם הפרנסים שקדמו להם (ישנים) ובכורף הרב וגבאי צדקה ובמירון באשור השלטונות (תקנות משנת תצ"ז, סי' קב). בבוסקוביץ נבחרו ע"י תשעה בוררים (לקמן סי' נא), ומתקנה סי' קכח משנת ת"פ (פרס ודעת) יוצא שהיו חמשה והם שחתמי על התקנות הישנות ועל החדשות משנת תפ"ח. הסמכות להתקין תקנות נשללה מקהלות מעהרין בתחילת המאה ה"ח ומאז נבחנו התקנות על ידי השלטונות, שהבדירו על הקהלות מלכצו את משימותיהן לפי ראות עיניהם. בקהלות שונות כמו ניקלשפורג ואיינושטט מופיע בתקנות עוד גוף ציבורי נבחר בשם "בעלי תיבות", הם הגוברים הממונים לפקח על הקופות (התיבות) של מס הקניה הנקרא ברדאן. בבוסקוביץ לא נזכר תפקיד זה במפורש בין הנובחרים אם כי גם כאן היה הברדאן נהוג, אלא נזכר גוף המסומן כ"ת" ב"ת" ואין לדעת אם אלו הם בעלי תקנות או בעלי תיבות. ראה לקמן בתקנות שלנו שנראה שבעלי תיבות (ב"ת) שימשו כגוברים בקהלה.

12. י"א אנשים, גוף ציבורי, המכונה לפעמים "קהל" ולפעמים "כשרי קהל", הוא מעין הגהלה מורחבת של הקהלה (תקנות נ"ש לרות, סי' קכד בהערה). גוף זה, שהורכב לפי שיטות שונות, התקיים בעיקר במקומות

גדולים באופן יחסי, שהיה בהם לא פחות משלשים בעלי סכום, והתכנס לפי הנמכת ר"ט בענינים מיוחדים. תקנות מדינת מצהרין קובצות שיש לצרף מספר אנשים לר"ט מבין חסובי העיר (עיקורי קהל) "שהיי' הכל י"א אנשים על פיהם יצאו ועל פיהם יביאו כל הקהל" (מהדורות היילפרין, קפא—קפד), אולם לא כל הקהלות הלכו אחרי היראה זו וכל מקום נהג בהתאם להנאים שלו, באופן שגב בקהלת נ"ש, העיר המרכזית ליהדות מצהרין, שרב המדינה ישב בה, נהגו אחרת.

בתקנית קהלה זו לא נזכר לגמרי גוף של י"א, אלא נוסף לחמשה ר"ט נבחר גוף של ח"י אנשים שנקרא "כשרי קהל" (רות, קכג וקמ). גוף כזה היה גם באיינושטט (B. Wachstein, כנ"ל, עמ' 490-491), במשמעותו של תואר זה נחלקו הדעות (ראה היילפרין תקמ"ד הערה 6 ור"ת ס"י פח הערה 1 וס"י קכג הערה 1), אם כי הוא מופיע בתקנות ובמסמכים שונים וידוע גם פקס מיוחד בשם "פנקס הכשרים" בפון. לאמתו של דבר במונה בשר שפרושו צנוע (ירושלמי, ומאי פ"ו הי"ד), ישר, מתאים השתמשו כבר ר"ל למנויים "כשרי כל דור ודור בא למנות עליהם" (ירושלמי, יומא טוף פ"ג), מן ההקבלות בין התקנות ונסותן אפשר להסיק שאין הכוונה במיוחד לכשרות מבחינת נגיעה משפחתית וכדומה, במובן "פסולי ערות", אלא הכוונה היא למועמדים מותאמים לתפקידים מבחינת כושרם האישי. כן גם נאמר במפורש בתקנות המדינה בנוגע לאנשי כפר הבאים לקבוצ דירתם בעיר, שאין להטיל עליהם בשנה ראשונה כל תפקיד ציבורי, "כי אינם יודעים בטוב עסקי הקהלה" (היילפרין, תקמ"ד), אולם לשנים הבאות אין מגיעה למנות אותם לתוך "כשרי קהל", לאיר תקנות קכג, קכד וקכו של רות נראה, שהמלים "שהמה כשרים זה לזה" שבתקנה קמ (שם) הן חוספות וטעות סופר שנגזר אחרי תקנת בחירת הבוררים, כפי שזה קורה תכיפות אצל מעתיקים. ובנוגע לנגיעות משפחתיות יאישיות הקפידו בכל מוסדות ההנהגה ולא רק במוסד יחיד זה. מונח זה מופיע בכתובת על בים זכוכית של חברה קדישא בפראג משנת תקמ"ז (1787), שבה נאמר: "והזקנים שלא יצאו לכשירה קהל כדי שלא לבייש וכו'" (י' שחר, עלון בית הנכות בצלאל, מס' 2 בנספת). כתובת זו מסתמכת על כמה תקנות, שראש הקהל שעבר מנשיאותו צריך להיות תוך "כשרי קהל" (רות קכ"ד) או בתוך טובי העיר לפי כבודו (היילפרין שפ"א) וכרי שלא לבייש אותו יהיה ראשון מקהל (שם תצ"ח). היו קהלות שגוף הי"א או "כשרי קהל" הורכב בדרך של צורך לר"ט כנאמר בתקנות המדינה כדוגמת נ"ש (לעיל) ואיינושטט, שלשכעת המנהיגים שהם ראש הקהל, ארבעה טובים וטני נבאי צרקה (ר"ט) צירפו ארבעה אנשים מבין הממונים (B. Wachstein, כנ"ל, עמ' 137, 144 בהערה), והיו קהלות שר"ט לחוד וי"א לחוד כדוגמת מטרסדורף, שהקהלה התנהלה על ידי חמשה ר"ט, שהם ר"ה, שני טובים ושני נציגי השלטון היהודי האוטונומי, ומלבד זאת נבחרו

בקנין אוה"ב¹³ זיהי' בסכום ג' פ"ל ושאר התמניות כגון ממונה וכיוצא בו מוז' ג"כ מוסמך זיין בשם החבר ויהי' בסכום ב' פ"ל ובית או משכנתא הרי הוא כמו חבר¹⁴, ואם אינו חבר וגם בית ומשכנתא אין לו אזי מחוייב להיות בסכום ג' פ"ל ומהיום והלאה לא יהי' יותר משלשה גבאים ועוד א' לנכנס¹⁵, אבל ד' גבאים לא יעשה. והגבאים לא

יא"א כגוף נפרד (Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde, 1925, עמ' 421). וכן גם בבוסקוביץ שהיו אלו שני גופים נפרדים כך בדרך ביחורם וכך בתנאי כושרם ותפקידיהם (לקמן תקנה גא). בהרבה קהלות אשכנז לא נוכר הגוף של יא"א, אלא של י"ב פרנסים, פרנס לכל חודש כדוגמת ווארמס, הסן קאסל ואחרים, ויש לזה מקור בתלמוד, וגם בכמה קהלות של עדות המזרח היו נוהגים ככה (שו"ת ריב"ש, סי' תנז), כפוזן היה קיים גוף של י"ב הנקראים "י"ג קרקפות" (סי' תשפו).

13. אשה והדר בעלה, נוסחא משפטית המופיעה בהרבה תקנות. יסודה בתלמוד (גיטין נה, ב ונח, ב) ובספרי הלכה, שבאה להגן על נכסי דלא נידיי של האשה, שלא יתכבזו על ידי בעלה, ואפילי אם הסכימה האשה אחרי המעשה. "הרי כל מה שעשה הבעל בטל, מפני שהיא אומרת "נחת רוח עשיתי לבעלי" (רמב"ם הל' מכירה פ"ל, ה"ג וי"ז). אבל אם האשה הקדימה ומכרה והבעל אישר את המכירה, הרי הקניין קיים. מגמת ההלכה היא שהמכירה והקניין יהיו בלתי מעוררים. לפעמים השתמשו בנוסחא זו גם ביחס למטלטלים (ראב"ן לה, ב).

14. בבוסקוביץ החמירו בתכונותיהם הרוחניות של המועמדים לתפקידים בהנהלת הקהלה והעדיפו בדרך כלל בעלי השכלה תורתית כמעט בכל דרגות ההנהגה, אף אם המועמד לא היה בעל רכוש. כמרוצת הזמנים ראו צורך לשתף גם אנשים בעלי נסיון ציבורי ועמדה כלכלית, אפילו שאינם בני תורה ולשם כך קבעו תקנות מתאימות. הדבר מוסבר כתקנות איינושטט משנת תקס"ו (1806) שקבעו תקנה חדשה ובה נאמר שער הנה היו רגילים הכוררים למנות לפי ראות עיניהם אף מי שאינו יודע נמוסי הקהל וכו', משום כך קבעו תנאי בחירה בצורה הדרגתית, ממשרה למשרה עד ר"ה מבלי להגביל אותם בחומר תורתי (B. Wachstein, כנ"ל, עמ' 190), והשוה נוהג כצאן יוסף (ערך פרנס). בו"ש, למשל, היתה תקנה שאדם המופיע ברשימת העניים לא יוכל להמנות בין טובי העיר ושם גם מודגש שבעל רכוש, בית או חלק ממנו, אף שאינו מוסמך לחבר יכוא לתוך הכרירה (רות, קה וקטו).

15. ממלא מקום, במקרה שאחד מנושאי המשרות לא יופיע בישיבה או שיופסל לפעולה מסוימת בגלל נגיעה אישית או משפחתית נכנס הוא

יהי' קרובים זל"ז בקרובא דאירייתא, אונ' מוזן לכל הפחות פעם א' בתוך שני חדשים השבון צדק דורך אזאם¹⁶ הלטן כדי אלו הג' גבאים ווישן זאלן וואו המעות דצדקה אהין קומן טוט.

ה **והגבאים דת"ת די אם היא בסכום א' פ"ל דהיינו אם**
 הוא חבר ואם אינו חבר צ[ריד] ל[נהיות] בסכום
 ב' פ"ל ועכ"פ כתוך שלשתן מוז ויין א' חבר הגון דז ער
 לתלמיד¹⁷ ת"ת כל שבוע פר הערן זאל וואו די אם אינו
 נותן לסכום רק א' פ"ל אבל השנים אחרים אם הן ג"כ
 חברים אבל אינם שוין לו כלימוד מוזין געבן ג' פ"ל.
 ואותו חבר המיוחד מוז דוק¹⁸ האבן עוסק בלימוד¹⁹ גוועזן ער
 אחר התחנה.

ו **בענין קניית ותשלומי המצות יהי' כך, מי שקנה איזה**
 מצוה בשבת או ביי"ט מוז ער מיד אז הגבאים
 בע"ש ראשון אום געהן השליש דראן געבן אונ' שני שלישים
 זאלן אים איין גליגט ווערן אין ליג בוך יי. אונ' וואו ער

תחתיו (ראה להלן, סי' מז). גם הוכנסים היו מקבלים פצוי כספי מוגבל
 (M. Flesch, Jahrbuch, כו"ל, עמ' 569) וכן גם בפנקס של בית
 הכנסת בנוסקוביץ הנמצא בירושלים בארכיון הכללי לתולדות ישראל
 (CS. 1).

16. ביחד.

17. לינבוך, פנקס אישי של המתפללים בבית הכנסת, שהגבאים מכניסים
 לבין הרפים ליד שמו של כל אחד פנקאות עם סכומי הנדורים וההתחייבויות
 עבור המצוות שקנו בשבתות ובמיעדים. ליגלאר, ארנו או מגרה עם
 תאים לפי השמות לאותה המטרה (ראה מילון של א' לנדוי בסוף
 Urkunden, הנ"ל). בפנקס בית הכנסת בנוסקוביץ כתוב: „אם לא
 יקנה שום אדם המצות רק יישארו כאשר התחיל השמש להכריז בכך
 יהיו חוזרים תלילה על כל הב"ב, שיהיה דף של עץ כיד הגבאים
 שיהיו כתובים עליו כל הב"ב ויעשו עליו רושם להיות למראה מקום
 על מי הם המצות ומי ומי שיהי' עליו המצוה צריך ליקח אותם בסך
 שהתחיל השמש להכריז ואותו דף יהי' ביד הגבאים שיהי' גם חוזר
 תלילה מודש אחר ביד גבאי זה ותודש אחר ביד גבאי האחר וכו'“
 (תקנה משנת תח"ל כרך 329). גם בקהלות של עדות המזרח היו מקומות

בכל שבוע איין ווירפט גיט אראב מן הב' שלישים ומן הסכום המגיע עליו ווען אבער הב' שלישים מער אנטרעפן מסכום שלו וממה שנתן כל שבוע זאל אים המותרות אין הויפט בוך איין גשריבן ווערדן לחוב על המקום שלו בבה"כ ואם אין לו מקום מחייב ליתן מיד משכון בבה"כ על החצי ממה שקנה ואתו חצי מוז ער מיד בע"ש הראשון אויו צאלן וחצי השני זאל אים ג"כ אויף געשריבן ווערן אין ליג לאד יי כנ"ל וינזכר מזה הסכום שנותן כנ"ל און איין גליגט ווערין אין ליג לאד כנ"ל ואם מאן ימאן מלשלם בע"ש הראשון מה שמחויב כנ"ל זאל אים ווייטר קיין מצוה צו גלאזן ווערן ומ"מ הגבאים יוציאו ממנו מה שמחויב עם כל כפיות ונגישות.

1 הגבאים אינם רשאים למכור המצוות קודם שבת איבר הויפט וכ"ש קודם י"ט וימים נוראים וכן אין שום גבאי רשאי לקנות סגן¹⁸ בין[מים] [נוראים] אם לא בהצטרפות ב"ב אחד עכ"פ ולא לכברו כלל.

שקראו לעלות לתורה לפי סדר הישיבה בבית הכנסת (שיירי כנה"ג, או"ח קלח).

18. סגן או בעל סגן (לפעמים סינן). מלה זו משמשת במקרא תואר למשנה של שר או משנה לבעל תפקיד בכיר אחר (עזרא ט, ב). בתקופת בית שני היה זה תואר של ממלא מקום הכהן הגדול והוא שהגיש לו את ספר התורה לקריאה החגיגית בהר הבית ביום הכפורים (יומא סח, ב). מכאן כנראה נתקבל התואר, עוד בימי הביניים, לאיש העומד על בימת בית הכנסת ומומין לעלות ולקרא בתורה. תפקידיו וזכויותיו של הסגן נקבעו לפי מנהגי המקום, הוא זוכה כמצוות „ומכבד את מי שרוצה והוא מצוה לש"ץ לקרוא את העולים בשמם" (רש"ל, בבא קמא ס), מחובותיו היה לעמוד אישית על הבמה מצד ימין בעת קריאת התורה, להקפיד על יחסי כבוד לראשי הקהלה בעת חלוקת העלויות וכן לשמור על סדר החיובים לפי התקנות ומותר היה לו להוסיף קרואים, שלא יופחת לו ממנין הקרואים השייכים לו (תקנות מדינה, מהדורת היילפרין, סי' שמ). עליו היה גם לעזור לקרוא ולתקן שגיאותיו (שו"ת מהר"ם מינץ, סי' ו) ולגלול את ספר התורה בין גברא לגברא ולכסותו במפה כרוב המקומות היה החגן זכאי לחלק את העלויות לתורה לא פחות מששה קרואים, ובפונן הגבילו לשלשה (פנקס, סי' תחקיא).

ח **ידוע** ומפורסם שבימים נוראים מתחכרים כמה ב"ב להודי וקינין סגן ואח"כ כשהגבאים תובעים אותם קמדחי להם מזה לזה וויל הכא קמדחים לי' ¹⁹ אוני' דאריך דען קומט דיא צדקה צו קארץ ²⁰. בכך מהיום והלאה אותו ב"ב דער ניר פאר שטעלט אינ' שטייגט אין שול בשביל כולם דער זעלבר מוז אין משכון געבן אויף די סגנן אוני' מוז לבד אויש צאהלן המצוות עד פרוטה אחרונה ואף שיש לו כמה מקומות בב"ה זאל איהם ניקש געבארגט ווערין אוני' ער קען ניר מחברותא שלו איין געמין וויא ער וויל והיינו דוקא בר"ה או ביה"כ.

ט **מחמת** הפלעטין ²¹ שבני הקהלה המה מכובדים ובני הישובים

(נהג כצאן יוסף). היו מקימות שהגבאים כבדו את אחד המתפללים בסגן לפעם אחת והיו שכבדו לחרשיים (נהג כצאן יוסף). אבל ברוב המקימות ומכרה זכות זו בכסף מלא לכל השנה או לזמן מוגבל אחר (מהר"ם יפה, לבוש ההכלת ערך קריאת התורה, עשרת זקנים לאר"ה סי' קמא ועוד). תפקיד זה מקובל היה בכל העדות, אשכנזים כספרדים, ואצל הספרדים היו לפעמים שני סגנים ביחד (כנסת הגדולה לאר"ה קלה). צורת החלוקה של העליות על ידי הסגן עוררה לפעמים מריבות והיה צורך להתקין תקנות מיוחדות כדי למנוע מחלוקת בבית הכנסת (ספר חסידים סי' תתשצד, מהר"ם מינץ סי' ו, נהג כצאן יוסף, קריאת התורה ועוד). להיות סגן זכאי רק איש נשוי תושב המקום. באמסטרדם יכול היה דווקא לקנות סגן בתנאי שיכבד במצוה את אחד מן הב"ב.

19. כשאחד מטיל האחזיות על השני, לפי מועד קטן טו, ב.

20. מצטמצמת, נחסרת.

21. מונח שגור בפי יהודי אירופה ומוסייע כמעט בכל התקנות. פלעט פירושו בתקנות הוראה בכתב מאושר על ידי הקהלה על מון סעודה אחת על שלחנו של ב"ב, שניתן לעובדי אורח (פלעט יידן) או לבני ישיבה ולפעמים גם לעניים מבני העיר (על מוצא המלה ראה מילון של א' לנדוי, Urkunden. B. Wachstein, עמ' 767, והשוה תקנות קנדיאה להרטום וקאסוטו (55 130 בהערה 9). הנוהג להאביל אורחים מבני עניים יחד עם בני הבית בימות החול, ובמיוחד בשבתות ובתגים, היה מאז ומתמיד מותם של ישראל והמנהיגות דאגה לחלוקה צורקת לפי גורל כדי למנוע משא פנים. היו מקומות שעשירי העיר היו תיביים לפי התקנות להחזיק בכל שבת וחג לכה"פ שני אורחים ולפעמים החזיקו העשירים גם ששה אורחים ויותר (זכרונות גליקל פון האמלין), ובמקומות

המה נקיים²² איך ומה תהי' משפטם מבואר בפס"ד של הר"ם²³ וכמו כן אם יעלה עול בקהל יצ"ו להחזיק ישיבה וענין חלוקת שבתות²⁴ והוצאות הספקתם מה שמגיע על הראנדארין²⁵ ג"כ מבואר בפס"ד הנ"ל.

יוד מ"י שהוא חיוב בשבת לעלות לספר תורה מוז זיך מעלדין בע"ש אצל הגבאים אונ' דש זיין חיוב מיד בצאתלן

אחרים קבעו מראש לכל ב"ב מכסה של פלעטין ממוספרים לכל השנה. ב"ב שסירב לקבל את האורח היה משלם קנס והאורח סעו במסעדה על חשבון בה"ב. בכמה קהלות אפשר היה לפדות את הפלעטין בכסף לפי הערכת הפרנסים, ובאמסטרדם בק"ק האשכנזית היה קיים מס מיוחד בשם "פלעטין-מעו"ט" שנכסה מראש לכל השנה לפני הפסח (תקנה יט). בתקנות ליטא לא השתמשו במונח פלעטין רק בקוויטלין (סי' תפד). במונח פלעטין השתמשו בשפת התקנות לא רק ביחס למזון לאורחים אלא גם לצרכים אחרים. בבוסקובין, למשל, קראו בשם זה גם להוראה שניתנה ע"י חברא קרישא לאחר החברים לבצע שירות מסויים בעת הקבורה (M. Flisch, Jahrbuch d. Jüdsch — Literarischer Gesellschaft XXI, עמ' 224, הערה 33), וכן השתמשו בפולין במינח זה לכרטיס הגרלה שחברות ציבוריות היו מפיצות כדי לאסוף כסף למטרות צדקה וחסד. ראה גם תקנות מדינה להיילפרין, סי' שעא, בדבר פלעטין למשולחים במשמעות פתקים להגרלה בעת ההתחדשות. על סדר חלוקת הפלעטין בבוסקובין ראה סי' סו.

22. מלשון הכברה, כי רק תושבי הערים נשאו בעול הפלעטין והכפריים היו פטורים ממנו.

23. את הפס"ד שנזכר הרכה פעמים בתקנות אלו לא מצאתי.

24. חלוקת ארוחות לבני הישיבה לפי ימות השבוע (טאגיבחר) בבתיים של תושבי העיר. תקנות המדינה קבעו שכל קהלה תעשה סדר לעצמה (היילפרין, סי' ב). באיינושטט היה מס הקהלה המווד למספר הימים לכל ב"ב (B. Wachstein, Urkunden, כו"ל, עמ' 197-198) ובניקל-שפורג לפי שלש מעמדות (רות, סי' פט). גם בליטא משתמשים באותו סוגיית "שבתות" והחלוקה לפי גובה המס בסכום הקהלה (פנסק ליטא קמא ועוד).

25. המלה מופיעה בכתיב שונה ופירושה תכירת זכיון בלעדי לגיהול מסחר מסוים, גביה, מלאכה וכדומה לפי חזו"ה עם בעלי אחוזה, מועצת העיר או עם הממשלה. בתקנות מדובר בעיקר באנשים היושבים בכפרים. מוצא המלה מרומית עתיקה ונפוצה מאד בארצות הסלבויות.

ואם לאו אבד זכותו אם לא שיכבד שהי' אונס דו האט זיך
ניט מעלדן קענין אזי ישאר כתיובו.

יא בשבת בראשית כשמוכרין איזה מצוה על כל השנה כגון
יין קידוש וכיוצא בו באותו פעם זאלן שהיות²⁶
ג"כ פר קויפט ווערין והגבאים דרפן עז ניט קויפן.

יב הגבאים דמתא מחוייבין לסבב בכל ע"ש בכל בית ובית
דווקא הם לבדם ומלובשים בכגרי שבת ואם א"א
לסבב שניהם בעצמם אזי עכ"פ א' מהם יהיה [מן] גבאים
והשני יוכל להעמיד בחריקאי²⁷ ודוקא שיהי' אונס דמוכח²⁸

26. שהיות (שבועות יז, א), למניע הפסקות. מנהג ככמה קהלות באשכנז,
הונגריה, ביהמיה ומעריץ למכור לכל השנה בין היתר גם נכות של
ממלא מקום לבעלי מצוות, כמו סגן, מפטיר, פהיח ארון הקודש,
הגבהה וגלילה, הדלקת נר תמיד, יין לקדוש ולהבדלה, קריש מסוימ
וכדומה, שבמקרה שבעלי המצוות ייעדרו באותו זמן מכית הכנסת
ייכנס בעל השירות במקומם, כדי לא לגרום להפסקות בשעת
תפלה וקריאה (ראה נוהג כצאן יוסף, ערך שמחת תורה). בתקנות ג"ש
לא נזכר תפקיד זה ובמקומו מופיעה מצוות חפוש והוא ממלא מקום
של הנעדרים יאם גם הוא איננו, שייכת הנצוה לפרנס החורש (מהדורת
רות, סי' ל). תפקיד בעל החפוש הוא לגלול את ספר התורה ולהכין אותו
לקריאת היום כדי שלא יהיה צורך לחפש ולעכב את הציבור בעת
הוצאת ספר התורה, בהתאם להלכה שאין גוללין ספר תורה בציבור
מפני כבוד הציבור (יומא ע, א). בתקנות קהלת גאיי נזכר גם החפוש
וגם השתיית (ה. פלעש, קובץ גולד, עמ' 4, 32). בבוסקוביץ לא נזכר
החפוש, ובפנקס הבשרים של פיזן (מהדורת אי אברון) נאמר כמפורש:
„הגבאים מחוייבים למכור שהיות במצוות ככל בתי כנסיות לשנה תמימה“
(סי' תתקיג). איתו תפקיד בשם בעל הסרונות היה נהוג גם בארצות
המזרח ונמכר בציבור ברומה לקהלות באירופה ואם מי שקנה מצוה
„חסר מן הקהל או הוא כקהל ואינו יכול לעשותה, בעל החסרונות
נכנס במקומו“ (שיירי כנסת הגדולה לר"ח בנכשתי, או"ח סי' קלה, ח).
והשוה גם שו"ת מהר"י ברונה, סי' עד.

27. או בהריקאי, כלומר ממלא מקום. מלה תלמודית ממקור פרסי. כתובות
סא, א ושם קה, א, ורעה רש"י שם.

28. אונס ברור ללא ספק, על דרך לשון חז"ל אומדנא דמוכח השגור כחלמיו
(בבא בתרא קמ"ה, ב).

ומבורר שהי' טרוד בעסקיו מו"מ או שאר דברים בקנס מי שיעבור א' ליטרא קידה²⁹ וא' ליטרא פלפל לאדוננו הדוכס יר"ה.

יג הגבאים אין להם רשות לקנות וכ"ש שלא למכור איזה דבר לצורך בה"כ או לצדקה או לשנות שום דבר או חצי דבר בלתי ידיעת אליפים ר"ט ויא"א וכמו כן הגבתי³⁰ של נשים וכל מה שיעשו וזולת דעתם אין במעשיהם כלום ותמיד מחוייבים להשגיח בהשגחה מעולה על כל ענינים בכה"כ ועל הכלי קודש ובגדי קודש ועל המנורה שיהא כולם קיימים ולתקן את המקולקל שלא ילך לאיבוד שום דבר וזה יכולים לעשות בלתי ידיעת ר"ט אבל מ"מ צריך להיות אותו דבר בהסכמת כל הגבאים ולא מדעת אחד מהן.

יד שכר כתיבת המקום בפנקס הצדקה לא יהי' יותר מעשרים צל' דהיינו יוד צל' צדקה וי"ץ להגבאים, ושכר הסופר לא יהי' יותר מארבע צל' וחצי.

טו גם ראינו להזהיר שמהיום והלאה לא יהי' התיבה עם

29. מין הבלין או כושם, בתקנות אחרות מזכירים רק בשמים מבלי לפרט המין (ראה שמות ל, כד).

30. הגבתיס, כלומר נשים הממלאות תפקידי גבאות בעזרת הנשים. בהרבה קהלות באירופה מילאו נשים תפקידים שונים בחיי הציבור ובבית הכנסת. בפנקס פוזן נאמר: „הקהל יצ"ו, מחוייבים למנות גבאות נשים כמו שממנים גבאי חדשי מירי שנה בשנה" (תתכב). בפרנקפורט, למשל, קנו בשביל הנשים „קפול המפות וכבוד בית הכנסת שקורין אויו קצהרי, היינו הנכות לטאטא את רצפת הבית וכל אחת הנשים ניקתה רק חלק כדי לנכות הרבה נשים במציה זו (נוהג כצאן יוסף, שמיני עצרת). בניקלשפורג היו נשים גבאות סובכות כימים מסוימים עם קופסה לצדקה (רות, סי' סא). באיטליה היו עושים מי שכרך מיוחד „לכל בה ישראל שעושה מעיל או מטפתה לכבוד התורה והמתקנות נר לכבוד התורה" (מחזור מנהג רומא, כולוניא שא). מנהג זה נשמר עד היום בבתי כנסת האיטלקיים וגם בירושלים. בפרדה דאיתי נשים נשואות ופנויות באות לסוכת הרב להחליק נר של יו"ט, ראה גם תקנות המדינה להיילפרין, סי' קנה.

הפלעטין וגם המפתח ביד גבאי א', רק התיבה יהא ביד א' והמפתח ביד השני באופן שחלוקת הפלעטין לא יהא ע"י גבאי א' לבדו אם לא בהצטרף חברו ואם אותו גבאי שהמפתח בידו ילך חוץ לביתו למקום אחר אזי יניח המפתח ביד אשתו ואם יבואו אורחים מחויב השמש ליקח המפתח מיד אשת הגבאי ולילך אל הגבאי השלישי כדי שהגבאי השלישי יהי אצל הפלעטין אויז טיילן. ואם גם גבאי שלישי אינו בביתו ילך השמש אל הנכנס. ואם לאו ילך השמש לבדו אל מי שהפלעטין בידו באופן דו השמש זאל דער ביא זיין אצל האויז טיילן ואח"כ יחזיר המפתח למקום אשר הי' שם בראשונה ואם אותו גבאי וואו הפלעטין ביא איהם שטיהן אינו בביתו וגם הגבאים אחרים אינם בביתם אזי ילכו שני נאמנים לחלוקת הפלעטין וכלל וכלל לא יחלקו ע"י אשת הגבאים.

10 **שום** גבאי אינו רשאי לקנות מצוות יותר מדאי, אמנם בכל הצי שנה הרשות בידו לאחדים לקנות כעד שלשה זהו, אבל לא יותר כדי להסיר ממנו עקשות פה ולזות שפתים ואיתם שלשה זהו היינו השליש זאל זיין א' זהו.

11 **אם** אשכחך ירושלים וכו' לכן מחויבים אלופים רו"ט יצ"ו להשגיח מאוד על מעות ירושלים שלא ילכו לאיבוד ת"ו באופן שבכל פעם כיתחדשו גבאים חדשים מחויבים הגבאים הישנים המעות ירושלים אב צו פירן להחדשים במעמד אלופים רו"ט אונ' מיד בתוך הפנקס איין געשריבן ווערן סך המעות הנמסר להם ואותן המעות יהי' מוכן ומוזמן תמיד ואינם רשאים להלוותם לשום אדם וכ"ש לעצמם, אפילו על משכון טוב מאד ותקנה זו נחקן באם שיבא החסד מאדונני החסיד קיר"ה יר"ה.

12. בתקנות המדינה נאמר, שיש לגבות מכל הקהלות במדינת מעהרין „את הנדבה לטובת עניי ירושלים“ וכל קהלה יסובבו מדי שבוע ושבוע מבית לבית בקלפי מיוחדת ולא לערבב את הכסף עם שאר מעות צדקה. כמו כן חוייבו הקהלות להעביר את הסכום מדי חצי שנה לגבאי ירושלים

יח הגבאים דג"ח³² יפקחו עיניהם תמיד דו זיא בעד המעות דג"ח זיך איין שאפן זאלן מיני מרקחת להשיב נפש לחולים ר"ל באיפן שלא יחסר כל השנה לכל מי שיצטרך הן עני או עשיר, דהיינו לעני יתנו כחנם ולעשיר בדמים ויחזרו ויקנו אחרים תחתיהם. כי מצות ג"ח אוכלים מפרותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב, ובכל ר"ח ור"ח מחויב א' מהן לסבב מבית לבית דוקא לגבות מעות ג"ח ולא יסבבו עוד בכה"כ כמקדם.

יט מינוי הרב והחזן והשמש יהא דוקא באספת לא"א³³ ובהן ולאו ע"פ הרוב מתוך הקלפי³⁴ (ו)דוקא ובתוך הלא"א

היושב בנ"ש, ומשם למרכז בווינה (היילפרין, סי' יח—כ). בתקנות בוסקוביץ שלנו מוהירים „להשגיח מאד על מעות ירושלים שלא ילכו לאבוד ח"ו". אבל לא נאמר לאן לשלוח את הכסף. פסקה אחרונה שבתקנה מרמות על קשיים מצד השלטונות למשלוח כספים לא"י באותו זמן (ראה ד' ברילינג, הגידה על מעות א"י באוסטריה בשנת 1723, ציון, שנה יב, 89-90), ואולי משום כך אין זכר למעות א"י בתקנות נ"ש ואחרים.

32. גמילות חסדים, חברה בשם זה אינה מופיעה במפורש בתקנות שלנו בין הנבחרים ואולי יש לקרוא גומלי חסדים היינו חברה קדישא הנקראת גמילות חסד של אמט (נחש"א), שבהרבה מקומות עסקו גם בטפול בחולים. תקנות אמשטרדם (א) משנת תצ"ז (1737) מטילות על חברה ביקור חולים לספק „בשר או תרנגולים" לחולים מתקציב ג"צ.

33. לא אנשים, גוף ציבורי מורחב, המורכב מרו"ט, יא"א בצרוף חשובי הקהלה יחידי סגולה. בוסקוביץ נמנתה בין הקהלות הגדולות ונהגה בהתאם לתקנות המדינה (היילפרין, סי' תב, עמ' 134). גם בנ"ש נדרש לבחירת רב, חזן ושמש לא"א (רות, סי' רלח).

34. בחירת רבנים בימים ההם גדמו לסבוכים רבים, הן מכחינת התכונות האישיות של המועמדים והן בנוגע לתקופת הכהונה של הרב, והרבה דיונים התקיימו על רקע זה. המצב משתקף מתוך הספרות ההלכתית והתקנות ושו"ת מרובות נכתבו על הנושא (ראה לדוגמה שו"ת צמח צדק להר"ר מ"מ קראכמל, רבה של ג"ש, אי"ב). מטרת התקנה שלנו היא להבטיח בחירות צודקות ללא משא מנים וללא השפעת ראשי הקהלה על הגוף הבוחר, לשם כך נתקבלה שיטת בחירה אישית-חשאית על ידי פתקאות הן ולאו מתוך קלפי ולא דרך הצבעה גלויה (השוה תקנות מדינה להיילפרין סי' רצא). במקרים מסוימים התקיימה הצבעה גלויה

הנ"ל לא יהא אפילו אחד מי שהוא קרוב לתרת"ש³⁵ קורבא דאורייתא רק מיו אב טרעטן בשעת המנין וככה יתנהגו במינוי המילדות³⁶.

ד איין שום טענת חזקה לתפילת י[מים] נ[וראים]³⁷ רק הרשות ביד אלופי רות"ט ויא"א לשנית בכל שנה ושנה לאשר הגון בעיניהם וכמו כן תפילת הטל והגשם וחלוקת תפילות י[מים] נ[וראים] יהא דווקא ביו' א' דסליחות ולא מאחרין והחלוקה יהא ג"כ בהן ולא מתוך הקלפי ולהחזן דמתא לא יוחלק רק תפילה או בר"ה או ביה"כ ולא יותר. סדר התלוקה יהא כך.

זכור ברית, שחרית ר"ה, ברכה³⁸ מוסף, סדרים ע' קולות³⁹ וכן ביו' ב', אח"כ צ"ג⁴⁰, כל נדרי וכו' והרשות ביד יא"א לשנות מיום א' ליום ב' כפי הכבוד כמבואר לקמן סי' נט⁴¹.

בהן ולא בעל פה (פנקס פיון סי' א דמו, ותקנות מדינה להילפרין (דרעוניץ), סי' שלג).

35. ר"ת רב חזן שמש.

36. היו קהלות וכניהן גם בוסקוביץ שהעסיקו מילדות כשביל האוכלוסיה היהודית. הקהלה שלמה להן סכים שנתי קבוע והן התחייבו לשרת את הנשים מבתי עניים ללא תשלום (ראה B. Wachstein, Urkunden, עמ' 540—542). בפיון קבלה המילדת דירה משרדית בבית הקהל ושם הוטל עליה תפקיד נוסף לגבות מן היולדות „נדריים ונדבות שגורדות הנשים בשעת לידתן“ ולמסור את הכסף לנכאות כשביל קלפי לנשים יולדות עניות (סי' א, תקנא²).

36. בענין חזקה לתפלות של ימים נוראים רבו הדעות והדיונים, ראה לדוגמה שערי תשובה לאורח סי' תקפא ס"ק ז, והשוה תקנות נ"ש לרות סי' כד וכה.

37. ברכת תקיעת שופר ושלשים קולות דמיושב.

38. שבעים קולות על סדר התפלה כלחש ובחזרת הש"ץ כולל התקיעות של הקדיש האחרון.

39. ר"ת צום גדליה, כלומר התפלה והסליחות של אותו יום.

40. אולי מתכוון למי' בא.

יא **אם** יחלקו התפילה לאיזה רנרד יי מחויב אותו בעל תפילה להיות בתוך הקהלה ג' ימים קודם י"ט כדי להסדיר תפילתו ולחול עליו אימת בוראו ואימת היום הדין ואם לאו זאל אים התפילה ניט צו גלאזן ווערן בקנס ששה אדומים על הרו"ט אם יעברו. החצי לאדיננו הדוכס יר"ה יהחצי על הצדקה ומי שהוא מתפלל או תוקע ביום כ' אזי יום א' עולה לו למנין הג' [ימים] הנ"ל.

יב **בשבת** וי"ט זאל קיינס נער או בחור קיין סגן צו גלאזן ווערן אמנם שאר המצוות קאן איהם שוין צו גלאזן ווערן. אבל מחויב ליתן משכנות ואח"כ מוז הכל בצאל⁴¹.

יג **מינוי** החזן והשמש בהן ולא כנ"ל בסי' יט ורשות ביד הלא"א להחזיקם ע"י במתי' סי' ג'⁴² או להעבירם מבלי שום טענה ואמתלא על העברתם. רק כאשר יעלה כמוסכם ע"פ הרוב לקרבם או לרחקם כה יהי' וכה יקום. ובשעת דו זיא אויף גנומן ווערן זאל מען זיא אויף נעמן באופן ובתנאי זה כאם דו זיך בפנידן ווערט בבירור דו איינר זיין נאמנות ניט רעכט פר זעהן ווערט⁴³ ויצא שום דבר תקלה מתחת ידו אזי זאל מן אים אפילו בתוך השנה מעביר זיין וכן יתקיים. ככה יתנהגו בכל שנה ושנה ובאיזה זמן המוגבל וואן מן זאל אויף נעמן החזן ושמש מבואר בפס"ד.

יד **בשבת** וי"ט זאל כלל ניט מער אלו ג' מי שברך⁴⁴ מאכן

41. לעיל הערה 25.

42. ראה לעיל בסוף הערה 18.

43. לא מוכן.

44. אפ לא ימלא נאמנותו כהוגן.

45. ברכה מקובלת לפי נוסחה עתיקה שמברכים בבית הכנסת בעת קריאת התורה. יש להבדיל בין שני סוגים, מ"ש בשם הציבור כולו ומ"ש בשם היחיד העולה לתורה. בשם הציבור מברכים אחרי גמר הקריאה, כל מקום לפי מנהגו. ברכה לעוסקים בצרכי ציבור ומפני תורה הותקנה עוד בככל נאמרת בכל תפוצות ישראל, מי שברך למלכות

העולה לס"ת דהיינו א' להרב ור"מ אם יהי' בתוך הקהלה ולהר"ה ולטובים ולא' מי"א עם שאר יא"א ולא' מג"צ עם שארי אלופים ג"צ ולא' מב"ת עם שארי ב"ה וכן לממונים וגבאים בת"ת ושארי בעלי התמנויות כ"ז במין ש[כרן] א' ובשני יעשה לדיינים וללומדי תורה והשלישי לא' או ב' מבני משפחתו ולאשתו ובניו ויכלול כל בני משפחתו, אכן האורח יכול לעשות מ"ש כמו שירצה, ובין[מים] נ[ויראים] יכול כל העולה לס"ת לעשות עוד מ"ש נוסף על השלושה וכן במתנת יד וכן מי שיעשה חתונה או ברית מילה יוכל ג"כ לעשות מ"ש כמו שירצה וכן בר מצוה אבל זולת כל הנ"ל דרף החזן ניט אונטר שטעהן מער צו מאכן בקנס שכירתו של אותו שבוע.

דף מ' שעשה שמחת נסואין מיו' ד' ואילך וכ"ש בשבת⁴⁶

נקבעה בחקנות המדינה (היילפרין, סי' ט) וראשיתו עוד בימי בית שני (מאיר עינים לר"ע מן האדומים, וראה כנסת הגדולה לר"ח בנבנישתי, או"ח סי' רפד), לנשים העושות מעיל ומטפחת לס"ת (איטליה), גם בבוסקוביץ עשו מ"ש לתורמים פרוכת וכנס לקדוש (פנקס בית הבנסת), מ"ש לנזהרים מיין שאסרו חכמים (מהר"ל), מ"ש לנזהרים משיחה בשעת התפלה (תוס' יו"ט) ובנומה. בשם היתיד מברכין בין גברא לגברא לפי רצונו של העולה לתורה, בעיקר לבני משפחה ולאישים (ספר חסידים, חלקיו ותתנח), אחרי שהפריוו במספר המ"ש ראו ראשי הקהלות להגביל את מספרם כיון "שיש טורח ציבור עד מאד בעשיית מ"ש שמרבין לעשות יותר מדי" (ועד קרמזיר, היילפרין סי' שצב) והעמידו אותם על שלשה בלבד (שם תעב) ועל כך הסתמכו בבוסקוביץ, מלבד במקרים של שמחות אפשר לעשות "כמו שירצה", ראה גם רות סי' יח. בליטא הגבילו לשנים ומותר להוסיף בתנאי שיתרום לכה"פ חצי זהוב לכל מ"ש (פנקס ליטא תשכ), באמסטרדם הורשה לעשות רק מ"ש אחד מלבד לרב עם הגבלת מספר השמית, ראה גם ניהג בצאן יוסף.

46. עניין עריכת חתונות בשבת היה נושא לויכוח עוד בתקופת התלמוד (בבלי, ביצה לו, ב וגם בירושלמי שם). נפסקה הלכה שלא לקדש ולא לשאת אשה בשבת מפני חשש חלול שבת ועשיית קנין בשבת (שו"ע) אכן העזר סי' סו, ה; רמב"ם הל' אישות פרק י, יז) מלבד במקרים דחופים (ר"ת בתוספות לביצה שם, שו"ע או"ח שלט, ו' בהגהה ובבית יוסף שם, וראה אריכות וברים בשו"ת הרמ"א סי' קכה במעשה שקרה בקראקא). אך למרות זאת התקיימו חתונות בשבת בהרבה קהלות.

אזי אם יתן לג"צ קודם שבת כ"ב צל' וחצי מוזן זיא
 אים באותו שבת כל המצוות צו גלאזן בעד זה חוץ אחרון
 וגלילא דהיינו מן זאל זיא דאך אויז רופן מפני הכבוד אבר
 ווען מן גלייך יעטייגט מיט אים לאלופים נכבד' דרף ער
 דאך ניט מער געבן, חוץ גלילא ואחרון דו קאנען זיא פר
 קויפן לאיש אחר ואם יהיה באותו שבת ב' גלילות בשני ס"ת
 אוי שייך גלילא ראשונה לבצל התחונה י' והשני ימכרו

אשכנזיות כספרדיות. כפי שמסהבר מתוך דיונים בהלכה ותקנות.
 באיינושטט נזכר זאת במפירש ללא שום הגבלה לרחיפות (B. Wachstein, Urkunden, עמ' 163) יכן גם בבוסקוביץ. בניש נזכרות מתחילה
 זכויותיו של חתן בחתונה של שבת ללא תנאים מיוחדים (רות, מה ונון
 וראה גם הערותיו) שמוזא אפשר להסיק שלא היו אלו מקרים נדירים
 ורק לאחר כן בסי' עו נאמר: "שום חתונה לא יהיה בשבת כ"א
 בימות החול חוץ אם יהיה אונס". היו מקומות שהיתר לחתונה בשבת
 היה תלוי במצבו הכלכלי של בעל החתונה וגובה הנדוניה (קהלת זולקווא.
 קריה נשנבה 1110). אולי מפני שבמקרים אלו אפשר היה להכין את כל
 צרכי החתונה לפני השבת ללא חשש להלול שבת (השיה שו"ע אכן העיר
 ס"י סד, ג). גם בספרי הלכה של חכמי הספרדים נזכרת "שבת של חופה"
 בענין קריאת התורה בפרשה המיוחדת לחתן ואברהם זקן (כנסת הנדולה
 לר"ח כנבנישתי, או"ח רפב בהערותיו לסור). לא זו בלבד אלא שבספרי
 הלכה עוסקים גם כנגינה בחתונה של שבת ע"י לא יהודים: "יש מתוירים
 לומר לעכו"ם לנגן בכלי שיר בחופות" (הטור שו"ע ס"י שלה, ב)
 והרמ"א התיר לכבוד חתן וכלה (שם מגן אברהם ס"ק ד). "וכן הוא
 מנהג פשים בקרסטא להביא מנגנות גויות ביום השבת של חופה"
 (שירי כנסת הנדולה שם להנהגותיו לטור ס"י א). והאריכו בבעיה זו
 הרבה מן הפוסקים כמו פסקי רקאנטי ס"י קכה, לקוטי מהר"ו ס"י ז,
 והר"י מדורא במנהגי אשכנז, מהורות י' אלפנביין פוסק: "בר"ח אייר
 שחל להיות בשבת נישאין בו" (חורב, אלול תש"ח, עמ' 148 וגם 152.
 השהה מנהגי טירנא אית לו, וראה להלן ס"י צג). אולם ברוב הקהילות
 נאסרה חתונה בשבת לחלוטין. בתקנות ליטא נאמר: "אסור לעשות
 חתונה בשבת יהיה מי שיהיה" (תתפר). וכאיטליה סיכם הר"י קולון
 בתשובה (קעא): "שאין מקושרין בשבת" כשיטת רש"י, הסמ"ג והטור
 "ולא חלקו בין יט' לו בניס לאין לו".

47. ראה נהג כצאן יוסף ערך קריאת התורה. גלילת ס"ת אחרי הקריאה
 נחשבת ככיבוד חשוב כבה"כ השייך לגזול שבציבור עור מתקופת
 התלמוד והיו מקומות שכל הקרואים נשארו על המגדל עד סוף הקריאה
 והגדול שבהם גולל (אכן העור לראב"ן פ, א). ראה י"ל ביאלר בקובץ

אבל למי שהי' חתינה קידם יו' ד' אוי אין לו זכויות אלו רק החתן ההוא הוא חיוב בשבת בעד המעות הצדקה שנתן קודם החופה באופן שלא יהא כאותו שבת חיוב אחר הקודם לו ע"פ הדין המבואר בא"ח¹⁸ שאז נדחה החתן לאחר החתונה מן החיוב שלו.

17 מ' שאינו מוסמך בשם החבר לא יעלה לס"ת בשבת לשביעי או לאחרון או לחמישי ביו"ט¹⁹ וכ"ש לשלישי²⁰ ביה"כ

„שנה בשנה“ בהוצאת היכל שלמה שנת תשכ"ח מעמ' 533 ואילך. לפי תקנות בילונייא באיטליה משנת קצ"ח (1418) יש להעניש את המשחקים בקלפים וכדומה, וכן את הבעלים שנשותיהן מתלבשות בגדים שנאסרו בתקנות, „שלא יניחו אותם לעשות גלילה“.

48. אר"ח סי' רעב במגן אברהם בסוף הסימן „הנהגות החיובים“, כלומר הנכאים לעלות לתורה לפי הדין או לפי המנהג והתקנה. ישנם שני סוגי חיובים: א) חיובים עקב המעמד התברתי או הציבורי, כמו הרב, ראש הקהל, ראש מדינה וכדומה, ב) חיובים אישיים שהזמן נרמף, כמו חתן, בעל ברית, בר מצוה, יום זכרון (יארצייט) וכדומה. כמעט בכל התקנות של המדינות והקהלות ניתנו הוראות מפירות בהסדר חיובים אלו ועדיפותם.

49. סדר העדיפות בעליה לתורה מי קודם למי נזכר כבר בתלמוד (גיטין ס, א) „משום דרכי שלום“ (רש"י) וגם בסמרי ההלכה שאחרי התלמוד. בנוגע לעליות אחרון נתגבש כבר בימי הביניים הכלל „גדול שכיבור עולה ומשלים“ (כל בו), וכך נתקבלו העליות אחרון (שביעי) בשבת, ששי ביום הכפורים וחמישי ביו"ט, שהן האחרונות בקריאה בבית הכנסת כמשוריינות להשובי הקהל. במקביל, כהשפעת הקבלה, עלתה חשיבותה של העליה הששית ונאמר: „העולה ששי הוא המעולה שבקראים“ (זוהר וספר הכתובות, באר היטב לאר"ח רפכ, יג), בתקופה מאוחרת נתפשט המנהג שהרב עולה שלישי, שהיא העליה הראשונה אחריו כהן ולוי וזכות זו מובטחת לרבנים בכתבי הרבנות שמקבלים מן הקהלות לדוגמה, בכתב הרבנות לרבי שמשון ורטהיימר כאיינושטס משנת תנ"ד נאמר: „לנהוג בו כבוד בכל הנאונים הרבנים שבישראל שלישי נעשה רבי בקודש לעלות לס"ת בשבתות וימים טובים“ (B. Wachstein, Urkunden, עמ' 453), גם באמסטרים יש לרב הזכות הבלעדית לשלישי (חקנה נט), ובתקנות נ"ש נאמר: „שלישי בשבתות ויו"ט של שלש רגלים וימים נוראים יהיה שייך למרא ואתרא“ (סי' נא), ראה גם שו"ת צמח צדק לרמ"מ קראבמל סי' נו, אולם היו גם ססיות מנוהג זה: „שלישי בשבת יהיה חוזר חלילה שבת אחת לרב ושבת אחת לרה"ק“

וכמו כן דרף מן אים בימים הנ"ל מיט קיין פתיחת ארון
מכבד זיין בייט וכו"ש ביינ אכל בשבת או בר"ה⁵¹ וכו"ש
בתול קאן מן אים שון מכבד זיין מיט הוצאה והכנסה.
אמנם מי שהיה בחר וקבע עצמו ללמד עד החתונה הרי
הוא לאחר החתונה כמו חבר כי כל הראוי לבילה וכו'⁵²
ובאיבוד שירותו של החזן והשמש אם יעברו ע"ז ואם הר"ה
הוא כהן או לוי הרי דינו של רביעי כמו שביעי או אחרון.

ז בבל יו' שיש בו הלל או ברית מילה זאל מן אויש רופן
פתיחת האה"ק⁵³ קודם אנעים זמירות כמו שבת וי"ט.

ח אין להמתין על שום ר"ה מלהתפלל חוץ מבתפילת מעריב
בליל שבת, אבל בתפילת מנחה בע"ש או בשבת
אין להמתין כלל ואף שצויה על השמש שימתינו עליו
אין שומעין לו, וכן אם נודע שב"כ א' נחעכב בדרך בע"ש
ויבוא ח"ו לידי חלול שבת מחויבין ג"כ להמתין עליו
בתפילת מעריב של שבת עד סמוך לחשיכה⁵⁴.

(תקנות מטרסדורף סי' ה, M. Grunwald, Jahrbuch f. Jüdische
Volkskunde, 1952, עמ' 506).

50. צ"ל לששי.

51. צ"ל כר"ח, בראש חודש.

52. מאמר תנ"ל כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו (מנחות יח, ב
ובמקבילות), כלומר כל דבר הראוי לבלילה, לערבוב, אין הבלילה
מעכבת. האימרה מופיעה בקשר לקרבן מנחה ונתקבלה ככלל בכל
מקרה שהמעשה ראוי להעשות אע"פ שלא נעשה עריין.

53. פתיחת ארון הקודש בשעת תפלות מסיימות, מלבד הפתיחה להוצאה
והכנסה של ספרי תורה לקריאה, השיר "אנעים ומירות" המיוסד על
מושגי הקבלה נקרא גם שיר הכבוד ומיהסים אותו לרבי יהודה החסיד,
בנו של רבי שמואל ב"ר קלונומוס, מחבר שיר היחוד, לא בכל הקהלות
נהגו לאמרו אפילו בשבת ובחג, או מפני שהתנגדו לתכנון, או מפני
הכוונות שיש לכונן בו ואין כל אחד ראוי לכך. ככוסקוביץ אמרו אותו גם
בראש חודש, חנוכה ובכרית מילה.

54. תקנות הקהלות טפלו גם ביחסי הכבוד שיש לנהוג כלפי המנהיגות וקבעו
את הכבודים והנוכיות המגיעים להם בתוקף תפקידם למען כבודם וגם
כדי שלא יפריזו בדרישותיהם ויטרידו את הציבור יותר מן המדה.

דט אין אדם רשאי להתחיל להתפלל יגדל בשחרית או אשרי במנחה בין השמש האט ארום גקלאפט אונ' גקלאפט אין דער שול טיר 55, אכן אם נראה להרב או לאחד מדיינים.

בהרבה מקומות קבעו בין היתר שיש לעכב את התפלה בבית הכנסת עד שיבוא המנהיג, רק אם האחריר נגרם בגלל צרכי ציבור. בבוסקוביץ יש משום חירוש, שיש לחכות בתפילת מעריב, גם לב"ב הנמצאים כדרך כרי שיגיעו לפני כניסת השבת.

55. דפיקה על הדלתות של היהודים לעוררם לתפלה. מנהג זה היה נהוג ברוב הקהלות באשכנז ובמזרח אירופה ושעות הדפיקה נשתנו לפי השינויים באורך היום. למנהג זה יש יסוד במסורת עתיקה מתקופת הבית השני, כפי שנאמר במשנה: „בא הממונה, לא כל העתים שוות, פעמים שהוא בא מקריאת הגבר או סמוך לו, או מלפניו או מאחוריו, בא ודפק עליהם והם (הכהנים) פתחו לו (את שערי המקדש)“ (תמיד פ"א, מ"א) ואז היה כרוז מכריז „עמרו כהנים לעבודתכם לזייס לדוככם וישראל למעמדם“ (יומא כ, ב; רמב"ם הל' כלי המקדש פ"ז, ה"ב). גם מתקופת התלמוד שאחרי החורבן ישנם רמזים למנהג זה ונמסר על זקנו של אחד האמוראים הירושלמיים, שהיה חזן בבית הכנסת ותפקידו היה לדפוק על הדלתות (ירושלמי, ביצה פ"ה, ה"ב). המנהג נמשך ונפוץ בקהלות ישראל בימי הביניים (לדוגמה האגור סי' תקס, המרדכי ביצה סי' תרצו, הראב"ן כסוף מסכת ביצה ועוד רבים). בשבת נהגו לדפוק ביד או בכלי מיוחד (שור"ע או"ח סי' שלח, א בהגהה ובפוסקים). לפי מנהג עתיק, אפוף אגדה, היו מקומות שנמצאו מלהכנס לבית הכנסת, בשהיו פותחים אותו בבוקר ובערב, לפני שדפקו על הדלתות שלש פעמים. מסכים למנהג הצטבר חומר ספרותי ופולקלורי רב, וגם בתקנות חופס המנהג הרבה סעיפים. בתקנות המדינה משנת ת"ק (1740) נזכר „שולקלאפן“ כדרך הידוע ונהוג בוקר וערב ואז „מחויב כל אחר לסגור החנות ולילך לבית הכנסת להתפלל“ (היילפרין, סי' תדל). תקנה זו מובנת לאור תקנת גאון משנת ת"מ (1680) האומרת „שבעתונותינו הרבים מבטלים התמיד ולמרות הדפיקה לבית הכנסת אי אפשר לאסוף מנין לתפלה“, משום כך הטילו קנס על כל ב"ב שיהיה בעיר בעת הדפיקה ולא יבוא לתפלה כציבור [Die Juden und Judengemeinden, Mährens, §1, עמ' 31]. כנ"ש מתחילות התקנות בסדרי הדפיקה (רות, סי' א"ב). גם במטרסדורף נקבע סדר מפורט (מ' גרונדלר, Jahrbuch f. jüdische Volkskunde, 1925, f. 440-439, עמ' 440), ראה גם חוזה עם השמשים באיינשטט על הדפיקות וזמנן (B. Wachstein, Urkunden, עמ' 513). ככמה מקומות בפולין היה השמש מכריז ברחובות היהודים לפנות בוקר: „שטייטס און יידן לעבדות הבורא“. במקומות אחרים היו מכריזים רק בימי טליתות ונהוג בירושלים עד היום כשכונות שונות. בספר

אם אין הרב בכה"כ, דש צייט איז אן צו הייבן קודם לזה מאג ער הייסן אנהייבן.

ג נגד זה מוז דוקא השמש שני לכד אין שול קלאפן ולא על ידי גער כדי זאל ניט לנג גווערן אונ' בלד ארום קלאפן אונ' זיך כלל ניט אויף האלטן על הדרך.

לא וזמן השול קלאפן יהי' כמבואר פה⁵⁵. בשחרית זאל מן קלאפן בשעה ו' הן בקיץ הן בחורף ובערב מן ר"ח אייר עד טו אב זאל מן קלאפן בשעה ז' וביום הכניסה בשעה ו' ומשם עד ר"ח חשון בשעה ה' ומשם עד טו בשבט קודם שעה ד' ומשם עד ר"ח י"ג בשעה ה' ובקנס על הש"ץ אם יעבור הזמן הזה.

קב הישר (פ' צד) מובא שהאר"י ז"ל העיד על ר' אברהם הלוי, מחבר הקוני סבת, שהיה סיבב כל לילה בחוצות צפת "ונתן קולו בקול מר" לעורר את היהודים לקום ולקונן על חורבן הבית (מנהגי אי"י לר"י גלים, פ"א). גם סור הדפיקות ומספרן נקבע במנהגי הקהלות, באוסטריה היו ארבע דפיקות בהפסקות קטנות, אחת, שתיים, אחת, ורמו ניתן לכך בפסוק אבא אליך וכרתיך (הר"י איסרלין, בעל תרומת הרשן). אולם ברוב הקהלות ופקו שלש פעמים, שתיים ואחת, מלבד במקרה של מות בעיירה שהיו דופקים לסימן רק שתי פעמים. הדפיקות נעשו בפטיש של עץ שעליו כתובת מגולפת מתאימה וכמה פסטים נשתמרו במוזיאונים. לפעמים היתה לפטיש צורה של שופר, אילי כזי להזכיר את התקיעות שהזן הכנסת היה תוקע בערב שבת ובמוצאי שבת "בכל המדינות ועיירות של ישראל, כדי להודיע על כניסת ויציאת השבת" (שכת לה, ב; דמכ"ם ה' שבת פ"ה, יח). ראה מאמרו של ד"ר ה. פויכטונגר "מעורר השחר" (ידע עם, תשרי תשס"ז, עמ' 104) עם תמונת הפטיש. היו מקומות ששמש הקהלה הממונה על הפטיש השתמש בו גם להודמנויות אחרות, כגון במטרסדורף סיבב השמש בערבי חנוכה על כתי העשירים עם פטיש מקושט על צלחת כדיל לקבל רמי חנוכה.

56. ומני הדפיקה היו שונים ממקום למקום כן בבוקר בהתאם לעלות השחר וכן בערב, רק בבוסקוביץ היתה הדפיקה בבוקר הן בקיץ והן בחורף בשעה קבועה שש בבוקר ולערב נשתנה לפי התנאים.

57. עד ראש חודש אייר, השמטה בסעות.

לב וכן מחויב בכל ע"ש להקדים אין שול צו קלאפן ושעה א' קורם אין שול קלאפן מוז ער צו קבלת שבת רופן בכל הרחובות היהודים.

גג מו"ר"ם והלאה זאל זיך קיין משועבד אונטר שטיהן בער"ה או בעיה"כ לבד על פתח בית עלמן צו שטיהן יהי' מי שיהי' הן גדול או קטן, רק כל א' מאג זיך זיין שיסלה⁵⁸ שטעלן אצל אלופי' הגבאים והמה יתנו לכל א' חלקי המגיע לו חלק בחלק. אמנם החזן ושמש אם ירצי איהם שיסליך בזונדר על ספסל מיוחד שטעלן מאנג זיא דער בייא שטיין אבל לא כאופן אחר, אבל בעי"כ בבה"כ בעת ישיבת הכ"ת⁵⁹ וג"צ אין רשות לשום חזן או שמש זיך צו זעצין במעמד הב"ת או הג"צ או גבאים דת"ה, רק מאנג זיך בזונדר זעצין במקום אחר, אבר כלל קיין שיסלה פד זיך צו הלטן, רק מה שיתן להם כל איש אשר ידבנו לבו צדקה צדקה מה שמגיע עליה' כדי שלא ישנו מצדקה לצדקה.

לד בכל שנה מחויב השמש ונאמן⁶⁰ לישבע שבועה חמורה, דז ער וויל ניט שחטיין או בדקין זונדר איין בריבל

58. קערה קטנה. נב ברשימת כלי הקודש של בית הכנסת בבוסקובין נזכר „אום ניי שיסלה“, כלומר קערת לכיכוב.

59. אולי בעלי תיבות, ראה לעיל הערה 11.

60. שמש ונאמן שני תפקידים באיש אחד, שנוסף לכך מילא גם תפקיד של מזכיר הרושם את החלטות הקהל ומשגיח על ביצוען (מי' לה) ובעת הצורך עסק גם בשחיטה לצווי של שוחט דמתא (השוה גם היילפרין, סי' לד). האמצעים הכספיים של הקהלה היו מצומצמים „וכרי שלא להרבות בהוצאות הקהלה המדוברים“ הוחלט מטעמי חסכון „שכל השתעבדות הקהלה יתעבר רק בשני אנשים החזן והשמש, דהיינו בשו"ב ועסקי הקהל וכו'“ (B. Wachstein, *Urkunden*, עמ' 203). ראה גם (שם 523) שאיש אחד נתקבל להיות „שמש ונאמן שו"ב“, וכן (שם 526) שעל אום אחד הוטל לשמש „שו"ב, שו"ג“ (שמש ונאמן) וסופר בעניני הקהל הנקרא כל"א נאטער" (Notarius). תפקידים כפולים היו נהוגים גם בליטא כגון שמש ונאמן (304), שמש חזן וסופר (נד וחזמד), שמש וסופר (חצו) ועוד במקומות רבים.

מבעל הפתקאות¹⁶ ושלא ישא פנים נגד שים אדם גדול או קטן מה שהוא נגד נאמנות שלו.

7ה וגם מחויב השמש להחזיק לעצמו כיכול מיוחד לרשום בתוכו וואו בכל פעם ופעם אצל קהל יצ"ו גשלאסן ווערט במוסכם ובאיבוד שירותו אם יעבור, ומחויב להראות

61. המונח „בריבל געלד“ או „בריבל מעות“ מופיע בתקנות במשמעות מס שחיטה, לפעמים בשם פתקאות, צעטל, קוויטלך או Gabella Zetel. שפירושו קבלה על מסי עקיפין (מ. גרנוולד, מטרסדורף, Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde, 1924/25, עמ' 423), התכנסה מן השחיטה שהיתה אחד המקורות הכספיים העיקריים של הקהלה להחזקת השירותים הדתיים והציבוריים, נמסרה בחבירה לאדם פרטי לפי חוזה מסחרי בסכום גלובלי לשנה שלמה ונקרא „בריבל בשטאנד“, דוגמה של חוזה על כל פרטיו מופיע אצל ב. וכשטין (Urkunden, עמ' 466—468) ונוכר בכמה פרוטוקולים של קהלת איינזשטט ואחרות, עיקר ההסדר היה שדמי שחיטה לא ינכו השוחטים כמוזמנים מן הקצבים ומן אנשים הנוקדים לשרות זה, אלא השחיטה תתקיים כנגד פתקה או קבלה מן החוכר בעל הנוכיון הבלעדי (ראה תקנות קהלת גאז' 42, קובץ גולד, עמ' 63, החלטות איינזשטט, Urkunden, עמ' 142, פלעש, פנקס אוסטריליך, Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde, עמ' 592, 599), צורך המלים במונח הנ"ל נראה תמוה, שכן אם המובן הוא מכתב קטן (בריבל באיריש) הרי שאין להוסיף עוד מלה מעות, כי הליא הכתב בא במקום מעות ואולי יש מקום להשערה שמונח זה פרושו „דמי זכויות“, כלומר תשלום לבעל הזכות „פריבילגיה“ שנתנה לחוכר, והמלה נשתבשה בשפת התקנה ומכאן המונח „בריבל בשטאנד“ הנ"ל. השיה תקנות בולוניה ופירלי משנת קע"ו (1416), ששם נאמר: „ולעשות לנו בריבליי וקיומים חדשים“ (ספר היובל עטרת צבי לבראך, עמ' 55 בחלק העברי), בשם שיעור כמה מונחים שימושיים התגלגלו למקורות שלנו משפות אחרות, כדוגמת המלה פלעש שמוצאה מן האיטלקית Ballocci, ראה מילון של א' לנדוי Urkunden, עמ' 767, ותקנות קנדיאה להרטום וקאסטו עמ' 139, הערה 9, ותקנות מדינה להיילפרין עמ' 164, הערה 3 ועוד (ראה לעיל הערה 21), לפעמים במקום בריבל געלד מופיע במסמכים ובתקנות המינוח „פליישקרייצר“ (פלעש, פנקס אוסטריליך, Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde ועוד) על שם אסימון השחיטה העשוי מתכת במקום קבלה בחובה על נייר, ראה צלום של אסימון שהוציאה קהלת מטרסדורף (גרנוולד, שם, עמ' 480), בפון השתמשו במונח „בריבלך“ במקום פתקאית לגורל (פנקס, קיו).

את החלף להרב כל שלשים יום והרב עם בד"צ שלו מתוויבין להשגיח על החלפים של שוחט דמתא לכל הפחות פעם אי בחודש צו איבר זעהן והשמש מזו מיד ולאחר וואן הבד"צ שיקן נאך החלפים בלי שתי לידם צו שיקן ואם לאו יוקנס בעד שכירתו של אותו חודש.

17 הרב אינו חייב לעלות לס"ת כ"א בשבת, ימים דמתן תורה וכיום א' דר"ה וביה"כ אבל בב' י"ט של גלויות אינו חייב רק ביום הראשון שלהם, הן בימים הראשונים או בימים האחרונים אבל בי"ט שני שלהם אינו רשאי לקרותו כלל. אבל הר"ה אינו חייב רק בשבת לבדו ולא בשום י"ט בין בראשון ובין בשני רק ביום הראשון די"ט הרשות ביד הבעל סגן לקרותו, אבל ביום השני אין רשאי לקרותו. אכן אם לא עלה בראשון יוכל לעלות בשני, אבל אם ביום שני הוא שבת הרי שניהם חייבים הרב והר"ה וכן בי"ב אין שום חייב לכבד את הרב או את הר"ה בשום פא"ה⁶², רק הרשות ביד הקונה אותו לכבדם או לא, ואם אין קורין להרב מחייב מורינו או מי שהוא מנהיג מדינה.

18 כמה פעמים טרעפט ניד דו הר"ה זיין חייב מכבד איז וועלכער נגד כבוד הקהלה איז, בכך ראינו שמהיום והלאה דרף הר"ה זיין חייב ניט מוחל זיין רק נגד מורינו או אפילו לחבר אשר הי' בשום פעם ר"ה או ט"ה ביהדות⁶³.

62. פתיחת ארון הקודש.

63. כלומר בדיני ישראל ולא בכה השלטון (ראה לקמן הערה 82), והשוה תקנות מדינה (היילפרין, סי' קעז): „שיהיו גבירים מתוך העדה הקדושה כרת משה וישראל וכלל וכלל לא יתמנו ע"י גוים". הלהיטות אחרי כיבודים בבית הכנסת גרם שהשתמשו בכה השררה לזכות במצוה מסוימת. הר"י ביר"ב כותב בחשובה: „בשיקים איש או אנשים קרובים למלכות לוקחים להם המצוות כרצונם ואפילו אם נותנים להם הקהל נותנים להם מחמת השררה שיש להם עם המלכות” (סי' מט, עמ' לט). וראה גם חשובה ארוכה של הרב משה קפסאלו משנת רי"ח (1458) כענין חזן „שנתמנה מפי מושלי ארץ” (תקנית קנדיאה, סי' מה), והשוה מרדכי בבא קמא פרק החובל, סי' קז.

לח

מהיום והלאה זאל זיך קיין שמש אונטר שטיהן איין ב"ב
 אין שול אפילו אחר התפילה התראה צו טאן כשביל
 איזה התחיבות ממון רק וואן שון ההתראה איז גשעהן חוץ
 מבה"כ בדין וכדת. און מוז זאלכי זך שהב"ב זה ראוי
 לסרבנות אזי השמש יעשה את שלו. אונ' מיט אים פארט
 פארן אונ' אין סרבנות רופן אינ' ווער מחמת זה פוער פיו
 איז אונ' איין גשריאי מאכט אין בה"כ יקנסו אותו הג"צ
 ליטר שעות לצדקה מבלי הנחה.

לט

ומי שילך בסרבנות לבה"כ לא יבוא בשנה זו בתוך הברירה
 והשמש מחייב לרשום איתו סרבן לתוך הביכל שלו
 לזכרון לעת המועד. דו ניט דער ווייל לידי שכחה קומט
 ובשעת הברירה מחייב צו דער מאנן, חוץ שארי עונשים
 וקנסות שיקנסי אותו ראשים וטובים לפי ראות עיניהם על
 הדוכס יר"ה ועל הצדקה.

מ

מאוד מאור מחויבין הרו"ט והב"ד להשגיח על ממון
 היתומי' שאם יעדר ח"ו והניח יתומים קטנים או
 ב[עלי] ח[ובות] מחויבין הרו"ט בצרוף [הרב] לחתום העזבון
 שלו ואם ימצא אח"כ בעזבון שלו שלא נשאר אחר מותו
 יותר מחמשי' זהו' לא יטלו הרו"ט והרב וכלום מן החתימה.
 ומחמישי' זהו' עד מאה זהו' ומאה זהו' בכלל יקחו שכר
 הטרחתם א' ר"ט וממעלה ממאה עד שלש מאות, שלשה זהו',
 ומשלש מאות עד חמשה מאות, ששה זהו' ומת"ק זהו' עד
 עולם יקחו י"ב זהו' ומכל זה יקח הרב שלישי ורו"ט ב'
 שלישים. ואח"כ מחויבים למנות להם אפוטרופס הגון כדת
 תורתנו הקדושה ואם לא ימצא אפוטרופס ההגון להן
 מחויבים הרו"ט לברור מהם ובהם א' או שנים אונ' זעין
 וויא העזבון צו ביווארין¹⁶ על [צד] היותר הטוב. והרשימא
 מהעזבון יהא ביד הרב וכ"ז אם אין כאן צוואה מה(ו)מת הנעדר.
 אבל אם יש צוואה יעשו כצוואתי וגם אין צריך לחתום

העזבון ובכל הסך הנ"ל זאלן ספרים וקרקעות ניט גחשכנת ווערן⁶⁵ ושלום על ישראל ועל דיניישראל.

חא בשבת הגדול ושבת תשובה שהרב דורש ברבים יקנה הר"ה הוצאה והכנסה בשביל הקהל יצ"ו וכמו כן הגבאים יסני פא"ה להרב בשביל הגבאים יצ"ו.

ענין עשיות השומא והברירה והתמניות

נב במוצאי י"ט ראשון דפסת קודם אור הבקר⁶⁶ יתאספו יהד אלופי רוי"ט ויא"א אצל הרב ויעיינו הדק היטב

65. בסים הערכת הרבויש של הנשומים למס הקהלה (סכים) הית נושא לעיונים הלכתיים בתלמוד, בספרי הלכה ובעיקר בספרי שו"ת ובהרבה קהלות לא נכללו ספרים וקרקעות בהערכה זו, ראה הר"י איסרלין, תרומת הושן (סי' שמ"ב בארוכה), והשוה פנקס קהלת אנשכר לר"י בהן (קובץ על יד, סדרה חדשה, ספר ו (טז), חלק ב 484 והערה 168) וכן תקנות קהלת דונקל (ב, ואכשטיין, ייווא בלעטער, כרך 5—1934, עמ' 92, סי' ח), בליטא היו ספרים וקרקעות פטורים מתשלום רח"ש (קסט) ובבוסקוביץ היו ספרים וקרקעות פטורים גם מתשלום שכר רשום עזבונות.

66. זמני חידוש ההרכבים האישיים של מוסדות הקהלות לא היו זהים בכל מקום. תקנות המדינה משנת ת"א (גא') קובעות, שהקהלות "יעשו תקנה לעצמם כפי דאות עיניהם" (היילפרין קעו וקעט וגם הערת רות שם, 271). בני"ט תמקיימו הבחירות לפי התאריך הלוועז ביום 9 ליאנאר, בהתאב להוראות הרוכס משנת 1612, ואם חל התאריך בשבת אי ביום ט"ב יהודי נדחו הבחירות ליום אחר בהסבמת הרוכס (רות סי' קר יראה הערה 4 שם). באמסטרדם נעשתה הבחירה בליל ראשון דחיה"מ סוכות (סי' ו) ובהרבה מקומות בחוה"מ פסח, בוועד ליטא נקבע יום הבחירות לחנוש אב, אחרי שבת נחמו, כן הותלט גם בוועד העלישוי בשנת ת"יג (היילפרין, שיב) והראשים נבחרו לשנתיים (פנקס סי' קצב, שצא, תעט ועור). הסיפא של התקנה (היילפרין קעו) "וועכ"פ איז מען מחוייב כל שנה מחדש צו זיין ראשים וכל התמנויות הקהלה בעונש עצום ורב", נדמה לי שאינה מרוקת וסותרת את תקנות המדינה משנות ת"יג, תל"ז, ותס"ט (שם שיה שפן, ותקל) הקובעות שיש לתרש בכל שנה רק בחירת ראש הקהל ולא של יתר הראשים וההתמנויות (ראה שם הערה לתקנה שיו), ואמנם בטיפס של תקנות המדינה הנמצא בדשותנו אין הפיסקה הנ"ל.

מי שהוא ראוי להיות שמאי מן העשירים ובינונים ועניים ויעלו את כולם על צעטל א' ⁷⁵. ואח"כ יבררו ע"פ זו [ז'] עשירים וז' בינונים וז' עניים ויעשו מהם ז' פתקאית על כל פתק א' עשיר וא' בינוני וא' עני ויטילו את כל הפתקאות לתוך (ה)קלפי אחת והרב או נאמן ⁷⁶ יטרוף בקלפי ויטול מהוכו פתק א' ואותו פתק שעלה ראשון המה יהיו עיקר שמאים. ואח"כ יטול עוד פתק א' והמה יהיו אובר שמאים ⁷⁷. ואח"כ יקחו עוד פתק א' והם הנקראים ניינטר ⁷⁸ כלומר אונטר שמאים. והעיקר שמאים יעשו שומא לכל בני הקהלה הכשירים להן לפי התקנה כאשר יביאר ואפילו אינטר שמאים. והאובר שמאים יעשו להעיקר שמאים והאינטר שמאים יעשו לאובר שמאים. ואם יהי' א' מהעיקר שמאים קרוב לב"ב א' ע"פ התקנה יכנס במקומו א' מהאובר שמאים. דהיינו עשיר תחת עשיר ובינוני תחת בינוני ועני תחת עני. ואם גם העשיר השני פסול יכנס בינוני במקום עשיר ואם גם הבינוני פסול יכנס העני במקומו ואם גם העני פסול אזי יכנס כסדר הזה מן האונטר שמאים עשיר תחת עשיר ובינוני תחת בינוני והעני תחת העני.

נג וקודט פסח מחויב הר"ה להזמין את כל הראנדארין זיך צו דער שומא שטעלין זאלן ושאר דיני ברירה עם הראנדארין מכואר בפס"ד.

נד בסעודת ברית מילה או שאר סעודות. חוץ מסעודת נשואין.

67. רשימת השמות.

67. ככ"י בסעות נעמן.

68. שמאים עליונים, שהם שניים לעיקרי שמאים.

69. לפעמים ניינר, כלומר ועד התשעה הנקראים „אונטר שמאים“, היינו תת-שמאים והם שלישיים לעיקרי השמאים. תואר זה או דומה לו מופיע בכמה קהלות נראה לדוגמה פנקס אנשכך ליידי כהן, קבץ על יד, סדרה חרשה, ספר ו (סז), חלק ב 481, הערת 144). בתקנות הקהלה האשכנזית באמסטרדם מופיע התואר זיבנטר לשבעה טובי העיר (סי' ט).

ואל זיך קיין משרת או שום משמשי סעודה אונטער שטיהן
אײן טעהליר⁷⁰ אויף צו שטעלין, כדי אלז ענײַ העגונים
הקראים לסעודה זאלן ניט מבויש ווערן.

מה ומי שהוא בסכום המשה פ"ל הרי הוא בכלל עשירים,
ומי שהוא פחות מחמשה פ"ל עד ג' פ"ל, ולא עד
בכלל, הרי הוא בכלל בינונים ומשלשה פ"ל עד שני פ"ל,
ולא עד בכלל, הרי הוא בכלל עניים. אכן אותו הנותן ג' פ"ל
מוסמך בשם החבר אזי יקחו אותו לתוך קלפי בינונים וה"ה
אותו הנותן ב' פ"ל אם מוסמך בשם החבר יקח אותו לקלפי
העניים. המורינו ע"פ תקנה אף שאינו נותן רק א' פשוט
לבן ה"ה בכלל כמי שנותן ב' פשוטים לבינים.

יח שכירות השמאים יהי לכל א' דהיינו לעיקר שלשה שמאים
לכל א' א' זהו ריינש באופן שלא יקחו משום
כ"ב דבר מה על היין.

יח ומ"ל אחר זה או השמאים פרטיג זיין עם השומא יתאכפו
יחד האלופי רו"ט בצרוף הרב להמשכת הבוררים
להתמניות י, וכה יהי הסדר. בחהילה יעלה על הרשימה
כל העשירים בפני עצמם וכל הכינונים בפני עצמם וכל
העניים בפני עצמם, ואח"כ יקחו ג' קלפית א' לעשירים
וא' לבינונים וא' לעניים ויטילו את כולם לתוך הקלפי
המיוחדת להן, דהיינו עשירים בפני עצמם וכן בינונים
וכן עניים. ואח"כ יטרוף בקלפי א' מן הראשים ויא"א.
ויטול הנאמן פתק א' מקלפי עשירים ויתן ליד הרב ואח"כ
יטול א' מקלפי בינונים ואח"כ א' מקלפי עניים וכן יחזור
חלילה ג"פ⁷¹ עד שיעלו השע[ה] בוררים, דהיינו ג' עשירים
וג' בינונים וג' עניים. והנה הבוררים הנ"ל יהיו דווקא
כשירים ול"ז ע"פ התקנה. לכן אם יעלה בורר א' מי שהוא
פסול להבורר אשר עלה קודם לו הוא נדחה מפני הראשון.

70. צלחת לאיסוף תרומות (השוה היילפרין, סי' שו).

71. למשוך מן הקלפי פתקאות הבחירה.

72. שלש פעמים.

ואחר ברירת כל הט' בוררים יקחו עוד פתק א' מקלפי של עשירים והעשירי הזה יהי' נכנס להביררים באופן שאם יצטרך א' מן הבוררים אב' צו טרעטן מחמת קורב' או מחמת דבר אחר אזי יכנס הנכנס במקומו והנכנס כנ"ל כשר לכל ט' בוררים. ואם א' מן הבוררים יעלה לר"ה אזי מוז' ער מיד אב' טרעטן מן הבוררים אונ' גאר לביתו גיאן. מבואר הנ"ל בפס"ד כיצד יתנהגו.

מח שני בשני⁷³ ותרי בעל⁷⁴ המה פסולים זל"ז להיות בוררים יחד. וכן קרוב ונתרחק⁷⁵ ויש לו כנים מאשתו הוא ג"כ פסול. אבל אם אין לו בנים ה"ה⁷⁶ כשר. ואבי החתן ואבי הכלה המה ג"כ פסולים זל"ז אפילו קודם התחונה וכ"ש לאחר התחונה⁷⁷.

73. "דיני פסולי עדות מחמת קורבה מפורטים בשו"ע (ח"מ סי' לג) ולפי הרמב"ם: "האחים זה עם זה בין מן האם בין מן האב הרי הם ראשון בראשון וכניהם זה עם זה שני בשני ובני בניהם זה עם זה שלישי בשלישי" (הלכות עדות פרק יג, הלכה ג); "ודרך שאתה מונה בזכרים ראשון שני ושלישי כך אתה מונה בנקבות" (שם, ה"ה). ושם גם פירוט הדינים המסתעפים לפי הנסיבות (השוה להילפרין, סי' שג והערות).

74. "בעלי אהיות פסולים זה לזה ראמרין תרי בעל כאשתו" (שו"ע ח"מ סי' לג, ד). אבל בעלים של שתי נשים שהן שני בשני זל"ז אינם פסולים. ראה רמב"ם (עדות לג, ח) שאינו משתמש בהגדרה של תרי בעל, אולם במדרכי שחי במאה ה"ג, כבר מיפיע ביטוי זה (סנהדרין בס"ף סי' תרצו) ולפעמים תרי גיסי (שם).

75. "בגון חתנו שראוי ליורשו שמתה אשתו" (סנהדרין כו, ב במשנה, רש"י).

76. תרי הוא.

77. בעיה זו שגויה במחלוקת הפוסקים. לפי התלמוד "אבי חתן יאבי כלה מעידים זה על זה" (סנהדרין, כ), וכן רמב"ם (עדות יג, יא), וכן בשולחן ערוך (עדות לג, ו), ויש אימרים אם כי להעיד כשרים זה לזה אבל לזון פסולים (שם, הנהגה). הר"י קולון מתיר גם לזון (שו"ת סי' בא). הקהלות ברובן החמירו בהלכה זו ויש שהבדילו בין לפני התחונה או לאחריה (תקנות מעהרין להילפרין קלג והשוה סי' תס), ראה גם תקנות ניקלשפירג (רות סי' קנו והערותיו) ותקנות קנדיאה משנת ה'קסז (1407), "שקצת מן הקהל נתרעמו שאין ראוי להיות שני מחותנים כשרות אחז ופסקה השררה לצאת אחר משניהם" (עמ' 51). ראה גם תקנות חדשות

מט ואחר שיבוררו הבוררים הנ"ל מחויבי' לישבוע ש[בועה]
[המורה] בפא"ה דו אליו כדן וכדת טאהן וועלן.
דהיינו ג' מהם א' עשיר וא' בינוני וא' עני ישבעו בפירוש
והנותרים מהן וגם הנכנס הנ"ל יענו אמן וזה יהי' ע"פ הגורל
וזה נוסח השבועה:

10 הרניי נשבוע ע[ל] ד[נע]ת המקום וע"ד רבים ובפרט ע"ד
הקהל יצ"ו, דו איך וויל מאכין ראשים וטובים
ויא"א וב"ת הכל לשם שמים אנשים הגוני' לזה לפי דעתי
ושכלי ולא מחמת שים צד הנאה בעולם, ממון או דברים,
ומכ"ש ניט מהמת איזה שיחד מוקדמת או מאוחרת⁷⁷ (אונ'
וויל ניט מגלה זיין וועמין איינר אדר דער אנדער יוא איין
דעה האט געבן אדר ניט)⁷⁸.

11 יתיכף ומיד לאחר השבועה ילכו הבוררים לחדר המיוחד
הנבחר להם מן הקהל יצ"ו, וישאו ויתנו יח(י)ד
לש"ש בר[אש] ה[קהל] ואח"כ על הטובים ויא"א וב"ת.
ובאם זיך איינר זעלבשטן אויף גיבט, אלזו מוז ער מיד
אב טרעטן ויכנס הנכנס תחתיו ויעשו הכל ולא ישארו על
הנכנס רק שמונה⁷⁹ ואין ב"ד שקול, אזו קאן קיינר עולה
ווערן⁸⁰ רק ער מוז האבן ה' דיעות, וכדבר איב מן איינס
מעג מער אלז איין מאל אויף געבן, אם לא עלה בפעם

(לקמן סי' ג), שאבי החתן ואבי הכלה לאחר החתינה רינם כמו ראשון
בראשון.

77. ראה תקנות מדינה (היילפרין לו והערה 3), סופס שבועה לשמאים
ראה תקנות מדינה (שם צו, הערה 2).

79. הסוגריים בכתב היד, בהרבה קהלות עשו סייגים נגד הדלפות מישיבות
הקהל והסילו סנקציות על המגלים פרטים מן הדיונים. לדוגמה: "מי
שיגלה דבר אף חצי דבר מהשלחן הטהור ממה שיובר אצל הקהל ע"ד סוד
אזי אחת דינו להעביר איתו מהשלחן הטהור" (פנקס הכשרים בפון,
סי' א' הפא), וגם בליסא תקנו "שלא לגלות ממיעצות וסודי הקהל
ולעשות עונשים גזולים על זאת" (קצא).

80. נראה שהלשון אינה מדויקת, השווה תקנות מדינה (היילפרין, מה).

81. כלומר, שאף אחד לא יוכל להבחר עד שיהיו לו ה' קולות.

ראשון, זה יהי' כפיות קנ"ה⁸² יעזין שם. אונ' ווען איינר אויף גיבט איינס דער איין קרוב איז לא' מהבוררים אזי מיז אותו קרוב אב טרעטן בשעת משא ומתן.

נב ולא יקחו לתוך הברירה אם לא שיהי' לאחר חתימתו חמש(ה) שנים והי' ב"ב באותן ה' שנים בקהילתנו יצ"ו וכ"ש שלא יבא לשום התמנות קודם זה. אמנם מי שיהי' בחור ולמד בישיבה דער מאג ב' שנים לאחר החתונתו לתוך הברירה קומן. אונ' מאג אייך תוך שנה ראשונה אחר חתונתו איין ת"ת גבאי זיין כדי לחנכו בעבודת שמים.

נג מ' שהוא מוריננו ע"פ התקנה⁸² אף שאינו נוהג ב"א א' פ"ל דינו כמו ב' פ"ל כמבואר בתקנות מדינה ולעיל בס' מה, אמנם ווער הסכים שלו גיט אויז גצאלט האט, יהי' מי שיהי', לא יבא לתוך הברירה רק כל א' מוז הסכים שלו משנה זו אויז צאהלן וכ"ש שלא יבא לשום התמנות אם לא פרע כל הסכום שלו.

נד הבוררים אינם רשאים לישב יותר משני ימים ושכירות יהי' לכל א' מהם חצי זהו' ולא יותר וגם לנכנס יותן חצי זהו'.

נה הראוי להיות ר"ה צריך להיות לו מעלות אלו⁸³, בראש

82. כנראה טעות הסופר המעתיק ואולי יש לקרוא "כפי תקנה" ומתיחס לתקנות מעהרין הנ"ל סי' לו וסי' מה.

82. תואר תורני שהוא גבוה מתבוד. אין לו מקור בתלמוד והופיע כתואר של כבוד הודי בתקופת הנאונים ללא הסמכה מיוחדת. כתואר רשמי הוהקן על ידי הרב מאיר ב"ר ברוך (לא הרי"ם מרוטנבורג) כמאה הי"ד בווינא, כאמצעי לחיזוק מעמד הרבנים וביטוס הפסיקה ההלכתית, אחרי שמעמד זה ירד מנורלתו עקב הנסיבות באירופה. נתקבל בעיקר באשכנז, צרפת ואיסליה. בקהלות הספרדיות התנגדו לתואר זה (ראה שו"ת דבר שמואל להרב שמואל אבוהב סי' יו, ותקנות המדינה להיילפרין סי' קמב).

83. התכונות שנדרשו ממעמד לראש הקהל או לשוב וקהל נשתנו מקהלה לקהלה ומומן לזמן. בתקנות המדינה (סי' קפט, לפי הנוסחא שבטופס שברשותנו) נאמר: "צריכין הקהל לדקדק היסוב הוק להתמנה ראש הקהל איש אשר לו כח לעמוד בפרץ ושהקהל יהיו בטוחים ממנו..." מה מעלה

צריך להיות לו בית משכנתה¹⁸ בקנין אוה"ב אוני' מוז
געבן לסכום חמשה פ"ל, אוני' מוז שוין זיין פ"א טוב
קהל ביהדות גוועזן ואז ראוי למניתו לר"ה אם הוא
מיסמך בשם החבר, ואם חסר א' מכל אלו אין רשאין למנותו,
אמנם המיכתר בכתר מורינו או מי שהי' פעם א' ר"מ אף
שאינו נותן לסכום רק ב' פ"ל וחצי יכול להיות ר"ה.

11 וטובי קהל אינו רשאי להיות רק מי שהוא נותן לסכום
ג' פ"ל והיא חבר, ומורינו או ר"מ כנ"ל די אם
נותן לסכום א' פ"ל וחצי ובתוך יא"א או ב"ת או ג"צ
לא יהי' כ"א מי שנותן לסכום כמבואר לעיל בסי' ד'

צריך להיות בו וכמה שצריך להיות בסכום... מצאנו וראינו כי אי אפשר
לתקן איוה ענין דרך כלל בדבר השיה בכל עת על הקהלות, כי הקהלות
המה... והן במהות בני אדם, עד כי ראינו שאין בירינו להעלות דבר
ברור... וע"כ הסכמנו בהסכמה גמורה שכל קהל וקהל מחוייבים
לעשות בינם לבין עצמם תיקון הגון להם כענין ההתמנות הר"ה איוה
מעלה צריך להיות בו". בעת קביעת המועדים למנהיגות התחשבו
בגיל, במספר השנים שלאחרי נשיאין, בגורל המסים ששלמו לקהלה,
במעמדם החברתי ובמיוחד הודגשה מעלה ההסכלה התורנית שלהם.
הררישיות וההגבלות הללו באו לשם הרמת חסיבות המעמד הציבורי
וגם כדי למנוע מנושאי המשרות הגבוהות נצול שלטונם בקהלה לרעה.
בכמה תקנות נאמר זאת במפורש, לדוגמה: "כל גדולי בני העיר היו
קרובים זה לזה והיו מוכרחים למנות בתוך ד' טובי העיר אנשים
שלא הגיעו למעלה זו" (מתשובת מהר"ם א"ש, B. Wachstein,
Urkunden, עמ' 145). גם בעל נהג כצאן יוסף מתלונן (בערכים פרנס
וערך), שבפנקספורט ומיין "כל אחד רוצה להיות פרנס להשתרר על חברו"
ובאיינשטט נאמר בהסכמה משנת תקס"ו "שבחרים אנשים אף מי שאינו
יודע שום נמוסי קהל לבחור בטוב כעולם הפוך עליונים למטה
ותחתונים למעלה" (שם, עמ' 190). ממש אותו ביסוי מופיע בתקנות
מערהין, ולפעמים היו בוחרים אנשים "עמי ארצים", שאינם מתאימים
לתפקידם (קרבץ גולה, עמ' 32). ובתקנות ליטא נאמר: "וכל קהלה
שירצה להחמיר ולגרוע הפסולים יעשו כרצונם" (פנקס סי' תתקפד),
ולשם מניעת השפעות צדדיות נבחרו שם שמאים אנונימיים "נעלמים"
בלשון התקנה (שם תתקפה). השוה תקנות מדינה להיילפרין סי' שכג
והערה שלי 14 לסי' ד לעיל וכן תקנות ניקלשבורג לרות סי' קירקטו
והערותיו.

18. צ"ל בית או משכנתא בקנין אשה והדר בעלה.

והמוכתר במורינו אף שהוא פחית שבסכום יכול להיות י"א
או ב"ת או ג"צ.

נד וכל אדם לא יהא אצל ישיבת הבוררים רק הם ישבו לבדם
ואפילו השמש דמתא יעמוד חוצה ולא יבא אצלם.
ואם יצטרכו דבר לשאול אזי ישלחו אחר השמש והוא
יבא אצלם.

נח בתוך הקהל טאדין ניש מער זיין אלו שני נוגעים ודוקא
שהם פסולים דאורייתא ויותר מזה אין להחזיק.

נט בתוך הי"א מוז זיין א' ראנדאר אבל לא בשאר התמנוי'
מביאר בפס"ד.

ס מי שהוא שלש שנים רצופים בתוך אמפט⁸⁵ א' מין ער
בשנה ד' אפטרעטן מאותו אמט ואם היה שנה א'
ר"ה ושנה א' ט"ה ובשלישי חזר להיות ר"ה מוז ער ג"כ
אפטרעטן מלהיות ט"ה בשנה ד' באשר שהראשות והטובים
לאמט א' יחשב.

סא מה שמבואר בתקנות מדינה ששום אדם לא יהא ר"ה
שני שנים רצופים ממנה אין לזוז⁸⁶.

סב ומיד אלו הבוררים שון מושה זיין על כל האמטיר, וייגין
זיא מחויב מיד ולאלתר זיא צו איבר שיקן לאלופים
רו"ט והמה יצטרפו להם את הרב ויא"א ובאם יראה להם אז
בתוך האמטר הנעשים עליו שלא בסדר כאופן שהעליונים
והזקנים למטה ונערים למעלה⁸⁷, אזי הרשות ביד הרו"ט
ויא"א בצירוף הרב לשנות הסדר כפי ראות עיניהם ויסדרום

85. משרה, מן הגרמנית Amt מופיע בתקנות בכתיב שונה.

86. ראה לעיל הערה 56, והשווה תקנות מדינה סי' צח על יסוד תקנת קרמונים
וכן תקי' ניקלשפורג לרות סי' קמח והערות שם וראה היילפרין סי' שמו.
ועוד בהרבה תקנות המשיכו להחזיק בהגבלה זו בתוקף. באמסטרום
נבחר ראש הקהל לשנתיים (סי' ז).

87. ראה לעיל הערה 83.

על הסדר, טרם אלו הקונפרימציאן* מתדוכס יר"ה אינו גווערקט ווערט, מי שיהי' ראשון או שני לו לפי כבודו של כל א' וא'. וכה יהי' וכה יקום כסדר הזה כל שנה זו.

10 ואחר הקונפרימציאן מאדונינו הדוכס יר"ה מיד בשבת ראשון מחויבים להתאסף יחד ר"ט ויא"א לעשות שאר התמנוי' אשר לא נעשה ע"י הכוררים ואפילו אינם הכל בכיתם. רק הר"ה מוז זיין בביתו ות"ה אם ב' טובים אינם בכיתם מחויבים להמתין עליהם.

10 וטרם כל דבר יפקחו וימנו מי הראוי להיות דיין העיר ויעשו שני דיינים וא' נכנס ועכ"פ לא יוברר לדיין כ"א מי שקבע עצמו בלימודים ולמד ב' שני' רצופים ולא עסק במו"מ, רק לא מש מתוך האזהל ולמד גמרות ופוסקים ב' שנים אחר התונתו, והוא שיהי' ג' שנים אחר שעלה לתורה בכתר מורינו במדינתנו, אבל קודם ג' שני' אין למנותו אפילו לנכנס אצל הדיינים. ומורינו שהוא בתוך הסכום יש לו קדימה למורינו אחר שהוא חוץ לסכום, אמנם אחד מהדיינים יכול להיות שהוא חוץ לסכום ואין בכך כלום והשני יהי' מי שהוא בתוך הסכום, אבל בשאר התמניות המורינו שהוא בתוך הסכום דוחה לגמרי לזה שהוא חוץ לסכום ולא יהי' ממנים שום דיין אם לא שהי' מקדם נכנס אצל דיינים.

10 מ' שהוא ר"ה וט"ק ביהדות ג' שנים רצופים אינו מוז ע"פ תקנה אב זיצין והוא בן חמשי' שנה, אין הכוררים רשאים למנותו באותו שנה לב"ת או לממונה, אם אינו מרוצה לכך, כי לא לכבוד יחשב לו ונגד זקינים כבוד.

10 כ"כ א' יהי' מי שיהי' זאלן אים ניט שני אמטיר צו גטיילט ווערדן ונכנס הן אצל דיינים או אצל הגבאים ג"כ נחשב לאמר, חוץ קברנים מאג איינר זיין אף שיש לו איזה אמבט מקדם.

10 ותיכף ומיד אלו הר"ה וטובים ויא"א זינן נברר גווארין מט' בוררים הנ"ל ולאחר הקונפרמציאן מאדוננו הדוכס יר"ה מוזין זיא זיך אלי שטעלן צו דער שבועה בפא"ה וז"ל:

הריני נשבע עד"ה ב"ה ועד"ר⁸⁹ ובפרט ע"ד קהל יצ"ו בלי ערמה ובלי מרמה, דו איך וויל דאן ראשונה פירן כדין וכדת עד מקום שידי מגעת ושכלי ודעתי נוטה, אונ' נימאנטין ניקש צו ליב נאך צו לייט טאן⁹⁰ אונ' ניט עובר זיין אוף קיין תקנה הידוע' לי. אינ' וויל נעבין בילכי זאכן גטרייא זיין לאדונינו החסיד הדוכס יר"ה ולהקהל יצ"ו.

וכן כל א' וא' מהטובים מחויבין לישבע ככה בפירוש והיא"א יענו אמן. ואצל השבועה יהי' רו"ט הישינים וכל הנאמנ' קהלה ואם לאו אין בשבועתם ובהתמנותם שלהם כלום.

11 הר"ה אינו רשאי לעשות שום דבר קטן או גדול בלתי ידיעת הטובים וכל חודש יתן חשבון צדק במה שהוציא אונ' זיך לאזן הקוויטן אונטר שרייבן מן הטובים ואם יש' משלשי' יום עם החשבון שלו זאל אים שון קיין שטעל גגעבן ווערן וכ"ש ששום אדם לא יהא נאמן נגד הקהל על שום דבר הכתוב בפנקס הקהל וב"ת כגון מעות פתקאות ומסים ואפילו אויף קיין משפט צו פר רופן.

12 הר"ה פטור מלהחזיק פלעטין באשר שהוא מחזיק אורחים בימי החול, נגד זה דרף ער קיינם בימי החול מבייש זיין מי שבא לארח אצלו, אמנם אם יבא לו אורח בשבת מחוייב' ליתן לו מתיבת הקהל בעד אותו שבת רביעי ר"ט ואז אין רשות להר"ה איטליכן אן צו נעמן

89. על דעת המקום כרוך הוא ועל דעת רבים.

90. כלומר לא לטובתו ולא לרעתו (לייטליידן), השוה לשבועת המעריכים בהסן קסל (תקנות אנשכך לדיי כהן, קובץ על יד הנ"ל, עמ' 483).

איכר שבת אם לא שהוא למדן מפורסם או למי שידוע שהי' איש נכבד מאוד וירד מנכסיו.

ע ומכ"ש שאין ליתן לשום אדם לדרוש בבה"כ בשבת, אם לא שהי' תופס ישיבה בשום מקום, או שהיה דורש באיזה [קהלה] גדולה במדינתנו, וכמו כן להחזן הבא להתפלל שאין ליתן לו להתפלל בשבת אם לא שהוא חזן טוב ומפורסם, או שהוא חזן בקהלה גדולה במדינתנו וזולת זה אין ליתן לו להתפלל וגם הר"ה דארץ אים ניט אן נעמן.

עא הר"ה מתווה לעמוד בימין צדק לכל הבא להציל עושיק⁹¹ וכו' ולא יעטום⁹² אוננו מלשמוע ח"ו רק יגדור כל פרצה עד מקום שידו מגעת, הן בד"י והן בדא"ה⁹³, ואם לא יהי' בירו איזה דבר לבדו אויז צו מאכין⁹⁴ אזי יעמדו הטובים לעזרתו וגם היא"א אם יהא מן הצורך לסעדו ולתומכו ואפי' להוציא ממון ע"ז כפי ראות עיניהם הרשות בידם.

עב ומי שפער פיו נגד הר"ה ורוצה לילך חוץ לשיט' י⁹⁵ אזי מוזין כל הרר"ט ויא"א צו אואמין גרייפן אונ' לאותו מאן דהוא קיגן גין עד מקום שידם מגעת ולרורפו עד חרמה, אמנם באם הר"ה זעלט מעביר דרך זיין לבב"א אזי הרשות ביד אותו ב"ב זיך הטובים בצירוף הרב מאסף צו זיין ויציע לפניהם את הדבר והמה ידעו כדת מה לעשות.

עג הר"ה האט יכולית איין משכן אן צו ביטן על ג' ר"ט וט"ק על שני ר"ט וג"צ על א' טאליר שפעציא וב"ת

91. רמו לפסוק „והצילו גזול מיד עושק“ (ירמיה כא, יב).

92. צ"ל יאטים אוננו לפי תהלים נח, ה.

93. הן בדיני ישראל והן בדיני אימות העולם.

93*. לסדר, לחטל.

94. שיטה כמו שורה, כלומר שיעבור על הקו המקובל, לפי שו"ע או"ח לב, יג.

על א' ר"ט וממונה על א' זהו ות"ת גבאי על חצי ר"ט, דהיינו וואן איינר ווידר איין י"א, אדר ב"ת, אדר ג"צ, אדר תת"ג⁹⁵, אדר ווידר ממונים עטוואן גרעט האט, אדר וואו גטאן העט בשעת שעסקו כאמבט שלהם, אדר עו איז איין עסק הנוגע כאמבט שלהם ואחר זה אלו המשכן איין גליגט איז גווארן לא יחמיצו את הדבר רק מוז בשבת ראשון אויז גמאכט ווערן.

עד וכל א' האט צו רעגירן בתיך האמפט שלו אונ' קיין ר"ה וב"ש איין ט"ק האט אים ניקש צי רידן.

עה הממונים מיד כשיתמנו מחויבים לישיב ש"ח⁹⁶ כמו הר"ה דו ניקש צו ליב אונ' צו לייד שאצין וועלן אונ' איר אמבט צו פירן כדין יכרת וואו אויף זיא מיטל איז, דהיינו א' מהן ישבע והאחרי' יענו אמן וע"פ הגורל.

עו אם ב"ב א' מקהילתנו ווירט פר לנגן מן הר"ה ער זאל אים קהל זעצן, מחמת האט וואו פאר צו ברענגן, והר"ה ווירט אים ניט וועלן קהל זעצן, אזי מחויבין הטובי' ויא"א להתאסף עצמם זולת הר"ה אונ' להב"ב אן הערין והשמש אשר ישמע בדבר זה להר"ה ולא ישמע לטובים יסולק משירותו, אם לא שהר"ה יתן טעם לשבת הנראה הגון לטובי' ויא"א ווארום ער וויל ניט קהל זעצן אזי אליו ישמעון וחס ל' לר"ה דו ער פר לנגט פון לאותו ב"ב אינן מתן פרס דו אים לאזיט קהל זעצן.

עז כשיתאספו יחד ל"א אנשים⁹⁷ לעת הצורך לא יבא בענין זה כ"א שיהי' חמשה שני' אחר חתונתו, אם לא שהי' בחור ולמד אחר חתונתו, מאג ער שני שני'

95. תלמוד תורה גבאי.

96. שבועה חמורה.

97. ראה תקנות מדינה להיילפרין סי' תכ, בוסקוביץ נמנה עם הקהלות הגולות.

אהר חתונתו להברירה בתוך הלא"א גנומן ווערן וא"י אם
יצוה הר"ה לקרות את מי שהוא קידם זמן הנ"ל לא יאבה לו
השמש ולא ישמע באיבוד שירותו.

עח **מהיום** והלאה זאל א' דיין זיין אצל השבועה שיהי' על
פס"ד מב"ד זולתי השמש ואותו דיין יקח שכר
הליכה שני צל' מן העשרה צל' שבוע מעות ושמונה צל'
הנותרים יותן חצי לצדקה דמתא מיד ולאחר באיבוד
שירותו והשאר שלו.

עט **כבר** נתבאר בסי' [מן] מענין המשכת הבוררים להתמנוי,
אבל לא נתבאר כל הצורך מי ומי ההולכים דו דער
ביא זאל זיין וואן מן הבוררים ציהט. ככן באנו לפרט
ולתקן דו גיט מער זאל דער צו קומן רק ר"ט ויא"א
בצירוף הרכ ושני נאמני קהלה וב"ת⁹⁸ הגבוהי' שבסכום
ולא יותר.

פ **וכל** איש יהי' מי שיהי' ווען נאר זיין סכום אויז צאהלט
דען זאל מן נעמן לתוך הברירה ואפילו דער הר"ה
דער בהתמנוי זה ווירט מוזין אב זיצען מהראשות. מחמת
התקנה. דער זאל אך אין דער ברירה גנומן ווערן אבל
שמאי אינו יוכל להיות.

פא **מהיום** והלאה זאל זיך שון קיין ר"ה אוינטר שטיהן לכד
צו גיהן על המבצר⁹⁹ עם בוך של תב"ת מעות
אב צו פירן. רק שני ב"ת עם הנאמן זאלן גיהן ואם ירצה
הר"ה גם הוא לילך אתם הרשות בידו רק שלא ילך לבדו.

98. אולי צ"ל וב"ב. כלומר בעלי בתים.

99. מקום מושב השררה ובית משפטו, במסמכי ועד ארבע ארצות ובפנקס
ליטא נקרא בשם גראד (Gród). היהודים נזקקו למבצר כעניני מסים,
זכויות, אישורים, עונשים וכוונות. כוץ פרוז'נה בשנת שפ"ח הוחלט:
„בכל הקהלות לא ילך שום יחיד למבצר או לגראד מקום משפט שלהם”
(פנקס ליטא, סי' קסה). מובן שבכל מדינה היו הסמכויות של הרשויות
אחרות ואולי דומות וזיקת היהודים אליהן ג"כ שונות.

פב וכמו כן זאל זיך השמש ניט אונטר שטיהן לכד צו גיהן
על בית העצה¹⁰⁰ אפיל: בלתי מעות. רק שישלחו
העצה אחר הר"ה או אחר א' מן הקהל ולא ילך השמש לבדו
כ"א שילך עמו ט"ה אחד או שני ב"ב או שנים מי"א
הכשירים לשמש.

פג ב"ב אחד מקהילתנו שאינו קובע דירתו פה כמו הראנדרן
או הנוסעין למדינת אשכנז אונ' זענין בשעת התחדשות
ניט בקביעות עיקר דירתם כאן. אוב מן דרך זיא אן ליגן
מיט איזה התמנות על סמך זיא וועלן לאחר מכן קובע
דירתם כאן זיין מכואר בפס"ד.

פד מן הגבאי' דצדקה מוז לכל הפחות איינר בלייבן בתוך
החדשי' אם לא שיעשו בתוך החדשים ווער שוין איין
ג"צ גוועזן איז. דא ברויכן זיא (קאניז) [קיינין] אלטן צו
לאזן ודרך כלל בכל האמטן מגדולים ועד קטנים מוז
לכל הפחות א' חבר ביניהן זיין.

פה ראיינו נכון מכמה טעמים דו מהיום והלאה זאל קיין ר"ה
ניקש דינגן מהקהל יצ"ה כגון מע[ות] פתקאות
או מקוה וכיוצא בזה.

פו שום אדם לא יהי' ט"ק אם לא שהי' מקדם פ[עם] א[חת]
ג"צ או ב"ת או י"א, רק המוכתר בכתר מורינז יוכל
להיות טובי הקהל אף שלא הי' כלום מעולם¹⁰¹.

פז פעמים הרבה טרעפט זיך דו שני ב"ב איין סכסוך האבן
ביחד, אונ' הר"ה איז זיא משות ונוטל מהן פשרה
מעות כאשר יטב בעיניו, בכן מהיום והלאה הי' לא תהי',
זאל זיך שוין קיין ר"ה ניט אונטר שטיהן מער צו נעמן
רק מכל זהו' דא סכסוך בטרעפט חצי צל, אף שהסך מה
שא' חייב לחבירו עולה לסך גדול, מ"מ אין לו ליקח רק
ממה שהם מתולקים וואו ההשוואה גיהט, אם א' מהם איש

100. מועצת העיר, ששם נרשמים בעלי הנכסים וחובותיהם.

101. ראה לעיל תקנה ד והערות.

נכרי הוא שלא מבני קהלתנו יצאו אזי יקה מאותו נכרי
לכדו חצי צל' ומכ"ב שלנו א' פשוט מכל זהו'.

פח מהיום זאל זיך השמש ניט אונטר שטיהן איינס מבבד
צו זיין מיט הגבט אונ' גלילא, רק וואן אים צווייט
לייט גיקויפט האבן זאל ער אים פראגן וועלכש ער וויל
אן נעמן ויהי' לו אשר לו, אבר אלי בידי אן צו נעמן
לא יהי', כי יד ליד לא ינקה¹⁰².

פח החזון דמתא מחויב בכל ע"ש וע"ש להעביר הסדר' מס"ת
כדי להסיר כל הטעו' לפי עיונו ומהותו. נגד זה
מכל טעות שיכרר אשר מצא והוא טעות גמור דו מן הס"ת
העט מוזן אינן היכן¹⁰² דריבר. מחויבים הגבאים ליתן לו
ח"י פשטים, ואם בשאט נפישו יעבור ע"ז ולא יעבור הסדרה
ובשבת מאכט דער נאך אין טעות גיפונדן ווערן. אבר
שכירתו של כל אותו שבוע, אך אם הוא עשה את שלון בע"ש
העביר הסדר' ופשפש ולא מצא ובשבת מכט ער טעו' א'
גפינן אין לו לא אגרא ולא פחתא¹⁰³, ובכל ע"ש זאל ער איין
אנדר ס"ת שטעלן, כדי כל הס"ת זאלן ארום גלייאנט ווערן,
וגם לא [ל]ולול בכבוד הקהילה וואן ער אוועק ציהט אפילו
רק על יום א' מת זיך מעלדן אצל הר"ה ויגיד לו לאיוזה
מקום שרוצה ליסע והר"ה לא יניח החון ליסע למקום שהוא
נגד כביר הקהלה.

צ והשמש השני מחויב בכל ע"ש להלביש את הס"ת דמחר
בבגדי שבת אונ' ניט ווארטן ביו מן זיא ביום
השבת שון אויז גנומן האט בבגדי חול ובשעת הכנסה ילביש
אותו ב"ש, זה לא יתכן ומיד במ"ש או ביו' א' יפשוט
את הס"ת מבגדי שבת לבגדי חול ולא ימתין עד שיוציאו
אותה ביום ב' בבגדי שבת ואח"כ בשעת הכנסה ילביש
בבגדי חול.

102. משלי יא, כא : 'יד ליד לא ינקה רע'.

102. נראה שצ"ל אויז הייבן, כלומר להוציא ס"ת אחר.

103. לא שכר ולא הפסד, לפי בבא מציעא ע, א.

צא אותן אנשים המכבדים את ה' בגרונם יס' דאז זיא מקבל שבת זיין על הבימה ואחר שהתחיל במצוה זאלן זיא אויך כרוך שאמר זינגן ואף גם שיש ביניהם מקצת אנשים שכבר התפללו בהשכמה אין בכך כלום. באופן כשיגיעו להזכרת השם יניחו לומר הברכה עם הזכרת השם לאותן שלא התפללו עדיין.

צב מי שיעשה נישואין או ברית מילה או אויף-שטאנד יס', אם אינו גותן לסכום ה' פ"ל דארף ער קיין הונק-

104. לפי הפסוק במשלי ג, ט: "כבר את ה' מהונך ודרשו חכמים". אל תקרי מהונך אלא מגרונך" (רש"י), ובמדרש מנחומא (פרשת ראה): "אם היה קולך ערב הוי פירס את שמע ועובר לפני התיבה על שם כבר את ה' מהונך ממה שחוננת", וראה יהיה אריה די מורינה בתשובתו סי' ו.

105. כלומר, קימה ממטת הלידה, בהרבה קהלות ובוסקוביץ ביניהן היה נהוג שיולדת תצא מביתה בפעם הראשונה בשבת לבית הכנסת רק אחרי ארבעה שבועות מן הלידה (ראה לקמן בתקנות סי' קט) ויום זה היחג כשמחה משפחתית לציון סיום של תקיפת הלידה, למנהג זה יש יסוד בהלכה הקובעת שיולדת (בתלמוד חיה) ער שלשים יום נחשבת כחולה (יומא עג, ב; שו"ע או"ח של, ד). במקומות אחרים, כמו מטרסבורג, קראי ליום זה "פירגאנג" ואחרי התפלה נערכה שם קבלת אורחים עם כיבוד של מאכלים מסורתיים מיוחדים (Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde, Grunwald, Matzdorf 1924/5, סעיף 29, עמ' 456). לכבוד היולדת שר החזן כנגון מיוחד את החרוז "שמחים בצאתם וששים בבואם" שבפיוט אל אדון כתפלת שחרית וקבל השלום לפי העריף הקבוע בתקנות (שם סעיף יז, עמ' 509). בשבת זו נחשב הבעל "חיוב" לעלות לתורה, שנקרא "חיוב יולדת" בתקנות ובספרי המנהגים (שו"ע או"ח רפב, במגן אברהם כסוף הסימן בשם הלבוש). היו מקומות שנהגו כך כשגילדה בת ובאותו מעמד ניתן לה השם (Max Joseph, Jüdisches Fest Jüdischer Brauch, עמ' 425) והחזן בירך את היולדת ואת בתי כשמה החדש בנוסח של "מי שברך" מיוחד בהזכרת שמות האמהות "שרה, רבקה, רחל ולאה, מרים הנביאה, אביגיל ואסתר בת אביחיל" (בית יעקב לר"י עמדין, דיני מילה). כאשרנו קראו למעמד של קריאת השם "הולי קרייש" או "חולי קרייש", לפי מסורת עתיקה מימי הביניים, והרבה השערות נאמרו בפירושו של מונט זה (ראה שו"ת מהר"ם מינץ סי' יט, סד; י' פרלס בספר היובל לצי' גראץ (עסרת צבי) בחלק הגרמני עמ' 23—27; מ"ל במבדור Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde, 1923, עמ' 328; מ. נידעמן בספרו התורה

קיכליך אינ' שמאלץ קיבן וכ"ש הונק פלאדן¹⁰⁶ ארום שיקן
בקנס א' ליטר שעה לצדקה אם יעבור.

צג ומי שאינו נותן לסכום ג' פ"ל אינו רשאי לעשות חתונה
בשבת אם לא ער זעצט איין בחור איין והוא בסכום
ב' פ"ל רשאי לעשות נשואין בשבת¹⁰⁷.

צד ומי שהיא בסכום פחות מב' פ"ל והוא עושה חתונה או
ברית מילה או בר מצוה אינו רשאי להזמין קרואים
על הסעודה יותר מעשרה חוץ קרוביו או שושבינין וסנדק
ומוהלים¹⁰⁸, וגם אינו רשאי לעשות וואך נאכט¹⁰⁹ אם אינו
נותן ב' פ"ל.

והחיים, חלק ג), השוה גם תקנות ניקלשפורג לאנ"צ רות סי' מה
והערותיו. גם היהודים מארצות האיסלם נוהגים לסיים את חקופת הלידה
בהנציות רבה. בתימן, למשל, נמשכות התנינות שלשים יום, לכל שבת
ניתן כינוי מיוחד ושבת האחרונה נקראת "שבת הסיום". הוציאה הראשונה
מן הבית מלווה בסכסס עממיים שונים, כמו שפיכת מים לרגלי היולדת,
וריקת צנפי פיגם אחרונים, העלאת קסרת על גחלי אש, כל אלה כרו
להברית רוחות רעות העלולות להזיק ליולדת ולתניוק.

106. ובשנים, עיגה אפויה על שימן ופססיה ממילאה רבש ופירות, המלה
"פלאדן" מופיעה גם בתקנות מעהרין (היילפרין תקעז) ובהרבה תקנות
אחרות. כמעט ככל תקנות הקהלות נקבעו הגבלות ואיסורים על סעודות
וכיבודים מופרזים כדי למנוע בזבז יתר. כמו כן אסרו לשלוח בימי
שמחה לבתי ידירים ובני משפחה כיבודים שקורין "פארסייל" (ראה
י"ל ביאלר, פנקס קהלת רונקל בקיבן "שנה בשנה תשכ"ח", בהוצאת
היכל שלמה" בירושלים, עמ' 513—535, בהמשך לכ. ואכשטיין, א יירוש
קהל אין 18 י"ה, י"חא בלעסער, כרך 6, ווילנא 1934, עמ' 94—116).
בליטא, למשל, הכריזו "איסור גמור" לכל בעל סעודה לתת דבש
(פנקס ליטא, תרע"ב), וכן תקנות טיקטין: "אין לשלוח דבש ופשיטא
קאפהינר לשום אורח יהיה מי שיהיה" (פנקס נ"ד), וכן: "אין לשלוח
לעקאן ואייניגמכטץ על החתונה, גם להיולדת לא ישלחו כנ"ל.
(פנקס הו"ל, תתפ"ד) ועור רבים.

107. ראה לעיל הערה 46. אמנם במשך הזמנים חלו שינויים והקלות גם
בענין זה, לדוגמה תקנת ליטא (תשכ"ב), שנאמר בה: "לפי הצת והזמן
עלה במוסכם שהרשות לעשות חתונה בשבת", כמוכן בתנאים מסוימים.

108. גם למספר הקרואים לסעודות של שמחה הכניסו התקנות הגבלות שונות
וכל מקום לפי תנאיו, כי "התורה חסה על ממונם של ישראל".

אולם גם הגבלות וסייגים אלו נשתנו מומן לזמן לפי הנסיבות. והרי כמה דוגמאות: בגרמניה, למשל, מותר היה לבעל השמחה להזמין רק קרובי משפחה הגרים באותה מדינה (עיר), „אבל לקרות ולהזמין מרחמיהו (ידידים) ממדינה אחרת הרשות בידו“ (פנקס רונקל, סי' כט). בליטא, לפי תקנה קדומה, מותר היה להזמין לסעודת ברית מילה רק שני מגינים אורחים מלבד קרובי משפחה ולחתונה שלשה מגינים ובכל מגין צריך היה להיות שני עניים (החלטת הוועד משנת ה'כ"ז, סי' תרג), וכשלוש שנים לאחר מכן הותר כבר להזמין לחתונה ארבעה מגינים ולברית מילה הונבל רק למגין אחד חוץ קרובים (שנת ת"ל, סי' תרע). בתקנות איטליה מן המאה ה'ט"ו נאמר: „מפני אשר ראינו עושי החופות והסעודות מרחיבים לבם ומרכים לעשות יותר מכדי יכלתם ויותר מעשירי הגוים אשר אנחנו בחיכם וזה סבה להפסד ממון... לכן לא יהיה רשאי שום יודי מחושבי הקהלות להזמין בשום אחת מסעודות החופות רק עשרים אנשים ועשר נשים יעשר נעדות בחולות בין חיצונים ועירונים, אכן הקרובות דור שלישי ושלישי ככלל יכלו להזמין כרצונם נוספים על המספר הנ"ל“ (תקנות קדמוניות, בולוניה ופורלי משנת קע"ח, מהדורת י"ז הלכרשטם, בספר היובל לצי גרא"ץ הנ"ל, עמ' 59 בחלק העברי). בניקלשפורג מותר היה להזמין לחתונה עשרים איש ולבר מצוה עשרה מלבד קרובים והמועסקים בחגיגה (מהדורת רות, סי' עח"עט), ובתקנות מדינה הוגבל המספר בין לחתונה ובין לברית מילה רק לעשרה (ועד כודשפיץ משנת תק"ח, היילפרין תרנ"ד). בקהלה האשכנזית באמסטרדם מותר היה להזמין „לא יותר מארבעים בני בית“, מלבד הקרובים מכני המשפחה, גם „אכ"ר, חזנים, שמשים ספרדים אורחים שכאו באקראי ומלמדים בלי נשותיהם“ ולברית מילה „עשרים בני בית איש ואשה“ (תקנות הקהלה משנת תצ"ו, בהוצאת דפוס עטיאש, סי' מב). אולם היו מקומות שמשפר המוזמנים הותרה מגובת המס שהצדדים שלמו לסכום של הקהלה; לניומה, בתקנות ניקלשפורג נאמר: „אותו הבעל בית שהוא גבוה שבסכום הקהלה מותר להזמין אנשים כפליים בכל סעודה“ (רות, סי' פא), ובאספת הוועד דארבע ארצות בשנת ת"ט נקבעו שלש חלוקות „בעניני סעודות שלא לכובו ממון יותר שלא לצורך“, הנותן לסכום שני זהובים ויכול להזמין לברית מילה חמשה עשר איש, ארבעה זהובים — עשרים, וששה זהובים — עשרים וחמשה „חוץ ארחי פרחי הבאים לקהלתנו לפי שעה“, ובכל עשרה אנשים יהיה עני אחד. בנושאים באותה חלוקה מותר להוסיף חמשה קרואים (פנקס ועד ארבע ארצות ל"י היילפרין, 90-91).

109. ליל שמורים, הוא הלילה לפני הברית. מנהג עתיק יומין המקובל בכל העדות בארץ ישראל ובתפוצות. למנהג מקור בספרי הקבלה הקדומים, שכלילה לפני שנמול אברהם וישמעאל נאספו אליו יורדיו ועסקו

זה עוד זאת ראינו לתקן שמי שאינו נותן לסכום ב' פ"ל אין אם ¹⁰⁹ ראשי לילך איין גלינצר או פרעגיר מיצל, רק איין שטריים היטל מיט מאדר מאג זיא טראגין ¹¹⁰.

כל הלילה בתורה (ספר הוהר פרשת לך לך), יש שמקדימין המנהג לתקופת החלמור (סנהדרין לב, ב וראה דגול מרכבה ליו"ד סי' קעח), ונוהגים לעשות סעודה בלילה הזה כנאמר במחזור ויטרי: "מנהג אבותינו תורה הוא, איר שמיני בעל ברית עושה סעודה ומשתה לכבוד המצוה" (דני מילה, סי' תקו), כאלו קוראים ללילה הזה "חאצינאכט" (י' פרלס, בספר היוכל לצי' גראץ (עטרת צבי), בחלק הגרמני, עמ' 23); כמנטביה "סעודה שעושים בלילה קודם המילה הנקרא ווילייה"; בפרס "ליל ברית יצחק"; בתימן "ליל אלזיבא", כלומר ליל שמורים; בבגדד "ליל בית אליהו", ומביאים ספר תורה לבית היולדת ימניחים על כסא של אליהו שהיכן ליום המחרת. בהרבה מקומות מביאים נברשת עם שבעה נרות וזכוכות לשמן והיולדת מדליקה נר אחד ולאחריה בני המשפחה וכאחותו מעמד לומדים פרקי זהר (חרר הלמור בבית יעקב לר"י עמרין ריני מילה), בכל זאת היו מקימות שכתלו חגיגת הלילה הזה כדי שלא להרבות בהוצאות (פנקס ליטא, סי' תרדג, ראה גם מ"ל במברגר (כנ"ל, עמ' 323) וש"ת חות יאיר סי' ע אם נקראה סעודת מצוה.

110. נראה שטעות סיפר יש כאן וצ"ל אין אשתו רשאי.

111. בנוגע לבגדים ותכשיטים לא היו המנהגים שווים בכל מקום. כבוסקוניץ הוזהרו הנשים רק ביחס לכסויי ראש מבריקים או הדומים לאפנת הלא יהודים ואין כל הגבלה ליתר תלקי הלבוש והגברים בכלל לא נכללו בנורה זו, לא בן בתקנות אחרות שהאיסור מקיף את הגברים, הנשים והילדים מעשר שנים ומעלה (פרגמאטיקה מנטובה משנת 1741) וכולל הרבה סוגי מלבושים ונעליים בתוכם, כגון "הפנסעפיליך העשויים כחוקות הגויים מיט קלעצליך וכן עם שפיצליך", כלומר נעליים עם עקבים גבוהים או עם חודים (פנקס פון, סי' ב' עט משנת תפ"ג—1723), כמנטובה נאסרו "אבומי כסף על נעלי נשים" (שם), וכליטא "מנעלים עם אויגן וכן עם קלעצליך אסורים איסור גמור" (סי' שכב), בכל תקנות אלו מדובר כנשים חרות המכסות את שערותיהן, או את ראשן המגולה, בשבכות ובצעפים וכוכעים מקושטים בצורות שונות, ביניהם ה"שטערנטיכל" המפורסם, מהם נהגים עוד היום בבתים של רבנים חסידיים (אדמו"רים) ומהם שמורים במוזיאונים ומתוארים בספרי הפולקלור, הגלינצר (צעף מבריק) מוזכר גם בתקנות מעהרין (היילפרין, רצח והערוותיו); השטריימל עשוי פרווה (שטריים היטל) היה מקובל ככסוי ראש לגברים וגם לנשים; מאדר, לפעמים מידר או מדרר (Marder), פרווה קשוחית נזכרת הרבה

חוץ אשת מורינו משום כבוד בעלה יכולה לילך כאחת
מבנות ישראל החשובים¹¹² והשומרי לילה ישגיוהו על זה

פעמים בתקנות. מזכירים עוד הרבה כובעים וצעפים, אריגים ורקמות,
שנאסרו ושהותרו, בשנות שונים, ראה לדוגמה תקנות ניקלשפורג (אנ"צ
רות, רלה): איינשטט (כ" וכושטין הנ"ל, 148): פנקס ליטא ופנקס ועד
ארכע ארצות, בתקנות המבורג-אלטונא כובעים מקושטים כסף ונוצות
וגם „ברלינר הויבן“ בדימה ל„פרעגר מיצל“ שלנו (M. Grunwald
Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde, עמ' 229), וכן „צאכל היטלך“
(פנקס פיוז, סי' א' שפד), ראה גם מאמר על כסויי ראש של נשים
בפולין במאות 17—19 של י' ברונו (עם תמונות, שם, עמ' 333—334).
באיטליה לבשו הנשים העשירות רשת של זהב על ראשן ונאסר עליהן
לצאת בהן לרחובות העיר בלי כסוי (בוליניא משנת קע"ח). גם
במטוכה אסור היה לנשים לקשט ראשן כסוטי זהב יכסף, ושם גם
נאמר: „לא יעלה עליהם פרחים וציצים הן מאשר המה פרי האדמה
(כלומר פרחים חיים) והן מעשה אירג“ (פרגמאטיקה משנות 1723—1743).
השוה גם רשימות של עשרות שמות של צעפים יבגרים שהיו בשמוש
היהודים בארצות שינות בספר היובל לצי גראץ (עטרת צבי),
בחלק העברי (עמ' 58): מכתבו של מ' גידמן (שם, עמ' 63—64):
פנקס ליטא (עמ' 311): פרגמאטיקה מטוכה (שם), יעור. מטרת התקנות
היה תקון חברתי-סוציאלי, כדי למנוע מבעלי אמצעים מיגבלים, שהם היו
רוב בני הקהלה, להוציא על בגדים לימי שמחה וחג למעלה מיכלתם כדי
להומות לעשירים. יש להניח שהמצב הבסחוני של היהודים במקומות
מושבת והמצב הכלכלי והתרבותי שלהם ושל הסביבה השפיעו על
שינויים בתקנות מזמן לזמן. מתחילה הוטל האיסור על סוגים מסוימים
של בגדים על כל הנשים בקהלה ללא יוצא מן הכלל „עשירים, עניים
ובינונים“ (רות, רלה), אולם במקומות שונים נתנו כבר הקלות לאמידים,
לדוגמה: „מי שנותן לגדן שני מאות זהובים ולמעלה יעשה על מלבוש
של שבת פס דקמה של כסף רוחב אצבע ולא יותר רק פעם אחת“
(תקנות מעהרן משנת תנ"ז, היילפרין סי' תעג), ומי שיתן לגדן יותר
מהמש מאות יוכא הדבר לפני מנהיגי הקהלה (שם בסוף החקנה):
אולם בשנת ת"פ בוטלה החקנה „מפני שהמשיא בתו מרכה כהוצאות
יותר מכרי יכלתו“ (שם, סי' תקעה), גם בליטא נתנו הקלות דומות
למי שנערך לסכום על אלפיים זהו (פנקס מס' קפד).

112. יחס מיוחד בענייני בגדים היה נהוג בקהלות כלפי רבנים ומשפחותיהם
מפני כבוד החורה. תקנות ליטא משנת תקכ"א (1761) קובעות:
„הנאונים נהי' קהלות ונשיהם ובניהם וחתניהם וכלותיהם ובנותיהם
אינם בכלל התקנה“, כלומר שהאיסור אינו חל עליהם (פנקס ליטא,
אלף כו), מלבד בגדים ממשי צבעוני שנאסרו גם עליהם (שם, בסוף

על מי שיעבור אונ' אויף דיא פרייאה גאסן אראב רייסין¹¹⁰ ויוקנס א' ר"ט לצדקה והשומרים לילה מחויבין זולכש אן צו מעלדן כי הרבה חסה תורה על ממונ' של ישראל שלא ילך לאיבוד.

צו **יהנה** ראינו דו איזה ב"ב מקהילתינו יצ"ז נאמן¹¹¹ זיך אן דיא הנד פרעמדי לייט אונ' שיקן זיא אוועק לכפרים ועיירות ושוקים מיט סחורה אונ' הלטן זיא נאך יונגן דיא

התקנה). בשלש הקהלות הטילו איסור על בגדי נשים דקומים כספך או כזהב לשאת אותם ברחוב והחירו ללבשם רק הפוכים, מלבד לרבניות ולמשפחתה מותר היה ללבוש אותם גם בנלוו (M. Grunwald, *Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde* 1923, עמ' 233). בכ"ז היה מקרים שבעל תואר מורנו הורד מנדולתו, ניטל ממנו תוארו ונושל מכל זכויותיו בקהלה בגלל זה שאשתו הופיעה בבית הכנסת עם "שטרייפבייטל" ובעלה לא מחה נגד זה (B. Wachstein, *Urkunden*, עמ' 427). גם הרופאים ומשפחתם נהנו מפריבילגיות בעניני כנרים בדומה לרבנים (ראה פנקס פון, ס"י קמ וא' שפה, ועור).

113. מלבד הצד הסוציאלי שבאיסור על בגדים יקרים הודגש גם הצד הפס"י כולוגי, החינוכי והמוסרי, מתוך הנחה שהתקשטות הנשים היהודיות בבגדי לוקסוס בשכונות הלא יהודיות תעורר קנאת הסביבה, כלשון תקנה מנויבה: "על מה כטחנו להפך עצת אבינו הוקן אשר אמר לבניו למה תתראו", וגם: "כל בגד הנעשה דוגמת הבגדים שמחלבשים בהם גויים אסורים איסור נמור" (פנקס ליטא, ס"י שכא), וכן: "שלא ילבשו האנשים והנשים מלבושי הגויים והפריצות" (ועד ארבע ארצות, עמ' 17). במיוחד החמירו שבנות ישראל לא תחלבשנה כבגדים בצבע אדום "ועוד היום מסורת בידנו להקפיד על לבישת האדום לבני עמנו" (הר"י קולון, ס"י פח), ראה גם עריך כרבל ובשו"ת בנימין זאב, ס"י רפב. רגישות לצבע אדום מקורה בתלמוד (ברכות כ, א), שם מסופר על רב אדא בר אבהו שפגש כאשה לבישה בבגד אדום וחשב שהיא בת ישראל, עמד וקרא את הבגד מעליה. במשפט הוברר שהיא כותית ושמה מתון, כשהוקנס לשלם ארבע מאות זוזי, אמר: "מתון מתון ארבע מאות זוזי שווא", ומכאן המקור לפחגם המפורסם. בפון הרחיקו לכת וקבעו "מי שיעבור יוחרץ דינו לזון בשריפה המלבוש של איסור בחצר ביהכ"נ ובפרט מלבושי משי גיברעמט [זהב] וכספך" (פנקס, ס"י א' תשצח).

מיט זיא גיען וואו מיט לאנשי קהילתנו מקפח פרנסתם ויין, בכך מהיום זאל זאלכש ניט גשעהן, כי בני העיר קודמים והחיוב מוטל על ר"ט ויא"א זאלכש איין צו שטעלן, אונ' זולכי לייט פורט צו שאפן אויז דער קהלה יי' אינ' דרך כלל קיין מספס יי' זולכי לייט לאזן נעמן כדי שלא יהא לו פתחון פה לומר איך בין ג"כ פורע מס והר"ה בפרטיות ישגיח ע"ז, ואם העלים יעלים את עיניו יוקנס בקנס הקצוב על מי שיעבור על הקנס דהיינו ד' אדומי' שפעציא לאדוננו הדוכס יר"ה ושני אדומים על הצדקה.

14. **האלופים** ר"ט בשנה זו מחויבים להתעסק ולהתעסק ולהתאמץ בכל מאמצי כוחם איין צו פאדרין מעות בבית המדרש ווער מאוד שולדיג איז להוציא ממנו קרן ורווחים ככשורה לצלמא יי' אונ' זולכש מעות זאל גליגט ווערין לפני ר"ט יצ"ז והמה בצירוף הרב אב"ד יצ"ו ידעו כדת מה לעשות במעות הללו, וגם יתקרו וידרשו בו' חקירות יי' אחר הספרי' של בית המדרש להוציאם ממי שישנן תחת ידם אינ' וואו זיא שפירן ווערן דו איינר וויל וואו כובש ויין תחת ידו אזי המה מחייבין להטיל עליו גודא רבה יי' וחרמות גדולות בבה"כ עד שיוצא: לאורה ולא תהי' האמת נעדרת, וואו אבר הר"ט זאלכש איבר זעהן זעלטן אונ' ניט קודם הנני (?) הבע"ל דערצו טהאן יוקנסו ששה אדומים שפעציא על אדוננו הדוכס החסיד יר"ה.

114. להוציאו מן הקהלה.

115. בכתב היר מנוקד מספס ואולי המשמעות היא למנוע ממנו להשתתף בהספקה לתלמידים או לעניים.

116. לפי כחובות פו, א: "ואגבי ביה ככשורא לצלמי", כלומר לעשות אתו חשבון מוויק וחלק, "דקדק בו כאשר יקדק הלוקח קורה לצור בה צורות שלוקח ישרה וחלקה" (דש"י, שם).

117. שבע חקירות, לפי סנהדרין מ, ב.

118. חרם הגדול, מליצה תלמודית (כבא קמא צב, ב), גודא, פירושה מחיצה בארמית, כלומר להקים מחיצה גולה להבדילו מן הסביבה.

צח מהיום והלאה לא יראה ולא ימצא זה מן זאל ניט קרטן שפילן הן פה בקהילתנו הן במקום אחר, כאשר שמענו שהולכי כפרים המה פרוצים מאוד בדבר הזה, בכך היה לא תהי' בקנס א' ליתר' שעה לצדקה על כל א' חוץ אצל היולדת אי ביומא דפגרא איז עז ניט פר כאטן, אבל איש עם אשה דרך כלל ניט שפילן עם היולדת יי.

119. בנינו לאיסור משחקים בכלל ולמשחק הקלפים בפרט קיימת ספרות רחבה מאד. חכמי התלמוד כבר הביעו התנגדות חריפה ביותר לאנשים שעוסק במשחק הקוביות או בהפרחת יונים, מפני שמשחק בכסף גיבול בגולה והטילו עליהם סנקציות חמורות. במשך כל הדורות השתללו חכמי ישראל ומנהיגי הקהלות לעקור את יצר המשחק מן החברה היהודית ולא תמיד בהצלחה. יש שבתוקף המציאות התייחסו למשחקים כסיכנות ויש שנהגו בלעם בחימרה יתירה ובקצוניות בהתאם למקום ולתקופה. הנמוקים לאיסור המשחק היו, בזכו כספים שלא לצורך, הריסת המשפחות וסטיה מדרך הישרה. הרבה אנשים נמשכו אחרי המשחק ולא יכלו לשלוט על עצמם להמנע ממנו וכדי להגמל מחילשת האופי הטילו על עצמם נדרים ועינשים. אולם הרבה זמן לא יכלו להחזיק מעמד ונמשכו שוב אחרי המשחק. הדברים הובאו לפני הרבנים כדי למצוא אמתלא להתיר נדרם, יש שפסקי שאסור להתיר את הנדר, כי עצם המשחק עברה היא (כל בו קנה, עמ' ג בשם הרשב"א, והשוה תשובת הרשב"א סי' תשנה). השאלה כבר היתה בריון בפני חכמי התלמוד (ירושלמי, נדרים פרק השותפים, הלכה ה') ולפי מסקנת הריב"א, חי כמאה ה"א, יש ללמוד מכאן, "ראין להתיר נדר של קוביא" (מרדכי, שבועות סי' תשפז), ככה פסק גם הר"ם מינץ בשו"ת סי' מו, וכן דעת רבי יואל סירקסייפה רבה של קראקא, בעל בית חדש, בשנת שפ"ג (1623), (פוסק וצר ארבע ארצות, עמ' 44). אולם כבר הפוסקים הראשונים הרגישו, "שיצר של קוביא גדול מאד לרגילים בו" (הגה לסמ"ג, שבת רמב'), ורבו טוביה (המאה הי"ד) הוסיף: "כי שגגה היא כי אינם יכולים להתאמק ולמשול ברוחם" (מרדכי, סוף שבועות פרק רביעי). כמוכן שבעיה כל כך חמורה ואקטואלית בכל דור מצאה ביטוייה בתקנות הקהלות. תקנות קהלת מעהרין, למשל, הטילו בשנת 1651 איסור מוחלט על כל איש "יהיה מי שיהיה לשחק בקלפים ובכל סוגי משחקים בכל ימות השנה" ואפילו "בראש חודש, חנוכה, פורים וחול המועד", אלו ימים וזמנים שבסביבה זו התירו לעצמם לעסוק במשחק, "ולא להוציא כ"י איינע קינבעטרין (יולדת) או ביום שמקיים דם" ועל העובר הוטלו עונשים חמורים ביותר עד "תפיסה ועיגוי ככבלי כדול" (היילפרין, סי' רפ

צט באשר שנקצב בתקנות מדינה כמה יטלו הדיינים פסק מעות, בכך אין להוסיף, אמנם יהי' המשפט בעסק קרקעות אי איראנדי או שאר דבר גדול וכיוצא בזה יכולין

והערותיו). גם בליטא נאסר המשחק לחלוטין ללא שום יוצא מן הכלל „בעונש נוף ועונש ממון להרפו ולרופו עד חרמה“ (פנקס, סי' נא). במנטובה שבאיטליה החמירו מאד באיסור המשחקים והתירו רק לנשים לבדם לשחק בחול המועד, כחגיגה ובפורים, וכן התירו „לחתן עם משדוכתו“ (פרגמאטיקה 1741). בקאנוואה היתה קיימת תקנה של הרב אליהו קפשלי משנת רצ"ג (1533) „שלא יהא אדם... רשאי לצחק בתשעה באב כל היום כולו שום צחוק טבעול, לא עם מעות ולא אף בלי מעות“, יהוא מקרים הוסיף: „דאי איישר חילי הייתי מבטל הצחוק מקהלתנו י"צ בכח התורה ובכח השררה יר"ה אף בשאר ימות השנה“, וכנראה שנמצא מלאסור לגמרי מחשש שלא יישמעו לאיסורו (תקנות קנדיאה להרטים קאסוטו, עמ' 112-113). לעומת זאת קבעו מנהיגי בולוניה באיטליה בשנת קע"ו (1416): „שלא יהיה רשאי שום יודי מתושבי (העיריות) מהח'טבים מהקהלות הנז'... לצחוק בשום צחוק מצחוקי הקרובאות ולא בשום צחוק מצחוקי הקלפים“, מלבד בצחוק השאה (סקקי), בתנאים מסוימים, „גם בימי התעניות או אם ח'י יהיה שום אדם חלוש או יהיו רשאים לצחוק גם בצחוק הקלפים כדי להפיג צערם“. על העבריינים הוטלו קנסי ממון וסנקציות חברתיות (ספר הויכ' לצ' גרא"ץ, הנ"ל, 57-58) וניספות שם במכתבו של מ' גירעמן, עמ' 63). ברונקל שבגרמניה (שנת חצ"ז—1737) היו ששיחקו בקלפים כדי צומות והיטל על המנהיגים למנוע זאת, אבל לא נראה מן התקנה שום איסור לשאר ימות השנה (ב. וכשטין, ייווא כלעטער, כרך 6, ווילנא 1934, סי' כח וראה הערותיו ומקורותיו שלו, עמ' 112-113). באותה שנה (חצ"ז) הטילה הקהלה האשכנזית באמסטרדם איסור להחזיק בתי משחק (שפיל הויז) ונאסר על כל יחיד לבוא לבתים אלה, כי זה „מתטיא הרבים וגורם מכשול גדול בקהלתנו“, העובר יפסיד חזקת הקהלה, לא ישותף לשום דבר שבקדושה „ויוכרז לפרסם קלונו ברבים“ (סי' עב, בתקנות הקהלה ר"ק אשכנזים). בשנת 1765 חזרו לדון בבעיה עקב פירושים בלתי נכונים והוסיפו חוקף לתקנה ולהזהיר את העוברים עליה (שם כתיספת טרנסלט אמביליאציען באשור שלטון העיר). בהמבורג אלטונא נאסר בשנת 1715 על נשים ונערות לשחק בבית יולדת אפילו אחרי מנחה ובבתי קפה נאסר ככלל, אולם כמרחק של ארבע מילין מן המקום הותר המשחק (Jehrbuch f. Jüdische Volkskunde, עמ' 230). באייזנשטט, עלה המוסכם בחרם או חתיכא דאיסורא לשחק בקלפים, „חוץ נשים אצל יולדות... וחוץ חנוכה אפילו אנשים איז התיר להם אבל אנשים עם נשים או נערים ובתולות אפי' בקרובים איז בחרם

ליקח יותר וכמו כן וואן איינר פר לנגט שישבו גם הקהל בדין עם הב"ד יכולין ליטול כפל ממה שהי' מחויבין ליתן לב"ד לבדם ואז יוחלק המעות החצי להרב עם הב"ד והחצי לרו"ט היושבים בדין.

הג"ל ואיסור זה חל רק „תוך פרסה מקהלתנו“ (וכשטיין, Urkunden, עמ' 149). בשנת ת"ק (1740) נכתב בפנקס אייזנשטט: „כאשר שהיכרו כמה וכמה פעמים בקהלתנו כרבים על משחקי קארטן בחרם ומקרום נעשה בהם שפטים, עונשים וחרפות... ולא השגיחו בכל זאת והוסיפו חס על חס ופשע על פשע“, הוטל עליהם עונש שלא יבואו במשך שנה לכל דבר שבקדושה ושלא יבואו לכל התמנות בקהלה משך עשר שנים. „וגם מחויבים להתחזיר המעות מה שהרוויחו משחקי הקארטן“ (ב). וכשטיין שם, עמ' 379). סאלה דומה עמרה לפני רבנו יצחק בר ששת (הריב"ש) בקושטא מקהלת קאליר שיהודי מחשיבי העיר, שהיה ידוע „שרגיל לצחוק בטוב“, שחק עם מלך שיצילאה לפי דרושתו והרויח ק"ס פרחים, למרות החרם „שלא יצחק שום איש ואשה לשום צחקי“. בני הקהלה דרשו ממנו לזרוק את סכום הכסף ליב. רק כיון „שלכבוד אדונו המלך י"א שלא יאמר מטבע המלך ומעותיו הושלכו לים דרך כויון יתנב להקדש או לתקון בית הכנסת“ (שו"ת הריב"ש, סי' קעא). אחרי דיון מעמיק בסוגיא פסק הרב הנשאל שיש לקנוס אותו בסכום שלשים פרחים ואינו חייב להתחזיר את הסכום שהרויח. מענין שהרא"ש דן בתשובה בענין הלחנות שנתנו למשחקים (עב, א). בעיר מטרסדורף השמרנית היו הנשים נזהגות לא לעשות מלאכה כראש חודש, מתלבשות כבגדים מיוחדים ומבלים את זמנם החופשי במשחק קלפים (מ. גרונובלר, המזרחית נהגו היתר במשחק הקלפים או פתקאות (קוויטלך) גם בבתי חרדים וגם של רבנים כליל עשרים וחמשה בדצמבר (ניסל) וכלילות חנוכה. בשנת של"ו (1576) נאסרו בקרימונה שבאיטליה משחקי הקלפים ומשחקים אחרים מלבד השאח (סקאקי) למשך חמש שנים וחמש מילין סביב העיר, אולם בנזרה זו לא נכללו „ימים שאין אומרים בהם תחנון שאו יהא מותר השחק ובבית חתונות ולברית מילה ויליית או חולה או קימפרטן (יולדת)“ (ראה ג' כךמנחם, „סיני“, כרך יב, עמ' מה—מח), והרב הרי"א אשכנזי התנגד לאיסור בצורתו. בשנת ש"ץ התליטו ראשי קהלת ויניציה ברוב דעות (75 בעד 29 נגד), שאסרו על כל יהודי הדרך בוויניציה למשך שש שנים „משחקי קלפים וקוביות רבים ושונים הנורמים חורבן ועקירת משפחות“, ומי שיעבור על זה „יפלו כל החרמות, השמחות והקללות הכתובים בתורה“, אולם אִנְשֵׁי המשחק לעסוק במשחקים האסורים למרות החרם. הענין הזכא לפני הרב יהודה אריה די מודינה והוא בירר את כל צודי האיסור וההיתר,

ק

אמנם שכר החלטה לב"ד יוקצב שיעירו וזוהו, החלטה אשר היא על הבית יהי' כפי תקנות מדינה ועל מקומות דבה"ב עד המשים זהו' ועד בכלל יקחו שכר החלטה טו"ץ ומחמישים זהו' ולמעלה אפילו עד כמה מאות לא יקחו יותר מרבע ר"ט, אכן באם שנראה לקהל או לב"ד שאותו החלטה שניתן ללוקח הוא בענין שלאחר שנה או שנתיים יעשה הלוקח הישר והטוב להחזיר הבית ולשוב אל אחוזתו לבעלים הראשונים או לא יהי' שכר החלטה לב"ד רק כמו שכר החלטה ממקומות דבה"כ המביאר כנ"ל בסמוך וה"ה¹²⁰ לחזן ולשמש יומעט שכרם משטרם כזאת, דהיינו עד חמישים זהו' ועד בכלל יקחו ז"צ ומחמישי' זהו' ולמעלה יקחו יא"צ.

קא

כבר מבואר בתקנה ישינ' בפנקס הקהל יצ"ו, שכל מי שיש לו בית פה קהילתנו הן רב או חזן או מלמד, אלמנות ויתומים מחויבין ליתן מידי שנה בשנה זיאר הוין מעות, כה יהי' וכן יקום, רק עשינו קצבה לדבר שיהי' מחויבין ליתן מידי שנה בשנה א' ר"ט, דהיינו כל חצי שנה חצי ר"ט, ואם אין יכולית להוציא ממנ', זאל זולכיר חוב איין גשריבן ווערין על הבית, כדי להוציא מן הבא אחריו על הבית הן בתורת ירושה או ע"י לקיחה, וכ"ז הוא על האנשים שאינם בסכים, אבל מי שהוא בסכום אינו בכלל זה כי כבר יצא ידי נתינה בסכום שלו.

ההלכתיים והתכדתיים במחקר מקיף ומפורט והגיע למסקנא שיש לבטל את החרם (שו"ת סי' עח"עט), גם בערי תורכיה ננקטו סנקציות נגד משחקי קוביא, אגרות (קלפים), עצמות, יכל מיני שחיק הנמצאים בעולם, רק בחול המועד של פסח וסוכות ושני ימים של חגי התורכים הותר השחק (אדרינופול, שנת שט"ו—1555), בתיריאי הותר לשחק בחול המועד, ובבית החתן עם החתן דוקא שהוא מצחק עמהם (שנת תקכ"ח ושוב אושר בשנת תקפ"ו), תקנות תיריאי, מהנורת מ' בניהו קובץ על יד, ספר יד, עמ' רכזרכה; העונשים המורים מאד חרם ושמתא, פתו פת גויים ויינו יין נסך ולרודפו עד תרמה.

קב בהתאספות ראשי עם יחד אליפים רז"ט יצ"ו בבית
הקהל אדר בבה"כ, אין שום אדם ראשי
להקדים את עצמו לקום ולצאת קודם ר"ה, כ[ל] ז[מן]
שהר"ה עוסק עדיין בצרכי הקהל, רק הר"ה יצא ראשון
והעובר יוקנס א' ליטר' שעה לצדקה בלי הנחה וכמו כן
ווען מן אלופים רז"ט צו אואמין רופט ע"י השמש אין א'
מהן ראשי לעכב, רק מיד בביאת השמש אליו ילך, בקנס א' ל'
פלפל וא' ל' קידה לאדוננו הדוכס יר"ה, וכמו כן ווען מן רופט
צו לא"א לפי הסכים מוז אותו מאן דהוא גיהן מיד וואן מן
איהם רופט, בקנס א' ליטר' פלפל וא' ל' קידה לאדוננו
הדוכס יר"ה.

קג עוד ראינו לתקן על השומרי לילה עד היכן שיהי' מחויב
לשמור, וזהו בקיץ המה מחויבים לילך על משמרתם
בשעה יוד א' כל שעה ושעה אויז רופין עד אחר שעה ב'
ובחורף משעה ט' עד אחרי שעה ד'.

קד איזה ראנדר שמסרב לבא לתוך הקהלה כשמוזמין אותו,
אוי הרשות ויכולת ביד הר"ה או ביד מנהיג אחר
לעקלו ולעכבו ולתופסו בכל מקום וואו ער אים אן טרעפן
ווירט על הוצאתו והזיקתו ולהוציא עליו הוצאות שלא
כסדרן אי לירד לנכסיו כדין הפקר ב"ד י"ג למען ישמעו ויראו.

קה הרבה שחוק וקלות ראש ודברים בטלים ווערין גרעט
ביום השבת אחר סעודת שלישית לפני בה"כ ויש
מהן שיראת ה' בלבם דו וועלטן גערין אונ' שול גיהן
לעסוק באיזה לימוד או באמירת תהילים רק המונע איז דו
קיין ליכט אין שול איז עד אחר ברכו למעריב, לכן מהיום
והלאה מיד כשיגיע בין השמשות במ[ו]צאי[ן] ש[בת] מחויבים
השמשים הנרות און צינדן לאזן ע"י הנכרי והגבאים זאלן
נרות גדולים געבן שיספיק לזה, אויב שון לצדקה וואז

121. בחובות קג, א: "יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין לאשתו", כלומר
 גוכים מנכסיו בעל כרחו. "הפקר בית דין הפקר", יבמות פט, ב,
 אחת מצורות ההפקעה של נכסים מרשות בעליהם.

קאסטן ווערט אין עניות במקום עשירות¹²¹ והשמש שני זאל
זיך ניט אונטר שטיהן אפי' א' חתיכה נר פד זיך צו ברויכן
ארויז צו נעמן מכה"כ, בקנס איבוד שירותו.

קו אין רשות לשום אדם המתפלל מעריב בע"ש א' בייט
לבד קידוש צו מאכין, רק החזן דמהא יעשה קידוש
וכמו כן שום אדם לא יתפלל לפני התיבה בשני או בחמישי
כ"א החזן מחויב להתפלל בקריאת התורה וכן בתענית ציבור
ואם ליבא (?) יאר צייט ואם לאו יוקנס שלא יתנו לו שכירות
מאותו שבוע, וגם אין לשום אדם רשות לומר פסוקי דזמרא
בשבת או בייט רק המוסמך בשם החבר והיא שיש לו
עשרה שני' אחר החתונתו ויארציט שירצה לעבור לפני
התיבה בת"צ צ"ל חבר.

קז בשמחת תורה מחויבין הגבאים אויף צו רופן לאזין
ו' פעמי' שבעה קרואים לא פחות ולא יותר
ולכן קודם שמחת תורה מחויבין הגבאים להתאסף יחד
ולעשות סדר א' נכון וישר מי ומי תהולכים בהקפת הס"ה
בליל וביום שמחת תורה ולמי שיכבדו שאר מצות כגון
הוצאות וכו' ומי ויהי' הקרואין לס"ת, הכל לפי כבוד
כל א' וא' לפי גדולתו וכבוד תורתו וזקנתו שלא יבא ח"ו
לידי ריבות וקטטות ויעלו הכל על הרשימא כדי שיהי' כולם
מוכני' לפניהם ולא יבואו לידי ערבוב, חוץ אם יהי' שמחת
תורה בע"ש אזי לא יקראו רק שבעה קרואים מפני כבוד
השבת.

קח בדבר החיובים ראינו לסדר ע"פ הדין מי הקודם ומי
המאחר, חתן ביו' חתונתו הוא קודם לכל החיובים
ואחריו חתן שמזמרים אותו¹²² ובר מצוה, שנים הללו הן

122. שבת קכ, ב.

123. בשבת שלפני החתונה קוראים לחתן לעלות לתורה בבית הכנסת בניגון
מיוחד. במסדורף נקרא „הוך אופרופן“ (מ. גרונבלד, Jahrbuch
f. jüdische Volkskunde 1924/5, עמ' 457). בפולין „איפרופן“ אי
„באשיטונג“, מפני שזורקים על החתן אגוזים וממתקים לפי מסורת

שוין ויטיל גורל ואח"כ סגדק התופס התינוק ואחריו בעל היולדת בת יאחריו יולדת בן ואחריהם הוא יארציט, והחתן שהי' התונתו קודם שבת הוא ג"כ חיוב ע"פ הדין¹²⁴, אבל לדידן אין נפקותו להעמידו הכא באשר שהגבאי מחויב בלא"ה לקרותו בעד מעות צדקה אשר נתן קודם החופה¹²⁵.

קט והנה מי שאשתו הולכת לבה"ב בר"ה או ביה"כ שחל להיות בשבת הוא ג"כ חיוב, אבל ראינו כמה פעמים מקצת מקדימין את עצמם לקום קודם שבת רביעית וקצת מאחריו אחר שבת רביעית. כדי שיהי' חיובים בר"ה וביה"ב, לכן ראינו לתקן שלא יהא בעל היולדת חיוב בר"ה וביה"כ אם לא שחל שבת רביעי' שלהן בר"ה או ביה"כ ולא באופן אחר¹²⁶.

קי כדבר מעותן רב חזן שמש מבני קהילתנו והחתונה במקום אחר, זה תיקונו, אם מבואר בהתנאים שהחתונה תהי' פה קהילתנו, אף שנמלכו אח"כ לעשות הנשואין במקום אחר, מכל מקום מחויב כאן אלז ריכטיג צו מאכן ואפילו מעו' צדקה ומקוה, נגד זה הוא חיוב כל המצות שלו בשבת שקודם נסיעתו על החתונה כאלו הי' החתונה פה ואף אם מבואר שהחתונה תהי' במקום אחר, אם חזר לכאן תוך שלשים יום אחר החתונה, מחויב ג"כ הכל ריכטיג צו מאכן ואם חזר לכאן אחר ל' יום ותוך רביעי' שנה מחויב ריכטיג צו מאכן החצי המגיע עליו

עמית שיש לה יסוד בתלמוד. ראה לויגמה תקנות נ"ש לר"ת סי' יח, והשוה ב. וכשטיין הנ"ל, עמ' 162-163 ושו"ת די מדינה סי' כה.

124. שו"ע או"ח סי' רפב, במנן אנרהם סוף הסימן.

125. ראה לעיל, סי' כה.

126. ראה הערה 105 לעיל.

ואח"כ אינו חייב ליתן כלום חוץ ברדאן¹²⁷ מחויב ליתן אפילו אחר כמה שנים.

קיא והממונים זאלן זיך ניט מער אונטר שטיהן צי נעמן מעות שומא רק עד עשרה זהו, מכל זהו ב' פ"ל ומעשרה זהו ולמעלה עד עולם לא יטלו רק מכל זהו א' פ"ל ושכר הסופר ג' צ"ל.

קיב וממיני מאכל שיביאו תוך הקהלה, כגון חמאה וגבינה וכיוצא בזה בו, לא יקחו מכל ככר שיבואו (רק שיבואו?)¹²⁷ רק א' ליטר, והרב א' דרישתו (?) אם נעשה בהכשר יקה ג"כ חצי ליטר מכל כיבר, אבל זולתם, כגון שמשים (אז) [אז] וואכטרש לא יטלו כלום, כדי שלא יכשילם לע"ל¹²⁸ דו ניקש מעכטן ברענגן צו פירן. והממונים ישגיהו מאוד דו ניקש זאל פר קויפט ווערן ממיני מאכל או שמן וכיוצא בו הנצרך לכל נפש וא"א להיות בלעדו זונדר גשאצט ואין להן רשות צו שאצן יין וכדומה עד שישאלו את פי הרב אם ראה ההכשר בריבל. וגם ישגיהו ע"ז הממונים דו דיא פיר קויפליר¹²⁹ ניט זאלין איווען קויפן, אם לא שאותו שהביא שהה ככר ב' ימים ואינו יכול למכור, אז יש רשות בידם ליקח וגם המצא תמצא דו דיא פיר קויפליר אין קיגן מעכטן גיין על השדה¹³⁰ עד מיל או פרסה או יותר אינ' קויפן אוועק אזי יוקנסו בקנס רב.

127. בהרבה קהלות היה נהוג מס מחזור בשם זה מקניות ומהכנסות שונות לטובת הקהלה.

127.* צ"ל שיביאו והכפלות נתתי בסוגריים.

128. שלא יכשילם לעתיד לבוא, יומא עז, ב.

129. כלומר המקדימים לקנות, מטרת התקנה למנוע יוקר המתיא על ידי ספסרים מחוזכים.

130. הספסרים המקדימים ויוצאים לשדה לקראת הכפריים המביאים מצרכי מזון לפני הכנסת העירה, בגרמנית קדומה Bürkoul, ראה מ. גודמן, ח"ג, עמ' 145.

בשמחת תורה זאל קיינר ניט עולה זיין לחתן תורה או לחתן בראשית אם לא שמוסמך בשם החבר או בחור הקבוע בלימודו ולא לזולתו. בקנס על החזן אם יעבור וכו'.

מהיום והלאה זאל מן ניט לאזין איין קומן מער אלז שני פרעמדי יונגן בתוך הקהלה בשנה א' ואף אותן שנים מוזין געבן איהר הקדמה מעות כמקדם שמונה זהו, אמנם איין הימיש קינד או בחורים שלמדו בישיבה מאגין איין קומן מעהרר וכן ירבה וכן יפרוץ.

בכל שנה ושנה מתויבים אלופים רו"ט לבחור אנשי מדע ובעלי שכל ויבחרו ג' מהן ע"פ הגורל לתיות רואי חשבונות על כל הכנסות והוצאות אשר באו ויצאו בשנה זו בעסקי קהלה יצ"ו ובשנה זו הראשונה עלתה במוסכם שהקצין ה' דן יעקב¹³² יהי' א' מרואי חשבונות הנ"ל ואליו יבחרו עוד שני לפ"כ¹³³.

הראנדרין מאגן וערן¹³¹ משא ומתן וואו נוגע וועהר בהראנדי שלהן, אכר וואו ניט נוגע ווערר הראנדי שלו, כגון צמר ופשתן ועורות וחלב וכיוצא בו אויב זיא קענין ווערין לכני הקהלה והקנס המגיע עליהם יבואר בפס"ד.

131. חתן תורה, העולה בשמחת תורה לסיים את התורה וחתן בראשית הוא העולה להתחיל בפרשת בראשית, הם הכיכורים החגיגים ביותר בבית הכנסת, השווה לדוגמה תקנות קניאה לחרטום וקסיטו (עמ' 102—107), תקנות אמשטרם (סי' יח) ועוד.

132. בן יהודה ליב מחשובי קהלת בוסקוביץ ומנהיגיה, אחר החותמים על התקנות החדשות שלנו (ראה בקונטרס התקנות בסוף חיבור זה), השווה תקנות מעהרין להיילפרין (עמ' 190, הערה ז) והערותי בסוף התקנות.

133. עוד שנים לפי כבודו.

134. כמותם לאסור לאחרים לסחור בדברים הכלולים בזכיון הארנה שלו.

ואם יקום איש בליעל אונ' ווירט אין ¹³⁵ כשטאנד וועלין
 אויו דינגן הן ע"י עצמו או ע"י גירי דיליה ¹³⁶,
 יהודי או ארמאי, או ע"י שום תחבולתיו, אדר נאר פר
 ייקרין ¹³⁷, חוץ הראנדי פה של אדוננו הדוכס יר"ה ¹³⁸,
 אותו האיש יפרש מכל קדושת ישראל ולא ימולו את בנו
 וקבורת חמור יקבר ¹³⁹, זולת שאר עונשים וקנסות אשר
 יטילו עליו האלופים המנהיגים אשר יהיו בימים ההם, אשר
 לא יוכלו לנשוא. אם אין ביכולת למח' ולענשו מחמת
 שהוא גבר אלם או מפני שקרוב הוא לשררות ולא ישוב
 מפני אלמותו ואינו רוצה לציית דין ב"ד, אלזו זאלין הב"ד
 דיא זאך פר צייכנה ותהי זאת למשמרת עד לאחר מות
 אותו האיש בליעל ויהי' לאל ידם של ב"ד לטרונף ממנו
 מ"א ¹⁴⁰ כל מה שנראה לב"ד אפילו קודם כתיבת אשתו.

135. מקום למסחר המתקבל בחכירה או בשכירות (מילון א' לגדוי,
 B. Wachstein, Urkunden, עמ' 768, והיילפרין לפי המפתחות).

136. גירי דיליה, גירא-חץ, כלומר החצים שלו, לפי בכא מציא ק"ז, א.

137. צורת ביטוי ביידיש משורש עברי, כלומר שלא לייקר את השער ולהעלות
 את מחיר החכירה כדי להוציא את הזכיון מידי המחזיק בו. מופיע גם
 בצורת "פליות מאכן" (פנקס רונקל שכנרמניה, סי' יד), לפי ביטוי
 השגור בפי יהודי גרמניה "מכלה זיין" כמובן לקלקל ממקור בתלמוד
 "עד מתי אתה מכלה ממנו של ישראל" (סוכה נה, ב), ומוה השתבשה
 המלה לפי ההגיה של יהודי פולין ל"קאליע מאכר" ככינוי לאיש
 המופיע למכרזים פומביים לא לשם קניה אלא רק לשם קבלת פיצוי
 כסף כדי שיסתלק ולא יקלקל את המחיר ובדומה. תחבולה שעברה
 גם להוי של בית הכנסת עד שהיה צורך להתקין תקנה נגד הקונים
 מצוות "להכעיס" (תקנות מעהרין להיילפרין, סי' תפח והערותיו),
 ראה גם ואכשטיין לתקנות רונקל סי' יד, הערה 28 (ייוא בלעטער,
 באנד 6 — 1934, עמ' 93); נהג כצאן יוסף; תקנות נ"ש לרות
 (סי' לז), ועוד.

138. בנראה כדי שלא לפגוע בהכנסותיו של השליט המקומי.

139. ירמיה כב, יט. "כשם שהחמור לא יקבר כן לא ייקבר הוא" (רד"ק).

140. מיורשיו אחריו.

ק"ח כל הראנדרין וואו ביא זיך הלטן ב"ב מקהילתינו מוז אותו ראנדר לאותו ב"ב לתוך הקהלה אריין שטעלן וואן מן אים פר לנגט ואם לאו אזו מוז הראנדר אלו אויז שטיהן וואו פון דען ב"ב גפאדרט ווערט מכואר בפס"ד.

ק"ט נערים הפנויים או חתנים העוסקים במו"מ אינם רשאים להתחזק להן משרתים אונ' טאהרין גיט איין שטאנד שטעלן דרויף פאהל (?) צי האבן וואו גיט פאר אלי ב"ב פר זעין זיין מיט שטאנדן ואפילו דו הנער העט איין שטאנדן איין גשריבן מוז ער דאך ווייכן ובאם איתו הנער ילך בערכאות. הרשות ביד איתו ב"ב אייך אים הוצאות צו זעצן ככל הצורך והנער אלו מחויב להחזיר לו את הכל במיטב כספו, והשמש מחויב בלי שאלת הרב ומנהיג לאותו הנער כל הכפיות ונגישות טאהן וכמו כן שני ב"ב המחלקים באיזה שטאנד וועמן זיא איין גשריבן שטיט לו תהי' ואותו ב"ב המחרחר ריב ומדון יפסיד אינ' דען יעניגן כל הוצאות והזיקות צו ערשטאטן.

ק"כ מ' שהי' הוא ואשתו חוץ לקהלה זמן רב לכל היותר עד עשר(ה) שנים אינ' זיך מעול הצבור פורש גוועזן ואחי"כ מחמת איוה סיבה הבא עליהן המה באים ומקרבין עצמם לתוך הקהלה, אז אין לאותו האיש ולא לבניו שום עירנות פה צו גניסן וכיש לאשתו לאחר מותו ב"מ.

קכ"א כל שנה ושנה זאלין כל החובות שלא נתן באותו שנה בפנקס מיוחד איין גיצונגן ווערן כדי אחת לאחת זאלין קאנין איין גנימן ווערין וכמו כן כל החשבונות דאותו שנה יבואו לפנקס מיוחד לזכרון, כי מי יודע וואו וולכט לעיתים רחוקים קאן צו נוץ קומן.

קכ"ב בכרי מקהלה אחרת דער לכאן קומט אונ' גיט הויזירן¹⁴² בין ערילים הן לקנות או למכור זאל אים

141. כלומר להסיע אותו העירה על חשבונו.

142. לסובב עם סחורות על פני הכתים של לא יהודים.

זולכי סחורה אוועק גנימן ווערין אבר אים זעלבשטן תפוס נעמן כדי שלא יקופח פרנסת בני עירינו עד שיצא דינו מאת אלופים ר"ט בצירוף הרב ואפי' בבית יהודי איז ניט דער לויבט לאיש נכרי ארום גין צו פר קויפן כ"א מאחת ושלשים לשלשים יום.

קכג מי שקונה סגן יהי מי שיהי מחויב זיך לבד אויף צו שטעלן ולא שיעמוד אחר במקומו כי הוא זילתא לס"ת¹⁴³ ומצוה בו וכו' ¹⁴⁴ והעובר ע"ז יוקנס חצי ליטרא שעה לצדקה.

קכד אלופים ר"ט או ג"צ זאלין מהיום והלאה קיין בית אי מקום בבה"כ איין שרייבן בלי הכרזה בה"כ¹⁴⁵ והחלטה מב"ד חוץ שטרות הישינים הנכתבים קודם עשיית התקנה.

קכה האלופים ג"צ מחויבין צי פר שאפין בלי הרחיים חדשים כגון אפרכסת וכל הצורך לקמחה דפסטה ואחר הטחינה ינקרותו ויעמידוהו במקום המשתמר משנה לשנה.

קכו מי שמהיום והלאה ילך בדרך עקלקלות ויבא לפרוץ גדר ולהרוס הבנין אשר נבנה עתה ע"י החסד אשר הפליא עמנו אדוננו הגדול החסיד הדוכס יר"ה, דו הכל זאל ביהדות גמאכט ווערין בכך ווער דוא מעכט ויידר לאדונינו הדוכס יר"ה או להשררה הבאים אחריו ברוב הימים אינקאמנדרין אונ' מאסטירן¹⁴⁶ עטוואו אום צו שטוסן אונ' אותו האיש יופרש מכל קדושת ישראל וקבורת חמור יקבר ומחויב ליתן

143. בויון לספר תורה לפי כתובות כו, ב. תקנה דומה ראה תקנות אמשטרם סי' נט, גם נ"ש לרות סי' לו, כנראה היו קונים את הסגן ומסרו את חלוקת העליות לשמש או לאחרים ועל ידיו כך באו לידי מריבה.

144. "מצוה בו יותר מבשלוחו", קידושין מא, א.

145. היינו שלש פעמים בעת קריאת התורה בזה אחר זה כיום שני חמישי ושני.

146. מן הלטינית דרך הגרמנית, Molestieren (להטרוד), Inkommodieren (להעמיד כמצב בלתי נוח).

קנס לארוננו הדוכס יר"ה עשרי' אדומי' שפעצייע ושאר נכסיו יהיו הפקר ובאם שתהי' השעה עומדת לאותו רשע באיתו פעם מבלתי יכולת לעמוד כנגדו באותו שעה כראוי לרשע כמותו אוי מחוייבין עכ"פ האלופים רו"ט אשר יהי' בימים ההם בצירוף הרב [ו]מנאמני קהלה להעלות אותו רשע ומעשי רשעו בכתב שמיר¹⁴⁷ בעט ברזל ממי יצא הרעה הזאת ובאיזה זמן הי' וזה יהי' טמון ומוצנע ומונח במקום שאין ידי אדם שולטות בו עד אשר תמוט רגל הרשע שהוא ואז יתנו לרשע דע כרשעתו וכגמול ידיו יעשה לו ופועל אדם ישלם לו.

קכז כל ראנדר שמוינין אותו לבא לכאן להשומא ויסרב ולא יבא אוי אם יראה לשמאים ע"פ שבועתם דו מן אים קן ארויף זעצן¹⁴⁸. זא מאגן זיא אים אויף זעצן ואין רשות ביד שום ראש ומנהיג אפי' כל הר"ט ביחד אים ויידר אראב צו נעמן אם לא שיברר שהי' אונס גמור ומבואר בפס"ד.

קכח כל התקנות וואז שון גימאכט איז ווארדין. אבר וואו מכאן ולהבא ווערין נאך גימאכט ווערין מוז מן מעתיק זיין אות באית ואזי הגוף התקנות וואו דרוף הבעלי תקנות גיתחומנת זיין זאל ליגן בתיבת הקהל וההעתק זאל ליגן אצל הר"ה כדי כל [שעה] ושעה זאל מוכן זיין בעת הצורך.

כל התקנות הנ"ל עשינו לש"ש¹⁴⁹ בעז"ה בהסכמה אחת כולם בעלי תקנות אשר נתבררו בהסכמה אלופים רו"ט ויא"א הכל בטובים¹⁵⁰ ארוננו הגדול התסיד הדוכס יר"ה ולטובת כל בני קהילתנו יצ"ו ומעתה ומעכשיו אפי' אם

147. בצפרן שמיר (ירמיה יז, א) ובקשר עם השמיר והכתב (אבות ה), כלומר בכתב שלא יימחה.

148. להוסיף לו על השומא.

149. לשם שמים.

150. צ"ל לטובת.

יעמדו למנין רוב מנין ורוב בנין ומכ"ש א' או יחידים לבטל אפי' אחת מהן כדי להרס אות' ייקנס בקנס עצום על אדוננו הדוכס יר"ה ומתוים לא יחדשו עוד תקנות חדשים עד כלות שלשה שנים מחג פסח הבע"ל ואז יעשו בעלי תקנות, דהיינו להוסיף עליהן ולא לגרוע. תמשה אנשים ולא יותר מהן. מהן יהי' ב' מוריניות ומי שהי' מנהיג מדינה דינו כמו מוריניו וא' יהא מי שיהי' מנהיג הקהלה ר"ה או ט"ה ושניהן מבני קהילתנו אנשי מדע והשכל והוא שיהי' בני ארכעים שנה ואם יראה אז לאלופים ויא"א שלא לחדש שום תקנה הרשות בידם, ומעתה ומעכשיו ישגיחו הרו"ט ובפרט הר"ה שלא לבטל א' מהתקנות ורשות ביד הר"ה מיד שיראה שיעבור א' על התקנה אן משכן אן צו ביטון על א' ריינש טאליה אונ' דער נאך פאר ליגן בפני הטובים. נעשה ונגמרו הי' יו' י"ב אלול בטוב טעם ידעת לפ"ק וכו'.

קכט תקנות קבועות [כ]מסמרות נטועו' אשר יצאו מפי אלופים קצינים סגנים וחורים ובעלי תקנות החתומים הנ"ל¹⁵², אשר זאת אלופי קהל יצ"ו היו נבדרים במספרם כק"ח טוב¹⁵³ ונשלמה באורים, כולם זכים וברורים, אין בהם נפתל ועקש ודר דורים¹⁵⁴ כ"א הכל לטיב' מעמד ומצב הקהלה להעמיד הדת על תלה ויהי' כק"ח על מים רבים שתולים¹⁵⁵ וכאדר"א דקיימא דרא דרא¹⁵⁶ נצח סלה. ואף ידי תיכון וזרועי תאמצם ל"ו יצא האיש באלה ולא ברו(ו)מח

151. פרט השנה הוא ת"פ ובמפתחות רשום תפ"ו.

152. למעלה אין חתימות ושמייתיהם לא נזכרו, כטח תחמו בטופס המקורי ולא הועתקו.

153. כק"ח במקום קכח סימני התקנות כפי שמוניים במפתחות מלבד הסיום הכתוב כאן בס"י קכט וראה לקמן הערה 155.

154. תהלים קב, כה.

155. שינוי בסדר האותיות כדי להחאים ללשון הכתוב, קח על מים רבים (יחזקאל יז, ה).

156. מליצה מותאמת לפתגם תלמודי "אדרא דקיימא לדרי דרי" (ביצה ט"ז, ב).

בהיפך אתיון חר"ם¹⁵⁷ על כל אשר יבא לגרוע ולפרוץ גדר הכרם לעבור על אחת מהנה להרס בשאט נפש אשר נבנה מלבד שארי עינשים וקנסות אשר יושת עליו שלש אלה יעשה לו¹⁵⁸ כמפעליו וכפרי מעלליו ולהשומע תבא ברכת טוב עליהם לא יבול ויהי כגן יטוב¹⁵⁹. דברי אלה יהי חקוקים כבעט כרזל ועופרת להיות גנוז בהי"ל¹⁶⁰ למשמרת יו' ה' כ"ג אלול¹⁶¹ לסדר ולפרט

לנו ולבננו עד עולם לעשות¹⁶²

סליק תקנות הישינות מכלל דאיכא חדשות אשר בו. הוספנו גופך משלנו ברוב התקנות הנ"ל לפי צורך שעה למגדר מלתא¹⁶³ ולעמוד בפרץ גדר הכרם שנתקדש בקדושת ישראל קצתם שנשתיים¹⁶⁴ לגמרי מאשר היו לפניהם וקצתם הנהנו כמות שהיו היום יום ד' ערב פסח לסדר ולפרט. דברי חכמים צריכין חיזוק כשל תורה¹⁶⁵.

157. פראפרוה לפי המשנה „לא יצא האיש (בשבת) באלה ולא כרומה" (שבת פ"ק ו, משנה ד), כי המלה אלה פירושה גם קללה ורומח במקום הרם בשינוי אותיות, במקום לא כתוב לו, וכנראה שהמעתיק נגד אחרי לשון המשנה ולא שינה את הלא השני. רבים היו נוהרים להזכיר מלת חרם וכתבו ברכה או נח"ש יכן מלת שמד בשינוי אותיות לשדמ בסדר הסימנים בשו"ע או סימן רע כתבו ער וכרומה.

158. לפי הכתוב ואם שלש אלה לא יעשה להי' (שמות כא, יב).

159. צ"ל כגן רטוב, סיום שגור בהרבה ספרים לפי מליצה פיוטית מימי הביניים.

160. מליצה לשונית לפי גחום ג, ח.

161. כנראה שהוא תוספת האשור של הרב כמקובל בתקנות, ראה להלן, אבל החתימה לא הועתקה כאן.

162. האשור ניתן בפרשת (סדר) נצבים (דברים כח, כט) ושמ' מופיע פסוק זה, אבל הפרט 1256 כלתי מובן ואולי נוקדו בסעות האותיות ע' ש' ת' שבמלה לעשות.

163. כלומר לגור את הדבר, ביטוי תלמודי (יבמות ז, ב ובמקבילות) במשמעות הרחקה ברמיון גר ומשמש יסוד לתקנות חכמים לצרכי השעה (ראה תוס' שם, ד"ה וליגמר).

164. כנראה טעות מופר וצ"ל שנשתיים.

165. לפי ביטוי תלמודי (עבורה זרה עז, א) „וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה" והרבה פעמים חוזר במקורות. הפרט מרמז על שנת

תקנות הקהלה, שער ב

ואלו מוסיף על הראשונים : תקנות חכמים בעדת שושנים.

א החלטות כל זמן שהם ביד הלוקח, הן על מקומות שבבה"כ והן על בתים, אעפ"י שלא נכתבו בפנקס הקהל או בפנקס הצדקה, אפילו הנכתבים קודם זמן עשיות התקנה זו, כל זמן שהם ביד הלוקח המה בתוקפם ובגבורתם וכל זמן שהלוקח יבא אצל אלופים רו"ט או לג"צ, אפילו לאחר כמה שנים והחלטתו בידם, מחויבים מיד ולאחר לכתוב על שמו בפנקס הצדקה ואם אותו מאן דהוא וואש זולכיש פר קויפט האט ע"פ החלטה רק וויל נאך ניט פר שריבן איז בפנקס הקהל או צדקה¹⁶⁶ וויל ווידרום צו זיין זאכן גרייפן¹⁶⁷ ומטריח השררה יר"ה ובאמת השררה חפץ חסד הוא ע"כ מחויבים הרו"ט לעמוד בעזרת הלוקח ההוא ולעמוד לימין צדקו ולשכר בעלי זרועות ואפילו אם יוצאו איזה סך להשתדל זה אין בכך כלום.

ב מה שמבואר בשכירות מעות פתקאות¹⁶⁸, שמן שלשה

תפ"ח, וראה לקמן בסוף התקנות.

166. מטרת התקנה היתה להבטיח זכויותיהם של בני הקהלה בעסקות העברת נכסים מאחד לשני. תקנות המדינה אמנם הטילו חובה על הקהלות לנהל פנקסים מיוחדים כאלו נוסף לפנקסי העצה שניהלו השלטונות ונקרא ג"כ "פנקס הקהל" (היילפרין, סי' רלח והערותיו). בנ"ש נקרא "גרונדבוך דקהלתנו" (רות, סי' ר והערה) והשוה קובץ גולד, עמ' 111—113. בכוסובוין רשמו את המכירות בפנקס הקהל ולא ידוע אם בפנקס הכללי או בפנקס מיוחד, אבל אפשר היה כנראה לרשום גם בפנקס הצדקה, שבמקומות אחרים היה מיועד לרשום מכירת המקומות בבית הכנסת. מקרים של סירוב מצד המוכר לרשום מכירת הנכס בפנקס נזכרים בשו"ת ובתקנות, ראה לדוגמה שו"ת חות יאיר סי' סז ועוד.

167. כלומר, שרוצה לתפוש שוב את הנכס שלו ומשום כך החמירה הקהלה כדי למנוע התערבות השררה בחייה הפנימיים שלה.

168. מס הבשר, ראה לעיל סי' לר והערה 61.

ליטריי בשר יותן ב' פ"ל, ראינו לתקן. בתוך הפאסט¹⁶⁹ אזי ב"ב שהוא בתוך הסכום רשאי לשחוט לעצמו לפי הצריך לו לב"ב ויותן כנ"ל, נגד זה אינו רשאי למכור אפילו ליטר אחת לב"ב אחר אפילו אם רוצה ליתן בריבל מעות כמו הקצבים. ואותן ב"ב שאינם בתוך הסכום אינ' יזי רשאים לשחוט עגלים אפילו בפני עצמו לכני ביתו כ"א שנותן בריבל געלד כמו הקצבים ואז יכולית בידו למכור אף לאחרים, ואם המצא תמצא שהעלים איזה בשר מבעל הפתקאות ולא נתן כדין וכדת ע"פ התקנה אזי יוקנס שלא

169. בשם פאסט, בשפות הסלבויות (Post), נקראים ימי הצום של הכנסיה הקתולית. בהרבה מקומות נהגו היהודים שלא לנקר חלק אחורי של בקר, אם כנול מחסור במנקרים מומחים ואם מחשש איסור חלב ומשום כך היו מיכרים את החלק האחורי וגם הבשר שנטרף מאינו סבה שהיא, ללא יהודים. בימי הצום (Fasttage) שהנוצרים מתנוונים מאכילת בשר נצטמצמה השחיטה והיהודים נזקקו להביא בשר ממקומות אחרים או לשחוט לעצמם בהמות זקות שאינן טעונות ניקור חלק אחורי. בזכרון שניתן לקהלת ניקלשפורק בשנת 1612 על ידי הקרינל והנסיך מריטוביכשטיין נאמר במפורש שכאיטלויים היהודיים יכולים למכור בשר ליהודים וללא יהודים במשך כל השנה להוציא הימים שאסור לנוצרים לאכול בשר (נקובץ גולד, עמ' 420, מאמרו של ב"מ טראפ), נכתב החסות (Schutzbrief) של הנסיך ניקולס אסטררהאוי לקהלת מטרסדורף בשנת 1694, שחידשה בשנת 1800, ויתנה רשות ליהודים להכין לעצמם בשר כשר (Kaschfleisch) כתנאי שהבשר מחלק הקדמי יימכר באיטלוי היהודי והחלק האחורי וגם בשר לא כשר יימכר ללא יהודים באטלוי הנוצרי (מ' גרונבלד, Jahrbuch f. jüdische Volkskunde 1924/25, עמ' 560, סעיף 9). כתקנות קהלת אוסטריליץ נזכר מסי' הצום (Fastzins) ואחר מבני הקהלה קיבל על עצמו לספק לבית המושל וגים מלוחים ומאכלי חלק בימי הצום וקראו לו מילכשפיין שהפך להיות שם משפחתו (ה' פלעש, פנקס איסטריליץ, שם עמ' 567, הערה 3). בימי הביניים אסור היה ליהודים ככמה מערי גרמניה לקנות דגים מן השוק בימי צום אלו מלבד בשעות קצובות. כתשבותות הקצב של איוונשטט מופיע הרבה פעמים המונח „פאדר“, כלומר קרמי (כי וכשטיין, Urkunden, עמ' 544 והערה). גם במפתחות של תקנות בוטקוביץ סי' ב כתוב בתוך הפאסט מותר להביא בשר ממקום אחר. השוה שו"ת חות יאיר, סי' קמב, קעט ועוד. ראה להלן סי' יר.

יהא רשאי לשחוט מאז והלאה שום עגל וכדומה ויהי' בשרו
בשר טריפה.

ג **אחרי** שמביאר בתקנות מדינה העשוי' בק"ק אויסטרליץ
בסי' ח' ¹⁷¹ שהר"ה דרף קיין נוגע זיין לנאמן הקהלה
וגם ט"ה דרף קיין נוגע זיין לנאמן אם לא ע"י התרה
מהרב הגאון מדינה נר"י ובאשר שהרב הוא ג"כ נאמן
כבי תרי' ע"כ ראינו לתקן שהרב אב"ד שבקהלה דינו כמו
נאמני הקהלה אצל ר"ה וט"ה. ואבי החתן יאבי הכלה
לאחר חתונתו דינס כמו ראשון כראשון בתרי' בעל לענין
נגיעת רו"ט הן להרב והן לנאמנים.

ד **כאשר** שראינו שהקצבים תולין בהמותם בגוים. וזא פירן
אידה בהמות אצל קצבים ערילים ואימרים דלהון
הם. כדי למעט מעות פתקאות. ע"כ כאם המצא תמצא בעד
א' שיעוינד בתורת עדות ע"פ חרם שערמו כנ"ל ויוקנסו
מליתן כפל בריבל מעות לבעל הפתקאות זולת שאר קנסות
שיקנסו אותו רו"ט ויא"א.

ה **בתוך** הקהלה או ברחוב הערילים כאן בעיר אין רשאי
לשחוט שר' אדם רק שוחט דמתא ומה ששוחטים
בכפרים או הכרירה ביד השוחט דמתא או לילך בעצמו או
לטבות אחר בחריקאי ¹⁷² ואין שום שוחט רשאי לשחוט בלי
תפקידו והרמנתו מן שוחט דמתא ובאם דז ניט קעניט מודיע
זיין לשוחט דמתא שיעמיד שוחט בחריקאי מחמת איזה טרדות
אזי יוכל הטבח ליקח איזה שוחט מומחה הידוע לרבים
ואעפ"כ ¹⁷³ דרף שוחט ניט גיהן בלי ידיעת בעל הפתקאות
ואפילו שוחט דמתא אינו רשאי לשחוט בלי ידיעת בעל
הפתקאות. ובאם שא' שחט בלתי ידיעות בעל הפתקאות אזי
אותו בשר הוא טריפה ויוקנס עליו כמו המאכיל בשר טריפה.

171. משנת תפ"ב (היילפרין).

172. אילי צ"ל לשלוח אחר בחריקאי. ראה לעיל הערה 27.

173. ואף על פי כן.

חוץ מה שמביאין הראנדרין בפ"ע כמבואר בפס"ד. ומה שא' מיבא איזה ליטרו' ממקו' אחר מראנדרין וכדומה לו מחויב ליתן מכל ג' ליטרו' ב' צ"ל ובאם שיעלים א' או מחויב ליתן קנס עבור כ"ל¹⁷⁴ ט"ו צ"ל ואפילו אם היבא ר' או ה' ליטרו' ולא העלים רק א' ליט' מחויב ליתן קנס מכל הבשר שנמצא בידו. וגם אין שו' אדם פטור מנתינת מעות פתקאות ופ"ל הן רב או ר"ה או חזן ושמש ושאר משועבדים מקהל. חוץ עופות רשאים לשחוט לעצמם מה שצורך להן בפני בני ביתם אבל לא למכור בלי מעות פתקאות אפילו אם נשלח להם בשר ממקום אחר במתנה אין יוצאין ידי חובתן מליתן כריבל מעות ואם יעבור יוקנס בקנס הנ"ל.

1 הרב אי חזן ושמש וכל משועבדים זאלן ויך ניט אונטר שטיהן צו פד' לגגן בתוך הזמנים איין הוספה מן קהל יצ"ו באיבוד שירות(ו)ם ובאם דו קהל העטן זיא אן גהערט זנתנו להם קוויטוג על סך מה. אוי זאלן הב"ת¹⁷⁵ ניקש דרוף געבן אויף זולכי קוויטוג ובאם זיא העטן אויף זולכי קוויטוג הידוע להן עטוואו געבן אלזו מוזין הב"ת מכיסם ווידרום ער ליגן. הב"ת דרף קיין משועבד מער געבן רק וואז אירה בריב החתומי עליהן לא"א בשעת אויף נעמן אויט וויזט וגם האגרת הכתוב והחתים בשעת אויף נעמן מוזין זיך הלא"א או רובם חתמן בשעת אסיפתם ביחד. אבר ניט כל אחד.

1 שומרי לילה ושמש שני זאלין איינר אום דען אנדרן כל היום מבוקר עד ערב לעת תפילת מנחה בייא הר"ה זיין באיבוד שירות. וכמו כן השמש ראשון עכ"פ פעם א' ביום מחויב צו גיין להר"ה ולהיות אצלו כמו חצי שעה.

ח השמש ראשוו ושמש שני ושומר לילה ופס¹⁷⁶ הייב' להקדים

174. כל ליטרא.

175. הבעלי תיבות.

176. משורר בעל קול עבה. עוזר לחזן. נחשב בקהלות לפקיד נמוך והטילו עליו תפקידים שונים.

עצמם לבה"כ בע"ש ובעי"ט דיא ליכט אן צונדן כדי
אלו מן ניט זאל ווערטן דרפון¹⁷⁶ מיט קבלת שבת כאי"כ
חצי שכירתם של אותו שבוע.

ט **הדלקת** נר חנוכה בבה"כ כליל ראשונה זאל מן עז ניט
פר קויפן רק החזן זאל מדליק זיין כליל ראשונה
ובשאר לילות מוז דער זעלביגה ווער עז קייפט עכ"פ
מכבד זיין לא' המוסמך בשם החבר אונ' כל א' מוז אן נעמן
ווען מן אים מכבד איז בקנס א' ליטרא שעה.

יוד **אלופים** ממונים ישיחו על משקלות הן על קצבים ישאר
דברים שכמדה וכמשקל כמו היינות, שמנים ומלתות
והאופי' לתם למכור אין מוזין מידי חודש בחדשו פעזיטירן¹⁷⁷.

יא **הקצבים** דיא שחטין איזה בהמות ביתד וא' מהן טוב
מחבירו אונ' זיא לאזין דז גוטי שאצן אונ' דער
נאך פר קויפן זיא דאז שלעכטי ג"כ זאלן הממוני' השגחה
פרטית האבן אונ' זאלין החדר וואו הבשר דרינגן איזט צו
שליסן ביז דז גוטי פר קויפט איז.

יב **הקצבים** זאלין השומן מיד אצל הבשר אויז וועגן אונ'
ג"כ גשאצט ווערין וויא השומן זאל גגעבן ווערין
ולכל הפחות מוזין הקצבים צו לאזין לכל מי שיקח ג' או
ד' ליטר' בשר חצי רביע שומן¹⁷⁸.

יג **השמש** מחויב דיא צעטליך וואז לבית עצה בשבין|ל
פס גגעבן ווערין בחנם צוגעבן כאיבוד ש(א)ירותם

176. שלא יצטרכו לחכות.

177. לבקר, מגרמנית.

178. הפיקוח על אספקת הבשר הכשר ומכירתו היה נתון בידי הקהלות
ונקבעו כללים במסחר הבשר, כדי למנוע קיפוח הלקוחות הן מבחינת
האספקה כזמן והפקעת השער והן מבחינת טיב הבשר וחלוקת מנת
השומן שהיה מבוקש בימים ההם. ראה לדוגמה תקנות קנדיאא
משנת קכ"ט (1369) ומשנת קפ"ט (1429) ואילך, הסדרים לתיקין השער
ופיקוח על השומן (סי' נ"א). ראה גם תקנות אמשטורם (הקהלה
האשכנזית, סי' כ) ועוד רבים.

שלו אונ' זאל הצעטל ניט געבן אם לא ער ברענגט איין צעטלי מן ר"ה ובאם לאו מוז השמש כל התחייבו' או פסידות וואו בשבניל נסיעו' הב"ב זה קומן מעכט כשכילו צאהלן.

יד **בכל שנה ושנה בשבת אחר חג שבועות זאלין זיך האלופי' ר"ט זי"א** [א] מאסף זיין אונ' פעדרין הקצבים אונ' זאלין עמם איין מקח מאכן על טוב בשר וויא יוקר זיין ווירט כל השנה ואח"כ ווערין האלופים ממונים ווישן צו שאצן דעו גמיינה בשר ווען ניט גנץ טוב איז והקצבים מוזין זיך שריפטליך אובליגירן¹⁷⁶ אלו גניגן בשר לשנה תמימה פר שאפין ווערן. שלא יהא שום דוחק בחול ומכ"ש כשכתות ובי"ט וכמו כן בחוד הפאסטן עם עגל בשר י"א¹⁷⁷ גסה בחוזר חלילה בכל שבוע ושבוע וועלן דיא קהלה פר זעהן ואותו קצב שאין לו בית או מקום בבה"כ זאל ניט אן גנומן ווערין. אם לא ער ווערט איין ערוב מוספק¹⁷⁸ לקהל שטעלן ובאם אז הקצבים וועלן זיך ניט זולכש אובליגירן אזי זאלין הר"ט בצירוף יא"א הקצבים האלו אב זעצן¹⁷⁹ על כל השנה אונ' אנדרי קצבים שאפן ולאחר שיהיו קצבים אחרי' אז אין רשות להר"ט ויא"א אפילו בצירוף לא"א לחזיר ליקח הקצבים הראשונים עד כלות שנה תמימה.

10 **הקצבים דרפן כלל וכלל קיין מנוסה (?) פר קויפן בעצמן רק זיא זאלין עז פר קויפן ביחד מיד וויא עז מבהמה קומט לאיש מהימן ובאם שיתערה¹⁸⁰ איזה תקלה ע"י אותו איש המוכר קרביים מבהמה הנ"ל אזי יופסל עולמית מלמכור הנ"ל ואיבוד נאמנותו.**

176. להתחייב בכתב שיספיק בשר לכל השנה.

177. אילו יש לקרוא וא' כלומר ואחת גסה בכל שבוע.

178. ערב מספיק.

179. להוריד את הקצבים האלו לשנה שלמה.

180. נמשך אחרי הביטוי התלמודי „שלא יארע דבר תקלה“ (ברכות ד, ב). וטעה המעתיק בכתוב.

טו **וּלְגַם** ראיני לתקן באשר שכדורנו נתרב' הגאון[ת] ורבני[ם]
אומרים לנפשם כגון אנא סמוכא לנו וראוי לקרוא
אותו רב¹⁸² בשם החבר או מירינו ומבקשים מהרב לתן
עידיהן לו משתכח ורב תני וקרי' מקרי¹⁸³ טהור טיהר
רבה הוא אונ' רעקימנדרט¹⁸⁴ אים לפני אדונינו מ"ו אב"ד
מדינה נר"י בגין אלז כמה פעמים ניט מיעז קענט זיין¹⁸⁵
אשר ע"כ זאל הרב קיין רעקומנדרן על החבר אם לא
בצירוף רו"ט ועל מורינו בצירוף רו"ט ודייני הקהלה יצ"ה.

יו **הקצבים** זאלן הבשר אן היבן אויז צו האקין ביום ה'
אונ' ניט המתין זיין על ע"ש או ע"ט, בקנס
א' ר"ט על אדוננו הדוכס יר"ה חוץ בשעת הדחק אם יביאר
לפני רו"ט.

יח **הדגים** סוחרים זאל עמם ג"כ איין סדר גמאכט ווערין
כדי אלז ניט מייקר השער זאלין זיין, אונ' ווען
א' מכני קהלתנו או ממקום אחר דגים מעכטין ברענגן זאלין
דיא פיר קויפליר ניט אוועק קויפן ואפילו מן הערלים.

יט **המגידים** וואו ע"פ לא"א ווערין אויף גנומן דרפן זיא
קיינר דיינים זיין מטעם שיהיו תורתם אמונתם¹⁸⁶
אונ' מוזין אידה שיעורי' אב ווערטן איינר אים דען אנדרן
בבית המדרש, אך באם שעת הדחק ווערא אונ' רו"ט ויא"א

182. לפי כתובות יז, א. קטע מתוך שיר בעת הסמכה לרב: „כל מן דין וכל
מן דין סמוכו לנו“.

183. משחק מלים ע"י צדוף של כמה חלקי משפטים בתלמוד. משתבח לפי
עבודה זרה ד, א. על אדם שאמר עליו שהוא אדם גדול ולא ידע
לפרט פסוק. וכן מגילה כט א. דקרי ותני, תואר לתלמיד תכם.
ובהקשר לבנא מציעא פה, ב. רבי לא יתקרי וטהור טיהר רבה היא,
לפי ברכות א, ב וטהר טהר בכרא, אולי טעה הכותב וכתב רבה.

184. להמליץ עליו.

185. לפעמים אינו יכול להעזי (!) נגרו.

186. לפי גוסטא של תפלה „שתהא תורתך אומנותנו“ (ברכות טז, ב). ובכמה
תקנות נשתכש הכתיב. ראה גם לקמן סי' כב.

בעת עשיות הדייני' מעכטן קיינה דיינים קענין כורר זיין
מקהלה יצ"ה, אודר אלו ווערע נגד התקנות המדינה והקהלה,
אוי רשות ביד הר"ט ויא"א לעשות המגידים ג"כ לדיינים
ומהיו' ותלאה זאלן הבוררים בשעת התחרשות עשיותם
ר"ט ויא"א וב"ת השגחה מעולה האכן אלו זיא זאלן לכל
הפחות ג' מרינות לדיינים חוץ מגיד' ניט לתוך האמטיר
הנ"ל מאכן, כדי שלא יהא מוכרח לעשות המגיד' גם לדייני'
מפני תקנו' הקהלה ובשנה זו ווען מן המגידים ווירט אויף
נעמן זולמן נור המגידים אויף נעמן עד פסת תפ"ט ל',
כדי אלו מן זאל המגידים כל פעם אויף נעמן ווען רוב
גבוהים מבסכום בתוך הקהלה זיין ועוד אלו מן המגיד'
ועשיית הדייני' זאל ממש בזמן א' זיין.

בשעת ווען צייט איז אלו מן ווידר' או הרב או מגיד'
או חזן ושמט המוגבל ע"פ אגרתם אויף נעמן,
אוי מחויב הר"ה מאספ' זיין לא"א בבל תאחר¹⁸⁶, דער מיט
אלו מן זיא אויף נעמן זאל אכר אב זאגן, בקנס על הר"ה
חמישי' זהו' על הדוכס יר"ה ובשעת אלו מן אויף נעמט
חזן ושמט ראשון זאל מן ג"כ אויף נעמן השמש שני
וב' וואכטרש.

פתיחות הארון המבואר בתקנו' הקדומות אלו מן זאל
אויז רופן, באם אלו מן איינס ווירט מכבד זיין
מוז ער עז אן נעמן בקנס א' ליט' שעה לצדקה, חוץ אותו
ב"כ וואז כל השנה קיין כיבוד מצוה אן נעמט דער זעלבי
דרך עז ניט אן נעמן.

מה שמבואר בתקנו' הנ"ל מכמה דוכתי' אלו המוריני'
האכן זכיות, מיינט מן דווקא זולכי מוריני' שתורתם
אמונתם (: וכמבואר בתקנות מדינה ולא כל אפי שוין¹⁸⁷,

186. פסיק בקהלת (ה, ג), כאשר תוור נור לאלהים אל תאחר לשלמו'
ובתורה, לא תאחר לשלמו' וזהו לאו שלא לעכב דבר שאתה חייב לעשותו.

187. כלומר לא כל אופי שוה. לפי כיטוי בתלמוד ומדרשים „ואם לאו כל

אך בשעת הדחק אלו מן בשעת עשיות הברירה ועשות
התמנו' מעכטי ניט קענין בורר זיין מעשירי' מפני התקנו'
הקדומות או יש למורינות זכויותיהם, אבל כלל וכלל לא
לענין נתינת מסים דרפן השמאים ניט מיקל זיין עליהן
רק שוין לשארי ב"ב חוץ מי שתורתו אמונתו (!) במכואר
לעיל אצל ר"ה כלל ניט.

קבלת חרם הנפסק בב"ד זולכה קבלה זאל ניט גשעהן
אם לא בפאליש¹⁸⁸ של בה"ב או בפני ב"ד למען
שלא יהא קבלת חרם קל בעיני הברניות.

דיין שהוא נוגע לא' מבעליון דינים לא יועיל שום הכשר
אפי' שני בעלי דינים מבשירן אותן לדון.

השמש בשיכריו בתים או מקומות בבה"כ בבה"ב, יכריו

אפיא שוין" בשינוי המשמעות המקורית הפך לפתנם בספרות הלמדנית
(ראה ערוך השלם לקאהוט, ערך אפיא).

188. חדר או אולם לפני הכניסה לבית הכנסת. המקור לדעת מ' גרונבלד הוא
ממלת Palas, שהוא שם החדר לפני הכניסה לארמונות האצילים
(Jahrbuch f. Jüdische Volkskunde, עמ' 416, הערה 2).
את החרם היו מכריזים בעיקר בבית הכנסת ואסור היה למוחרם להכנס
לבית הכנסת כל זמן שהחרם בתוקף. בליטא היו בתיבים את סיבת החרם
ושם המוחרם על פתח בית הכנסת: „ולא יבוא לבית הכנסת עד
שיהיה נמחק מפתח ב"ה" (פנקס, ס"י שעד), מתוכן התקנה אולי אפשר
לשער שמטרתה היתה שהחרם יישמע גם ברחוב היהודים שהיה קרוב
לפאליש יותר מלאולם בית הכנסת ואולי היה לזה קשר עם עוב
התפלה וסגירת בית הכנסת לשעת הכרות החרם. כבעיה זו של עוב
תפלה וסגירת בית הכנסת לשם הכרות חרם דנו הרבה בספרי שו"ת
ובתקנות עור בתקופות קדומות, לדוגמה: „אין אדם רשאי לסגור
בית הכנסת שלא יכנסו שם להתפלל אם לא שביטל ג' פעמים קודם לכן
תפלה" (י"ש אלפנבין, מנהגים לכל השנה לר"י מרורא (תחילת
המאה ה"ד, חורב, כרך י, אלול תש"ח, עמ' 155—157 והערות).
ישוב במחצית המאה ה"ז בקנדיאה: „בראותנו המנהג המכוער בהתמדת
הרמים אשר בנקלה יעשו כעדותנו ויסגרו הכנסיות בעתות התפלה
לפעמים על הבל" (תקנות, מהדורת חרטום וקאסטר, עמ' 13 וחזור
כמה פעמים). וראה התורה והחיים למ' גירעמן ח"א בציונים (עמ' 214,
סוף ה), שנמצאה נוסחא „ולא יסגור איש בבית הכנסת", כנראה בסעות.

בפירוש הבית או המקום עם המצרים שלו ויכריו באם שלא יבא שום ערעור לב"ד ווערט מן עו מחליט זיין למי ששייך, שעי"כ יהא הפקר ב"ד וגם בתוך שטר מכירה השמש אינו רשאי לכתוב הכרזות רק אחר הכרזות ג"פ זאל השמש הכרזות שיקן שריפטליך לב"ד או מוסר זיין להמוכר ובתוך די' ימים דרף הב"ד קיין החלטה געבן אם לא שיוכרו עוד פעם בה"ב וגם באותו היום אלו הכרזה שלישי גשעהן איז זאל החלטה ניט גגעבן ווערין עד יום שלאחריו כי כל אותו יום יש זמן למערער.

דו אחרי שמבואר בתקנו' מדינה סי' קצ"ד אותן ב"ב המבט"ת¹⁶⁸ רגליהם ללמוד תורה במקומות אחרים או שהן מלמדי' בקהילות אחרות לא יתנו רק החצי לסכום, היינו אותן מלמדי' וואו נשותיהן ובניהן בלייבן בביתם, אבל מי שעוסק¹⁶⁹ דירתו מכאן עם אשתו ובניו אעפ"י שהוא מלמד בקהלה שהוא דר שם מוז הסכום במלואו געבן כל מה שישומו עליו אלופים שמאים.

דו ווען הקצבים ווערין האבן עגלים הן מפרות שלהם או שיקנו מאחרים דרשן זיא עו ניט פר קויפן לקצבים הערלים לברין צו פירן, רק זיא מוזין שחטן וואו זיא פר קויפן קענין לבני קהלתנו, כאופן מר"ח תמוז עד חצי טבת מעגן הקצבים געבן כל ליטר' בער ה' צ"ל ובשעת אבר מן מיט זיא איין מקח מאכט כמבואר לעיל סי' י"ד זאל מן זיא זולכש זאגן בחרם ב"ד ואם יעברו ע"ז יוקנסו כמו העובר חרם וקנס על אדונינו הדוכס יר"ה א' שפעציע דוקאטן.

דו אחרי שבשנה שעברה נאבדו התקנו' יותר משנה שלימא (!) והיו שכיחי' מלב¹⁶⁹ כל איש ובשעת עשיות התמנו' האבן הבוררים ניט גמאכט ע"פ תקנותינו, אשר ע"כ כל

¹⁶⁸. צ"ל המכתתים, לפי כבא בתרא ה, א.

¹⁶⁹. צ"ל שעוקר.

189. צ"ל שכוחים מלב.

האמטר שנתמנו קבועי כל שנה שעברה לכלום יחשב והמה כאלו לא היו ומהיו והלאה יהי התחלת תוקף קבועי במסמורת¹⁸⁹ נטועות לחזקים ולא לגרועות כח וגבורה יש לבעלי דיעות אמיץ כ"ח מבלי לעות, אין בהן נפתול נעשו ונגמרו היום יום ד' ערב פסח תפ"ח לפ"ק.

כל הקר"ח וך"ח חקנו הנ"ל עשינו לש"ס בעז"ה אנחנו בעלי תקנות אשר נתבררו בהסכמת רו"ט ויא"א הכל לטוב(ו)ת אדוננו הגדול החסיד הדוכס יר"ה ולטוב(ו)ת קהילתנו יצ"ו.

באנו על החתום ביום הנ"ל

הק' דן יעקב באסקוויץ¹⁹⁰

ונאו' שמעון בא"א הר"ר אלכסנדר ז"ל¹⁹¹

ונאו' הק' ישראל ב"מ משה ליב מנ"ש¹⁹²

ונאו' צבי הרש בן הר"ר בינימן כץ ז"ל¹⁹³

ונאו' משה בהרב מוהר"ר הילל זצ"ל¹⁹⁴

¹⁸⁹ צ"ל כמסמרות.

¹⁹⁰ מראשי המנהיגים והפרנסים של יהדות מעהרין במאה הי"ח. מילא תפקידים חשובים במשך עשרות בשנים, ראש מו"נה, ראש הקהלה, בעל תקנות, גזבר של החברה קדישא, שחולן, תעשיין ובעל נכסים, חתם על תקנות המדינה, על תקנות ח"ק ועל התקנות שלנו. גם בנו אחרי תפשו עמדות ציבוריות מרכזיות דור אחרי דור. ראה לעיל במונוגרפיה של קהלת באסקוויץ; תקנות מדינה לי, היילפרין, עמ' 190, הערה 7; עמ' 195, הערה 11; עמ' 210, הערה 6; עמ' 217, הערה 12; ה. פלעש, *Jahrbuch d. J. H. G.*, עמ' 227; וקובץ גולה, עמ' 124.

¹⁹¹ עסקן ציבורי וגזבר בחברה קדישא, שחתם על תקנותיה בשנת תס"ו (1707) בתיי אביו אלכסנדר ושוב בשנת תפ"ה (1725) אחרי פטירתו עם ברכת המתים (פנקס ח"ק לה. פלעש, עמ' 227).

¹⁹² איש ניקלשפורג שהתישב בבאסקוויץ. בעל תקנות שחתם על תקנות המדינה בהתועדות כרויזא בשנת תפ"ח (1728) ועל תקנותינו (ראה היילפרין שם, עמ' 222).

¹⁹³ טוב הקהל בבאסקוויץ ונכאי בחברה קדישא, חתם על תקנות החברה בשנת תפ"ה (1725) ובשנת תק"א (1741), (פלעש שם, עמ' 222—228).

¹⁹⁴ אולי נכדו של הרב דוד ב"ר הלל הנ"ל במונוגרפיה.

הצעיר אריהודא ליב א"א מ' הרב הגדול
כמוהר"ר מענדיל נ"י פה באסקוויץ י"י

ואת התקנו' העתקנו היו' יו' ו' עש"ק
ךד מנחם תפט"ל.

195. בתקנית חברה קדישא בשנת תפ"ה (1725) חתם "הצעיר ארי יהודה ליב בא"א הרב הגדול כמוהר"ר מענדיל נ"י נכד הגאונים המחברים צ"צ (צמח צדק) ועבודת הגרשוני וב"ח (בית חדש) הפק"ק באסקוויץ ואנפיה". על מוצאו ושלשלת יחוסו ראה ה. פלעש (שם, עמ' 227-228 בהערה), יקובץ נולד (עמ' 126 והערה 37).

מפתח לתקנות של קהילת בוסקוביץ

בית־העצה — פב, (חדשות) יג	אב־בית־דין (אב"ד) — א, צו,
בית־עלמין — לג	(חדשות) ג
בני קהילה חדשים — קיר	אויף שטאנד — צב, קט
בס — (חדשית) ח	אופים — (חדשות) י
בעלי־תבות — לא נזכרו במפורש	אורחים — טו
רק תמיד בר"ת "ב"ת" וקשה	אלמנות ויתומים — קא
להבחין בין בעלי תבות לבעלי	אפטרופוס — מ
תקנות, ורשמנו כולם ביחד	ארנדארין — ט, כא, מג, נט, פג,
בעלי־תקנות (ב"ת) — ו, כו,	צט, קר, קטז, קיו, קיח, קכו,
לג, נא, נו, סה, סח, עג, עט,	(חדשות) ה
פא, פו, קכח, (חדשות), ו, יט	
בעלי־תפלה — ב, כא, כט, קו	בגדים — צה
בעלי־חובות — מ	בגדי־קודש — יג, צ
בריבל געלד (פתקאות) — לו,	בגדי־שבת — יב, צא
סח, פה, (חדשות) ב, ד	בוררים — מו, מח, מט, נא, נד,
ברירה — לט, מב, נב, נג, נו,	נו, סב, סג, סה, סז, עט,
עו, פ, (חדשות) כב	(חדשות) כו
ברית מילה — כו, כז, מז, צב,	ביכל (פנקס) — לה, לט
צד, קיז	בחינות (פרהעדין) — א, ג, ה
בר מצוה — כו, צו, קח	בית־דין — לה, מ, עה, צט, ק,
בשר — (חדשות) ב, ה, יא, יב,	קיו, קכד, (חדשות) כב, כה
יד, טו	בית־הבנסת — ו, יג, יח, כח,
ברדאן — קי	כס, ל, לח, לט, ע, קב, קה,
	(חדשות) ו, ח, ט, כג
גבאים דבית המדרש — א	בית־הבנסת, מקומות — ו, ה,
גבאים דג"ח — יח	יד, קו, קכד, (חדשות) א, יד, כה
גבאים דמתא — א, ו, יב, טו,	בית־הבנסת, גבאי — ו, ז, ח, י,
לג, טו	יא, יג, יד, טו, מא, קה, קו, קח
גבאים דת"ת — א, ב, ג, ה, כו,	בית־המדרש — א, צו, (חדשות)
לג, נב, עג	יט

חיובים (בבית-כנסת) — י, כה,
לו, לו, קח, קט

חכם — מה

חלוקת שבתות — ט

חלב — קטז

חלפים — לה

המאה — קיב

חרם — צז, (חדשות) ו, כב, כג,
כז

חתונה (נשואין) — ה, כה, כה

כה, מה, נב, סד, עז, צב, צד

קו, קי

חתונה בשבת — כה, צג

חתן וכלת — כה, קח, קיס

חתן תורה ובראשית — קיג

טובי קהל — לו

י"א אנשים (יא"א) — ד, יג, כ

כד, מב, נ, נא, נו, נט, סב, סג

סז, צא, עב, עג, עז, עט, פב, פו

צו, קבת, (חדשות) ד, יד, יט

יאתרציט — קו, קח

יולדת — צח, קח, קט

יום הכניסה — לא

יין — קיב, (חדשות) י

יין לקידוש — יא

ישובים (כפרים) — ג, ט

ישיבה — ט, נב, ע, קיד

כלי קודש — יג

כלי רחיים (לפסת) — קכה

כשרים — מב, מח

כתובה — קיז

גבאי צדקה (ג"צ) — ד, יד, טו

כר, כה, לג, לח, נו, עג, פו

פו, קבר, (חדשות) א

גבאים קברנים — סו

גבינה — קיב

גבתות (נשים) — יג

גורל — מט, קח, קטז

גלילה — כה, פח

דגים — (חדשות) יח

דיינים מגידים — א, בר, כט

סד, סז, עז, צט, (חדשות)

סו, יט, כ, כד

דפיקת השמש (שול"קלאפן) —

כט, לו, לא, לב

הגבהה — פח

הויז מעות — קא

הויפט בוך — ו

הוצאה והכנסה של ס"ת — כו

מא, קז

החלטה — ק, קבר, (חדשות) א, כה

הכשר בריכל — קיב

הכרזה — קבר, (חדשות) כה

הקפות — קז

התראות — לח

וואך נאכט — צד

חבר — ד, ה, כה, לו, מה, נה

נו, פו, קי, קיג, (חדשות) ט, סו

חולים — יח

חזן (שץ) — יט, כ, כג, כד, כה

לא, לג, ע, פט, קו, קי, קיג

(חדשות) ה, ו, ט, ב

ל"א אנשים (לא"א) — יס, כג

צו (חדשות) ו, יד, יט, כ

לומדי תורה — כד, סט, (חדשות)
כו

ליג בוך — ו

ליג לאד — ו

למבצר — פא

מוהל — צו

מורנו — לו, לו, מה, נג, נה, נו

סר, פו, צה, קכח, (חדשות) טו

כב

מחותנים — מח, (חדשות) ג

מילדות — יט

מיני מרקחת — יח

מי שברך — כד

מלמדים — א, ב, קא, (חדשות) כו

ממונה — ד, כד, סה, צג, צה, קיא

קיב, (חדשות) י, יד

ממון יתומים — מ

מנורה — יג

מסחר וקנין — ד, צו, קיב, קסו

קיו, קיט, קכב, (חדשות) א, ב

ד, ה, י, יא, יב, יד, טו, יח, כז

מעות ירושלים — יו

מצוות (בבית הכנסת) — ו, ו

ח, יא, טו, כב, כה, קו, קי

(חדשות) כא

מקוה — פה, קי

משכון — ו, ח, יו, כב, צג, קכח

משקלות — (חדשות) י

משרת משעבדים — לג, מד, קיט,

(חדשות) ה, ו

מתנת יד — כד

נאמן, נאמנים — לד, מב, מו

עט, פא, קכו, (חדשות) ג

נגיעות — ד, יט, מב, מז, מח, נא

נח, (חדשות) ג, כד

נדרות, תרומות — לג, מד

נכנס — ד, טו, מז, מט, נא, נה

סר, טו

נערים — קיט

נר חנוכה — (חדשות) ט

נרות — א, קה, (חדשות) ח

סגן או בעל סגן — יח, כב, לו

קבג

סופר — יד, קיא

סכים (שומא) — ד, ה, ו, מב

מב, מה, מז, נג, נה, נו, סר

עט, פ, צב, צג, צה, קא

קיא, קכו, (חדשות) ב, יט, כו

סלתות — (חדשות) י

סנדק — קח, צד

סעודה שלישית — קה

סעודות — מד, צו

ספרים — מ, צו

סרבנות — לה, לט

עגלים — (חדשות) ב, יד, כו

עצמות — (חדשות) ה

עורות — קטו

עזבון — מ

עירגות — קכ

עליות (לס"ת) — י, כד, כה, כו

לו, לו, סר, קו, קט, קיג

פ, פא, פב, פה, פז, פט, צו.
קב, קד, קבח, (חדשות) ג, ז.
יג, כ

ראש מדינה (ר"מ) — בר, לו.
נה, נו, קבח, (חדשות) טז

ראשים וטובים (ר"ט) — ב, יג.
יו, כ, בא, בר, כה, לו, לס, מ.
מב, מז, נ, נא, נה, נו, ס, סב,
סג, סה, סז, סח, עא, עב, עג,
ער, עז, עט, פב, פז, פז, צו.
צז, קב, קטו, קכב, קכד, קכו,
קכז, קבח, (חדשות) א, ג, ד,
יה, יט

רב, רבנים — א, יט, בר, כט,
לה, לו, מ, מא, מב, מז, סב,
עב, עט, צז, צט, קא, קי, קיב,
קיט, קכו, (חדשות) ג, ה, ו.
סג, כ

רואי חשבון — קטו
ריש דוכנא ביהלפיר — א

שבועה — לז, מט, נ, נא, פז,
צה, עת, קז

שתיות — יא

שוחד — נ

שומרי לילה (וואכטערש) — צה,
קג, קיב, קיג, (חדשות) ז, ח, כ

שומן — (חדשות) יב

שחוק (קארטן) — צה, קה

שחיטה, שוחטים — לה, לה,
(חדשות) ב, ה, יא, כז

שכירות למלמדים — א, ב

שמאים — מב, מז, מו, פ, קכז,
(חדשות) כב, כז

פאליש — (חדשות) כג

פאסט (צום) — (חדשות) ב, יד
פלעטיץ — ט, טו, סט

פלפל — יב, קב

פנקס — יד, יז, סח, קא, קכא,
(חדשות) א

פס — (חדשות) יג

פתיחת ארון — כז, כז, לו, כא,
מט, סז (חדשות) כא

צוואה — מ

צמר ופשתן — קטז

קבלת שבת ריפן — לב

קהל — לה, מא, נא, נח, סח, עז,
פב, פה, צט, ק, קב, קד, קיד,
קית, קכ, (חדשות) ה, ו, יד, יט

קונפרמציאן — סג, סז

קידה — יב, קב

קמחה דפסחא — קכה

קנס (עונשים) — א, ו, יב, כא,
בר, כז, לא, לה, לח, לס, עב,
עז, עז, עח, פט, צב, צה, צו,
צז, צח, קב, קד, קה, קי, קיב,
קיג, קטו, קיו, קיט, קכב, קכג,
קכו, קכז, קכט, (חדשות) ב, ד,
ה, ו, ח, ט, יג, יד, טו, יז, כ,
כא, כז

קצבים — (חדשות) ב, ד, ה, יא,
יב, יד, טו, כז

קרקעות — מ, צט

ראש הקהל (ר"ה) — בר, כז, כח,
לו, לז, מא, מג, מו, נא, נה, ט,
סא, סג, סה, סז, סח, סט, ע,
עא, עב, עג, עז, עה, עז, עז

שעוה — לח, צב, צח, קב, קכג
(חדשות) ט, כא

תיבת הקהל — טט, קכח
תלמידים — א, ב, ה
תעריפים — יד, מ, מז, נז, עח,
פז, פס, צט, ק, קיא, קיב, קיד,
(חדשות) ב, ה, כז

שמחת תורה — קז, קיג
שמן — קיב

שמש, שמשים — טו, יט, כג,
כו, כח, כס, לג, לה, לה, לח,
לס, נז, עז, עח, פכ, פח, קב,
קה, קי, קיב, קיג, (חדשות) ה,
ו, נ, ח, יג, כ, כח
שמש שני — ל, צ, צא, (חדשות)
ו, ח, כ